

Dési János

• **Lévai Jenő és a zsidósors**

© Dési János 2017.

A kötet a MAZSÖK támogatásából valósult meg

Felelős kiadó: a Citoyen Bt. ügyvezetője

A kötet elkészítéséhez nyújtott nélkülözhetetlen segítségéért köszönettel (és időnként még örök hálával is) tartozom Csonka Laurának, Drelyó Ágnesnek, Dombi Gábornak, Moshe Golannak, Jalsovszky Katalinnak, Kőbányai Jánosnak, Laczó Ferencnek, Ligeti Zsuzsinak, valamint Dési Illésnek és Gergely Anikónak.

Fotók és dokumentumok: Családi archívum, Dési János, internet

A kötet vagy bármely részének a másolása, megosztása, többszörözése csak a szerző előzetes írásbeli engedélyével lehetséges. Email cím: desijanos@outlook.com

ePUB -- ISBN 978-963-7796-05-0

mobi -- ISBN 978-963-7796-06-7

PDF -- ISBN 978-963-7796-07-4

Facebook oldalunk, folyamatosan frissülő
tartalommal a témában:
<https://www.facebook.com/Levaijeno1892/>

Varga László emlékére

Lévai Jenő, és a zsidósors¹

*Lévai Jenő*t máig gyakran úgy emlegetik, mint a holokausz egyik első krónikását, történészét². A kiváló *Randolph L. Braham* is, megtisztelő módon, „*újságíró-történésznek*” nevezi egy *Kőbányai János*nak adott interjújában. Pedig Lévai – bár műveinek hosszú sora ma is fontos forrásként szolgál a vészkorszak kutatásához – nem volt történész a szó klasszikus értelmében. Mérnöknek tanult, de az egyetemet sosem fejezte be, mert behívták katonának az első világháborúban. Ha szigorúan vesszük, akkor a legmagasabb iskolai végzettsége a gimnáziumi érettségi.

Nyolcvanadik születésnapján az *Új Élet* című lap egy beszélgetést közölt vele, s ebben a riporter úgy fogalmaz „Lévai Jenő szerényen nem is mondja magát történésznek. Mert nem történelmi tanulmányokat végzett.”³

Újságíró volt – s mint az az újságíró szakmában viszonylag megszokott - általában olyasmikről számolt be, amit maga is átélt, tapasztalt, látott. Valószínűleg, részben ez a munkamódszer sodorta a holokausz témájához. Hiszen alaposan érintett volt az ügyben, éppen úgy, mint első nagy sikerű műveiben is. Amelyekben első világháborús kalandjait, szibériai hadifogságának a történetét írta meg. Lévai egyébként a húszas évek végétől, a negyvenesek elejéig az egyik legsikeresebb hírlapíró, szerkesztő volt, aki kifejezetten rázós ügyekre szakosodott, s már nagyon korán felismerte a szélsőjobb előretörésének a veszélyét. Még akkor is, ha például a *Kis Újság* szerkesztőjeként meglehetősen megértően írt például *Gömbös Gyula* miniszterelnöki működéséről. Ám, nagyon hamar, ráadásul a nagy nyilvánosság előtt, konfliktusba keveredett a szélsőjobb több fontos képviselőjével, így *Endre Lászlóval* is.

Az Est, 1926, november 10.

¹ Ezen fejezet jelentősen támaszkodik arra a cikkre, amelyet a szerző „A pesti gettó története”, Bp. VII. kerületi Önkormányzata, Budapest, 2014. című Lévai Jenő által írt és reprintbe újra megjelent kötet utószavába készített

² Kőbányai János: Az apokaliptikus paradoxon krónikása, Interjú a 91 éves Randolph L. Brahammal. Népszabadság, 2014. február 8, http://nol.hu/kultura/20140208-az_apokalipszis_kronikasa-1443281

³ Kecskeméti György: Egész életében a fasizmus ellen harcolt, *Új Élet*, 1972. július 1.

És ebben a csatában, akkor, még esélye sem lehetett a győzelemre. Az erkölcsi visszavágásra, 1945 után nyílt lehetősége, azzal, hogy legalább a történeteket ismertethette.

Írásaiban, visszaemlékezéseiben is állította, hogy a hatalommal való visszaélés mindig is felháborította. Újságírói ars poeticájának a valóság bátor feltárását tartotta. A zsidóüldözés pedig nem más, mint a hatalommal való visszaélés perverz tobzódása.

Lévai pályájának első felében nem különösebben foglalkozott zsidósággal kapcsolatos ügyekkel. Ha például éppen az Endre Lászlóval folytatott vitájában szóba is kerültek Endre hatalmi visszaélései például a zsidókkal szemben, ezt akkor is, egy törvénytisztelő magyar újságíró szemszögéből – és semmiképpen sem zsidó látószögéből – sérelmezte.

Amúgy Lévai sokáig lelkes híve volt a revíziónak, az országgyarapítás eszméjének. Ám ez sem mentette meg. A zsidótörvények elvették tőle a lapjait, s kényszerűen lett éveken át egy fejlece szerint „zsidó lap”, a Képes Családi Lapok szerkesztője. Itt már, a megkülönböztetések, a kirekesztés idején igen sokat foglalkozik ő maga is, és szerzői is azzal, magyarok-e a zsidók, vagy sem. S a témába vágó cikkek sorában bizonygatják: ők éppen olyan jó magyarok, mint bárki más. Ez a „zsidó lap” a legutolsó pillanatokig megpróbált fellépni a kirekesztés ellen, mind elkeseredettebben és mind kisebb hatásokkal.

Lévai pályáját áttekintve, az is nyilvánvaló, hogy mindig volt érzéke az éppen kurrens, a közönséget izgató, és így üzletileg is hasznos, témák megtalálására. Bár az 1945 utáni pár évben igen sok írás, cikk, tanulmány jelent meg más tollából is e történelmi tragédia – sorozatról, az eseményekről és az oda vezető útról – e körből mennyiségében és azóta is idézettségében messze kiemelkednek Lévai művei.⁴ Még akkor is, ha hetven év távlatából már sok mindent másként látunk.

És még egy fontos dolgot meg kell említeni. Lévai elképesztő munkabírást. Mint erre trenírozott egykori napilapos újságíró, gyorsan és bámulatosan sokat tudott dolgozni. Ráadásul, viszonylag hamar kialakította azt a munkamódszerét, hogy rettentő sok írásbeli dokumentumot gyűjtött össze és arra hivatkozva írt. Persze sokszor, afféle újságírói és nem történészi módon, a források pontos lelőhelyét nem megadva. Az 1948 után megszilárduló új diktatúra nem engedte tovább szabadon dolgozni⁵ – az addig tartó a néhány évben megalapozta a holokauszt történetének a kutatását.

„A holokauszt Tinódija” – Randolph L. Braham is meglehetősen sokszor hivatkozik rá, megemlítve azt is, hogy bizony tudományos szempontból sokszor nehezen kezelhetőek Lévai hivatkozásai.

Ezen írásban alapvetően Lévainak a zsidósághoz való viszonya szempontjából futok át az élettörténetén, nem elhallgatva, hogy mindez talán előtanulmány lehet egy tervezett, Lévai Jenő élettörténetét alaposan feldolgozó, terjedelmesebb műnek.

⁴ Egy tanulmány egyenesen a holokauszt histográfia doyen-jének nevezi, „avant la lettre”, vagyis annak létrejötté előtt. Ferenc Lacó: Documenting Responsibility, Jenő Lévai and the Birth of Holocaust Historiography in Hungary During the 1940s https://www.academia.edu/4525216/Documenting_Responsibility_Jeno_Levai_and_the_Birth_of_Holocaust_Historiography_in_Hungary_during_the_1940s

⁵ Randolph L. Braham: Antisemitizmus- és holokauszt felfogások a posztkommunista társadalmakban in. A holokauszt Tinódia, Bp. Múlt és Jövő, 2014. 226. o.

A barcsaysta diák

Lévainé gyászjelentése

Lévai Jenő 1892. április 26-án született Budapesten, a Terézvárosban. Véletlenül? A Terézváros hagyományosan a budapesti zsidóság egyik népszerű lakóhelye volt.⁶

Megkockáztathatjuk tehát, hogy egy asszimilálódó, erősen polgári, de alapvetően mégiscsak részben zsidó környezetben nőtt fel, az asszimiláció és az emancipáció legsikeresebb korszakában.

Bár családjáról többször írt, 1941-ig nem különösebben említette családjá zsidó gyökereit. Sőt, ahogy erről mindjárt szólunk, inkább saját maga és családja magyarságát emelte ki. Aztán 1941-ben, amikor már nyilas hecclapok rendszeresen kérdőjelezi meg, hogy ő is az ország népéhez tartozik, egyszer csak felidézi, hogy dédapja Keszthely híres főrabijja, ükapja és annak apái a Sopron megyei Lakompak nevezetes főpapjai voltak, azt is hozzáteszi, ősei már 1700 előtt az Esterházyak védelme alatt állottak⁷

Édesapja, *Miksa*, 1856-ban született, az 1870-es években került fel Keszthelyről a fővárosba, hogy a tanítóképzőt itt végezze el. Eredeti családi neve, minden valószínűség szerint a *Lipschitz* volt, amelyet 1881-ben cserélt Lévaire⁸. Tanító, majd tanár lett. A tanítók túra egyesületének vezetője.

Pályáját Zalaszentgróton kezdte 1876-ban. 1880-ban került vissza a fővárosba, ahol előbb a Bajnok utcai elemi, majd a Német úti, végül a Pannónia úti polgári iskolában tanított. Cikkei és ismertetései különböző lapokban így az asszimilálódó zsidóság lapjában, az Egyetértésben, valamint az Izr. Tanügyi Értesítőben, a Honi Ipar, és a Néptan lapja című periodikákban jelentek meg.⁹

1922-ben iskolaigazgatóként ment nyugdíjba. Majd Rákosszigeten élt. A család ismeretei szerint innen deportálták 1944-ben, 88

éves korában. Ugyanakkor, ma a Kozma utca zsidó temetőben van eltemetve Lévai Jenő Zoltán nevű öccsével közös sírban.¹⁰

⁶ Sebők László: Zsidók Budapesten, http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/zsidok_budapest/

⁷ Lévai Jenő: Klisé és klisék, Képes Családi lapok, 1941. augusztus 17.

⁸ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái, <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>

⁹ Keszthelyi Életrajzi Lexikon, http://www.fgyvk.hu/eletrajzilexikon/?dir=L#L/026_Lévai_Miksa

¹⁰ <http://www.oroklet.hu/bent.php?nyelv=2&igy=&kmod=5&tkod=0224&parcella=1AA&sor=7&sr=19&szuletes=1855&elhalaloza=1945&nev=L%E9vai%20Miksa&prefix=&gmail=szenczins&gnev=&glakhely=&gid=>

Lévai édesanyja, *Wachsmann Berta* (1857-1940)¹¹, Bécsben nevelkedett – bár Lévai szerint többszáz évre visszamenőleg magyarhonos volt a család -, s mikor jövendő férjével megismerkedett, szinte csak németül tudott. Így Jenő, és testvérei, Zoltán, Árpád és Ilus egyszerre tanulta meg a két nyelvet.

A családi hagyományok között büszkén említette Lévai mindig is, hogy szeretett nagyapja „Kossuth katonája” volt, 1848-as honvédtiszt¹². Ráadásul a nagypapának hosszú élet adatott meg, s mint az egyik utolsó túlélő, az első világháború kitörése után készült vele interjú, nyilvánvaló propaganda –céllal, arról, hogy a „muszkától” nem kell félni, hiszen ő sem félt tőlük. 1848/49 fontos asszimilációs pont volt a magyarországi zsidóság történetében. Zsidó származásúak nagyon nagy arányban vettek részt fegyveresen is a magyar szabadságharcban, jelentős részben azt remélve, hogy mindez tovább erősíti befogadásukat. Amúgy a Lévai által idézett, nagyapjával készült interjúban a legkisebb célzás sincsen az egykori honvédtiszt származására – aki soron kívüli előléptetését, hadnagyi rangját, azzal érdemelte ki, hogy részese volt annak az egységnek, amelyik megakadályozta Pest-Buda készülő büszkeségének, a Lánchídnak a felrobbantását.

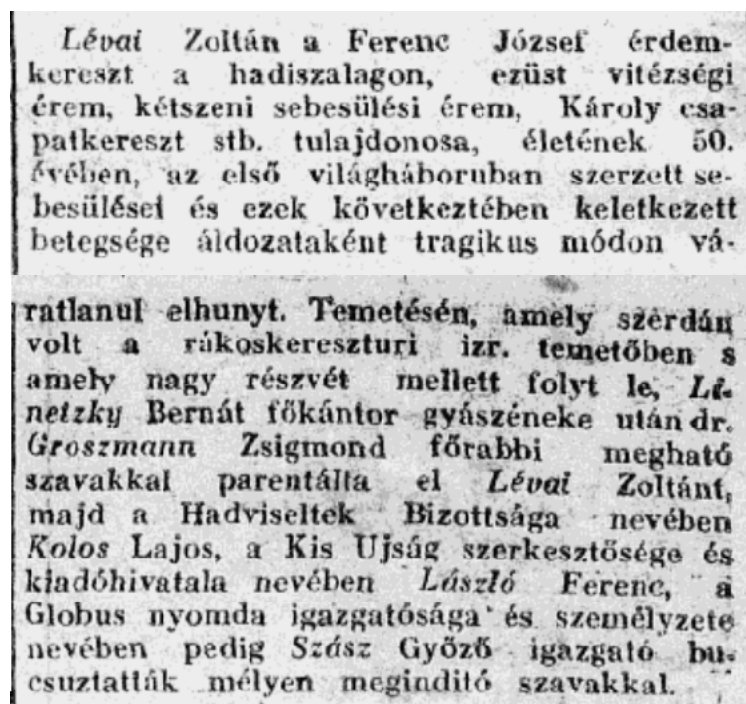
S ha már a katonahagyományoknál tartunk, édesapja, a monarchia magyar katonájaként 1879-ben részt vett Bosznia okkupációjában, Maglájon, a hírhedt vérfürdőben meg is sebesült. Később még részletesebben szólnunk arról, hogy Jenő katona, majd évekig hadifogoly volt az első világháborúban, két testvére szintén tisztként részese volt az első világháborúnak, többször megsebesültek, s néhány kisebb kitüntetést is kiérdemeltek. Lévai tehát joggal

érezhette úgy, nemcsak ő maga, hanem egész családja is, komoly áldozatoktól sem visszariadva, tett meg mindent a hazáért, a beilleszkedésért.

Lévai későbbi visszaemlékezéseiben megemlíti azt is, hogy míg az édesapját segítő nagybácsi, lapkiadó és városatya, *Tenczer Pál* mindig is kormánypárti lelkületű volt, ő már kisgyermek korában *Vázsonyi Vilmos* hívének vallotta magát. A liberális-polgári demokrata Vázsonyi, „az első zsidó miniszter”, Terézváros sokszoros parlamenti képviselője elsősorban az asszimilált zsidóság, kispolgárság támogatását élvezhette.

Jenő a Szív és a Szondy utcai elemi iskolába járt.

A Lévai család, ahogy a gyermekek „magyar” keresztnéve is jelzi, maga is meglehetősen asszimilálódott, polgári zsidó család volt. Sok jel nem utal arra, hogy

Lévai Zoltán temetéséről, *Egyenlőség*, 1943. 11. 04.

¹¹ Magyar Országos Tudósító, 1940. június 7.

¹² Itt és a továbbiakban a személyes történeteknél alapvetően Lévai Jenő: *Éhség, panama, hinterland*, Budapest 1935, *Magyar Hét* – könyvére hivatkozunk.

különösebben tartották volna a zsidó szokásokat. Lévai visszaemlékezéseiben, írásaiban semmi effélet külön soha meg nem említett.

Talán ezért is választotta a család 1902-ben a „budapesti VII. kerületi Barcsay utcai m. kir. állami főgymnasiumot”. (Ma Madách Gimnázium.) Akkoriban ez a nem egyházi iskola - „*az egész országba az egyetlen állami gimnázium*¹³” - különösen népszerű volt az asszimilálódott zsidó családok gyermekei között. Bár vallásos zsidó családok gyermekei is jártak ide, mint például Lévai későbbi sógora, Sándor, *Adler Illés* Rombach utcai főrabbi fia. Az akkori hetedik kerületben – amely még jóval nagyobb területű volt, mint ma – ekkor a lakosok 39,1 százaléka volt zsidó, míg az iskola tanulóinak 62,3 százaléka.¹⁴

„Ebben az időszakban zsidó hitközségi gimnázium még nem működött. A dualizmus korában ebből a vallásfelekezeti összetételből semmiféle konfliktus vagy hátrány nem származott, a vallási tolerancia érvényesült”¹⁵- olvasható az iskola történetében.

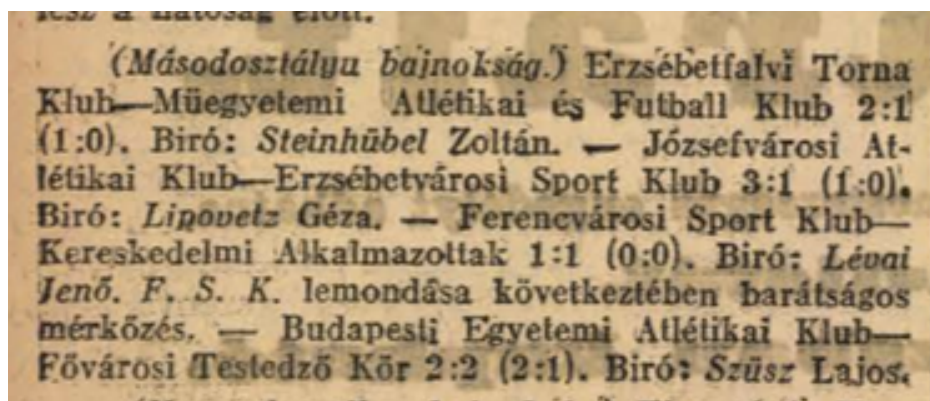
És hogy hiba lenne „zsidó gimnáziumként” leírni a Barcsayt, arra csak két példa. Lévai még találkozott közös alma materükben a nála hét évvel idősebb, későbbi miniszterrel és történésszel, *Hóman Bálinttal* is például, akivel az Önképzőkörben – mint osztálya küldötte – együtt is tevékenykedett. Vagy, egyik kedves osztálytársa, *Sághy Sándor*, később Szolnokon lett plébános.

Az iskola szellemére jellemző volt, hogy „*Gallovich Jenő*¹⁶, a tisztelendő, a katolikusok hittan oktatója, akitől angolul tanultam, nemcsak kiválóan képzett, művelt tanár volt, hanem nagyon emberséges és liberális gondolkodású is”.

És még valaki, akinek tulajdonképpen Lévai később sokat köszönhetett, hiszen a sport többször mentette meg az életét. „*Szerettük a francia származású Collaud Ferencet*¹⁷, aki nem egy nagyszerű sportembert nevelt.”

Lévai amúgy az asszimilált zsidók sportegyesületében, az MTK-ban úszott, vívott és persze focizott és foci bíróként is működött.

A nyolc év során Lévai végig kitűnő eredményt ért el, s kitűnőre is érettségizett mind az öt kötelező tárgyból, sőt még a szabadon választott ógörögből is. Lévai már középiskolás korában „újságíró” lett. Részben tornatanára

Budapesti Hírlap, 1913. 06. 17.

¹³ A budapesti VII. kerületi Magyar Királyi Állami Madách Imre Gimnázium 51-ik, jubileumi értesítője, Budapest, 1932. Kiadja: Az iskola igazgatósága

¹⁴ Véghelyi József *A budapesti Madách Imre Gimnázium*. Tankönyvkiadó Budapest, 1991.

¹⁵ A Madách Gimnázium jubileumi évkönyve, Budapest, Madách Imre gimnázium, 2007.

¹⁶ Gallovich éppen Lévai tanulmányaival nagyjából egy időben 1903-tól 1912-ig tanított a Barcsayban. A Barcsay Gimnázium jubileumi értesítője, Budapest 1932

¹⁷ Collaud Ferenc 1889-1918 között tanított az iskolába. Jubileumi értesítő l.f.

hatására, szenvedélyes sportrajongóvá vált, legnagyobb kedvence a foci volt. Rengeteg meccsre kijárt. Egy MTK meccsen – hol máshol - ismerkedett meg az *Az Újság* szerkesztőjével, akitől hamarosan kisebb megbízásokat kapott, hogy tudósítson egy-egy kőbányai meccsről. Lévai első hírlapi írásai *Az Újság* 1909. október 12-i és 19-i, keddi, számaiban jelentek meg.

Nem akármilyen lap volt ez. A Tisza István politikáját támogató újság munkatársai között volt egy időben *Herczeg Ferenc*, *Mikszáth Kálmán*, *Kozma Andor*, de még *Móricz Zsigmond* is. Azt persze nem állítjuk, hogy a középiskolás Lévai velük egy sorba számított volna.¹⁸

Az első sajtóbéli sikerek ellenére Lévai komolyabb pályát választott, beiratkozott a József Műegyetemre, út- és vasútépítő szakra.

Közben a Vázsonyi féle Polgári Demokrata Párt demokrata körében ismerkedett meg Kallós Istvánnal, Vázsonyi személyi titkárával, a *Heti Posta* felelős szerkesztőjével, s hamarosan rendszeresen dolgozott ennek a lapnak.

Az egyetemi hatodik félév után, 1914-ben behívták katonának. Úgy gondolta, hogy tanulmányait a hadseregben folytatva vasútépítő mérnökké válhat. Ám, tüzértisztnek képezték ki. Lévai számára a világégés első napján megkezdődött a háború, 1914. július 28-án már mozgósították.

¹⁸ Csurdi Sándor – Fenyő István – Márkus László – Mucsi Ferenc *A magyar sajtó története. Az újságíró iskola kézikönyvei*. Tankönyvkiadó Budapest, 1977.

Vártüzérből hadifogoly

Előbb Szerbiába, majd Przemyśl várába vezényelték. Életének erről a szakaszáról már meglehetősen sokat tudunk. Hiszen első nagy sikerű történelmi riportkönyv sorozatában, alapvetően saját emlékei alapján, e korszakról számol majd be a húszas-harmincas években. Az *Éhség, árulás Przemyśl*, az *Éhség, forradalom, Szibéria* és *A Przemyśl vár titkai* című könyvei jó néhány kiadásban, soktízeges példányszámban fogytak el.

A hadvezetés dilettantizmusa, az árulás és az éhség miatt a rosszul felszerelt, majd kiéheztetett erődöt 1915. március 23-án az orosz csapatok, közel öt hónap ostrom után elfoglalták. Soktízezer halott mindkét oldalon. Kiéhezett, lerongyolódott túlélők.

Százezernyi hadifogoly között indították útnak Szibéria felé az akkor 23 éves Lévaít, aki 1935-ben megjelent könyvében úgy fogalmazott, akkor azt hitte, hogy több halált és szenvedést, már egész életében nem láthat.

Negyvenöt után már nem nagyon dicsekedett azzal, hogy ő, mint első világháborús katona, öt évet húzott le Szibériában hadifogolyként egy 'koncentrációs táborban'. Negyvenöt után a 'koncentrációs tábor' már egészen mást jelentett. Az első háború idején a még a foglyok fele, kétharmada is túlélte az éhezést, a járványokat, az örök kegyetlenkedéseit, a fehérek és vörösök harcát - amiben mindig a hadifoglyok jártak a legrosszabbul. De abból a „koncentrációs táborból” még volt esély a hazatérésre, akkor is, ha százezrek örökre ottmaradtak. Negyvenöt utána a 'koncentrációs tábor' már Auschwitzot jelentette, ahonnan nem volt menekvés.

Most akkor kezdte volna bizonygatni, hogy az az öt év 1915-től 1920-ig milyen borzalmas volt, mert fáztak és éheztek, mert az örök kegyetlenkedtek, mert jöttek a forradalmárok, aztán a fehérek, és a zsoldot is gyakran késve fizették. A korrupt táborparancsnok még azt is megtiltotta egy idő után, hogy kijárjanak a városba ebédelni. Aztán mikor a vörösök lettek az urak a tisztiszolgáknak is ott kellett hagyniuk gazdáikat.

Igaz, a bakáknak a legénységi táborban sosem volt olyan jó élete, mint parancsnokaiknak, még szerencse, hogy a tisztek - akik eleinte napjaikat becsületbeli ügyek intézésével és hasonlókkal múltatták - lemondtak zsoldjuk egy részéről a javukra.

Lévai 1915. március 22-én esett fogságba Przemyślnél és 1920 júniusában ért vissza Budapestre. Huszonnyolc éves ekkor.

Éhség, forradalom, Szibéria című művében felidézi, hogy a hadifogságban mindig azt hitték, hogy az már nem lehet rosszabb, aztán később rájöttek, hogy dehogynem lehet.

Az osztrák-magyar monarchia szolgálati szabályzata megtiltotta a tiszteknek, hogy dolgozzanak a hadifogoly táborban.

LÉVAI JENŐ KÖNYVEI:

Éhség, árulás, Przemyśl (360 oldal, 100 kép)	ára P 2.90
Éhség, forradalom, Szibéria (2 kötet, 500 oldal)	ára P 3.90
Éhség, panama, Hinterland (3 kötet, 560 oldal)	ára P 4.00
A 6 kötetes teljes sorozat ára P 11.60	

T. Kis Újság VI., Aradi-utca 8.
Alulírott megrendelem **Lévai Jenő** könyvét
P 11.60 árrban. Kérek befizetési lapot a pénznek
egyszerre vagy részletekben való megküldésére.
Aláírás:
Cím:

Lévai Jenő első világháborús könyveinek hirdetése a harmincas évekből, az általa szerkesztett Kis Újságból

Mire felbomlik a monarchia, a tisztek is rájönnek, érdemes valami haszonnal eltölteni az időt, egész gyárakat alapítanak a táborban, postahivatalt, bankot hoznak létre, még saját pénzt is nyomtatnak, működik színház és könyvtár is.

Ha dolgozni nem is lehet, az időt valamivel csak el kell ütni. Mert a tétlen várakozásnál nincs rosszabb. Egy tisztességes fegyenc legalább tudja mikor szabadul, számolhatja a napokat, nekünk még ez sem maradt - írja. Valamit, tehát csinálni kell. Mondjuk sportolni.

„Itt mindenkiből tudtuk sportembert nevelni. Mert itt a sport, a testedzés az egyetlen életmentő volt! Aki nem sportolt, az elveszett. Testi és lelki letargiába merült, amelyből nem volt menekülés...”

Lévai, mint ez már szóbakerült futballbíróként is működött, még katonakora előtt. Így aztán elsősorban focimeccseket szervezett Szibériában.

És a krasznajarszki hadifogolytábor Sport című hetilapjának a football rovatát vezette. Merthogy a krasznajarszki koncentrációs táborban a hadifoglyok újságot is csináltak maguknak.

Megmaradt a Sport legelső száma. 1915. augusztus 2-án látott napvilágot, s fejlécén azt ígérte, hogy minden hétfő reggel megjelenik. Alcíme szerint „a Prsemysliek Sport Egyesületének hivatalos lapja. Az egyesület tagjai a lapot díjmentesen kapják.”

Lévai Jenő „rovatvezető” az első számban így ír: „Ezen cikksorozat keretében a labdarúgó játék lényegét és szabályait óhajtom ismertetni, azok számára, kik a footballal csak itt, a Vojini Gorodok-ban kezdtek el foglalkozni.” Az írásból kiderül, hogy a jó focista fontos tulajdonságai, az állóképesség, a gyorsaság, a nyugodtság, hidegvérűség, s hogy a játékos „feltétlenül ura legyen a labdának”.

A négyoldalas lap végén röviden tudatják, hogy cikkeket, közleményeket, szívesen fogad a szerkesztőség. S a rejtvényekre a tisztelt olvasók legyenek szívesek minél nagyobb számban beküldeni a megfejtéseket. A lap alján a felirat: 'Készült a Szibéria nyomdájában'.

A lapok litográf tintával írva, úgynevezett 'kocsonyán' sokszorosítva kerültek forgalomba.

Már idézett könyvében így ír erről Lévai: „Amikor - később- a hadifogoly tisztek ipari élete kialakult, s valósággal Gutenberg módjára újból feltaláltuk a könyvnyomtatást, - faragott fabetűkkel - akkor a «szabad sajtót» már nem újságok kinyomatására, hanem a tisztí iparhoz szükséges «kereskedelmi nyomtatványok» előállítására foglalták le. Az irodalom is csak addig virágzott, amíg a tisztek gondtalan megélhetése biztosítva volt. A kenyérgondok elvágta a múzsák szárnyait...”

Merthogy addig nemcsak sportlapot csináltak maguknak a hadifoglyok. Akadt, amelyik a hébe hóba érkező 'igazi' lapokból csinált sajtószemlét, népszerűek voltak a vicclapok és még irodalmi újság is akadt.

Lévai megmaradt hagyatékában sokáig fellelhető volt például a Szi Csasz, Gumoros hetilap első száma. Követte-e második, harmadik, ki tudja. Mindenesetre, egy hét múlva jött a konkurencia a 'Zaftra'. Amennyire a lapokból megállapítható a Szi csasz munkatársai teremtettk meg a Zaftra-val a saját versenytársukat. Az elsőt követő további számokról itt sem tudok.

Lévai 1920-ban megszökött. Részben focista múltjának köszönhető a menekülését. Még amikor fogságba esett, a zsebében maradt egy futballbírói igazolvány. Ennek alapján a táborban kiállítottak neki egy papírt, hogy az orosz olimpiai komité mint edzőt alkalmazza. Került a bumáskára pecsét is, ami mindennél fontosabb, ha az ember éppen Szibériából menekül.

Egy szép napon tehát, amikor állítólag halálra ítélték azzal a váddal, hogy fogolytársai szökéséhez nyújt segítséget, nem maradt sok választása. Szerencséjére az egyik vörös őr, egy osztrák baka, egy napi haladékot adott a végrehajtásig, mert szeretne nézni az általa szervezett focimeccseket. Lévai még pirkadat előtt megszökött.

A hetvenes években egy másik verziója is felbukkant a megmenekülésének. Egy a Magyar Nemzet-nek címzett levelében azt írta, hogy a „legendás partizánvezér Kráfcsenkő” vezérkari főnöke beszervezte volna a seregébe. Az már csak természetes, hogy a „legendás partizánvezér Kráfcsenkő” vezérkari főnöke még a boldog békeidőkben a budapesti Műegyetemi Futball Klub neves hátvédje volt.

Erről a partizántörténetről persze bölcsen hallgatott a harmincas években megjelent könyvében. Legközelebb akkor hozakodott elő vele, amikor a szovjet csapatok elérték 1945-ben Budapestet.

A hadifogságot túlélve tehát, 1920 júniusában ért vissza Budapestre. 28 éves és mint fogalmazott, azon a katonaruhán kívül, amit hét éve folyamatosan viselt, semmije sem maradt.

Nagyságos Asszonyom! Az a megrendítő szomorú esemény, mely Nagyságos Asszonyt és igen tisztelt családját oly nagy fájdalommal sújtotta, mélyen sújtott bennünket is. Fogadjon Nagyságos Asszony és tisztelt családja e nagy veszteség alkalmából mélyen érzett, őszinte részvétünk kifejezését. A Mindenható adjon a Megboldogultnak örök nyugalmat, Önöknek pedig gyógyírt fájó sebeikre és erőt a fájdalom elviselésére. Mélységes gyászukban együtt érez Önökkel: Dr. Weinberger Lipót, a Weisz Alice gyermekágyas otthon orvosa és menyasszonya: **A d l e r Bella**.

Családja régen lemondott róla, abban a hiszemben, hogy nyilván már nem is él. Menyasszonyát férjhez adták egy orvoshoz, és addigra már egy kisleánya is született a

Egyenlőség, 1915. augusztus 1.
Részvétnyilvánítások Szabolcsi Miksa halálakor

házaspárnak. A családi legendákban¹⁹ sokat hallottam persze arról, Bella nagynénim mennyire várta vissza Jenőt. Az mindenesetre biztos, 1915-ben már, tehát nem sokkal Jenő behívása után, a nyilvánosság előtt is úgy jelent meg, Weinberger Lipót menyasszonya.

Ám Lévai visszatérével szerelmük egykori menyasszonyával, *Adler Bellával* újraéledt, aki el is vált addigi, tisztos egzisztenciát jelentő férjétől. Nem kis botrányt kavart mindezzel. Hiszen Bella apja – aki az én dédapám²⁰ – Adler Illés főrabbi volt. A válás akkoriban még nem volt amúgy sem mindennapos, hát még egy rabbicalásban.

¹⁹ Lévai Jenő nagyanyám – Adler Anna - testvérének – Adler Bella – a férje volt. Gyerekkoromban én is sokszor találkoztam vele, hallgattam elámulva történeteit.

²⁰ Dési János: Jeruzsálemi zarándoklat - Dédapámmal a Szentföldön, Szombat, 2001. május 1. <http://www.szombat.org/archivum/desi-janos-jeruzsalemi-zarandoklat-dedapam-a-szentfoldon-1352774044>

Új élet

Lévai Budapestre visszatérve sokáig nem jutott álláshoz. Pár hónap tipródás után, némi szerencsével az egyik legnagyobb szeszipari vállalkozáshoz került, ahol hamarosan a belföldi kereskedelmi részleg egyik irányítójává vált. Ám egy váratlan jogszabályi változtatás összeűzta az üzletágot. A szeszkereskedelmet állami monopóliummá tették. Jobb híján, Lévai így önállósította magát és *Magyar Szeszhírlap*²¹ címen lapengedélyt szerzett. Addigi ismereteit felhasználva, a szakmán belül ebben a viszonylag gyorsan népszerűvé váló periodikában harcolt az állami beavatkozás ellen.

A mind sikeresebb lapra többen felfigyeltek, előbb a tekintélyes *Neues Pester Journal*hoz hívták szakmai cikkek, elemzések elkészítésére, majd fokozatosan egyre több munkát kapott. Innen hamarosan az akkor virágkorát élő *Pesti Tőzsdéhez* került segédszerkesztőnek. Így került kapcsolatba a gazdasági élet olyan fontos szereplőivel, mint *Chorin Ferenc*, *budai Goldberger Leó*, vagy *Fenyő Miksa* – a magyar pénzarisztokrácia krémje. Ráadásul (kikeresztelkedett) zsidók.

Innen már egyenes volt az útja Lévainak a *Miklós Andor*²² féle *Az Est* konszernhez, a kor egyik legnagyobb sajtóvállalkozásához.

Az Est nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy pontos és széles tudósítói hálózata révén a lehető legtöbb eseményről beszámoljon. Ugyanakkor lendületes, a korábbi sablonoktól mentes, afféle bulvárlap is volt. A „bulvár” persze esetünkben nem azt jelenti, hogy másodosztályú frissességű helyi hírességecskék kevésbé lényeges afférajairól számot be, de kétségtelen, nem vetette meg a hatásvadász címet, a merész tudósításokat. Jócskán írt külpolitikáról, és az elsők között honosította meg Magyarországon az úgynevezett oknyomozó „investigatív” újságírást. Bűnügyek éppen úgy szerepeltek benne, mint politikai pletykák a „Ház folyosójáról”. És természetesen irodalom, Móricztól Karinthyig. Ekkor már a legnagyobb példányszámú periodika, fénykorában a napi félmilliót is elérte az eladott lapok száma, amelyet mindenki komolyan vesz. 1935-ben még közel négyszáz újságról foglalkoztatott a vállalkozás. (A Magyarország és a Pesti Napló tartozott még a portfólióba.)

Lévai itt lett 1923. augusztus elsejétől a *Tőzsdei és közgazdasági hírek* szerkesztője. Írásai nemcsak *Az Est*ben, hanem a vállalatbirodalomhoz tartozó *Pesti Napló*ban és a *Magyarországban* is megjelentek.

A nyughatatlan Lévait hamarosan botrányos ügyek feltárásával bízta meg a jószímatú lapgazda, Miklós Andor, ismét új irányt szabva pályájának. Miklós szerint a valóságról kell beszámolni, nem törődve a hatalmasok érdekeivel.

Egyik első leleplező cikksorozatában Lévai például bebizonyította, hogy a Keleti pályaudvar sínhálózata hibásan épült, balesetveszélyes. A sajtó hatalma: végül átépítik a Keletit.

²¹ Az 1922-23-as budapesti lakcímtajékoztató szerint *Magyar Szeszhírlap*. Felelős szerk. és kiadótulajdonos: Lévai Jenő. József-u. 9.

²² Miklós Andor (1880 - 1933) Újságíró, lapszerkesztő, *Az Est* tulajdonos főszerkesztője, az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt elnöke, a kor egyik legbefolyásosabb lapszerkesztője

Persze azért itt sem ment mindig minden simán. Az Est lapok éles, kritikus, liberális hangját a vidéki kiskirályok nem szerették. Az alispánok, a főszolgabírók sorra szedték le a lapot a postavonatról és vetették a tűzbe.

Sebestyén Arnold szerkesztő azt találta ki, Lévai induljon neki az országnak, beszéljen ezekkel a kiskirályokkal és bizonyítsa be nekik, hogy a lap nem akarja őket bántani.

Lévai első „barátkozó” útja Gödöllőre vezetett, vitéz Endre László birodalmába.

Endre, több szélsőséges fajvédő szervezetben (ÉME²³, MOVE²⁴ stb.) vezető tisztségeket viselt. Már ifjú szolgabíróként a zsidókkal szembeni fellépés specialistájává nőtte ki magát: a zsidó folyamodóktól megtagadta az iparendélyt, zsidó kereskedők boltjaiban állandó ellenőrzéseket tartott, és mondvacsinált ürügyekkel megbírságolta őket. 1924-1937 között az ország legnagyobb és legfontosabb járásának, a gödöllőinek volt a főszolgabírója, ahol a kormányzó nyári rezidenciáját rendezte be. Így Endre már korán a nagypolitika közvetlen közelébe került. Főszolgabíróként is folytatta a zsidók elleni fellépést: a közigazgatási apparátust antiszemita fajvédőkkel töltötte fel, a zsidó kereskedők és iparosok nem kaphattak

Az Est fotója a tárgyalás idején

²³ Ébredő Magyarok Egyesülete, szélsőjobboldali, zsidóellenes ún. fajvédelmi szervezet

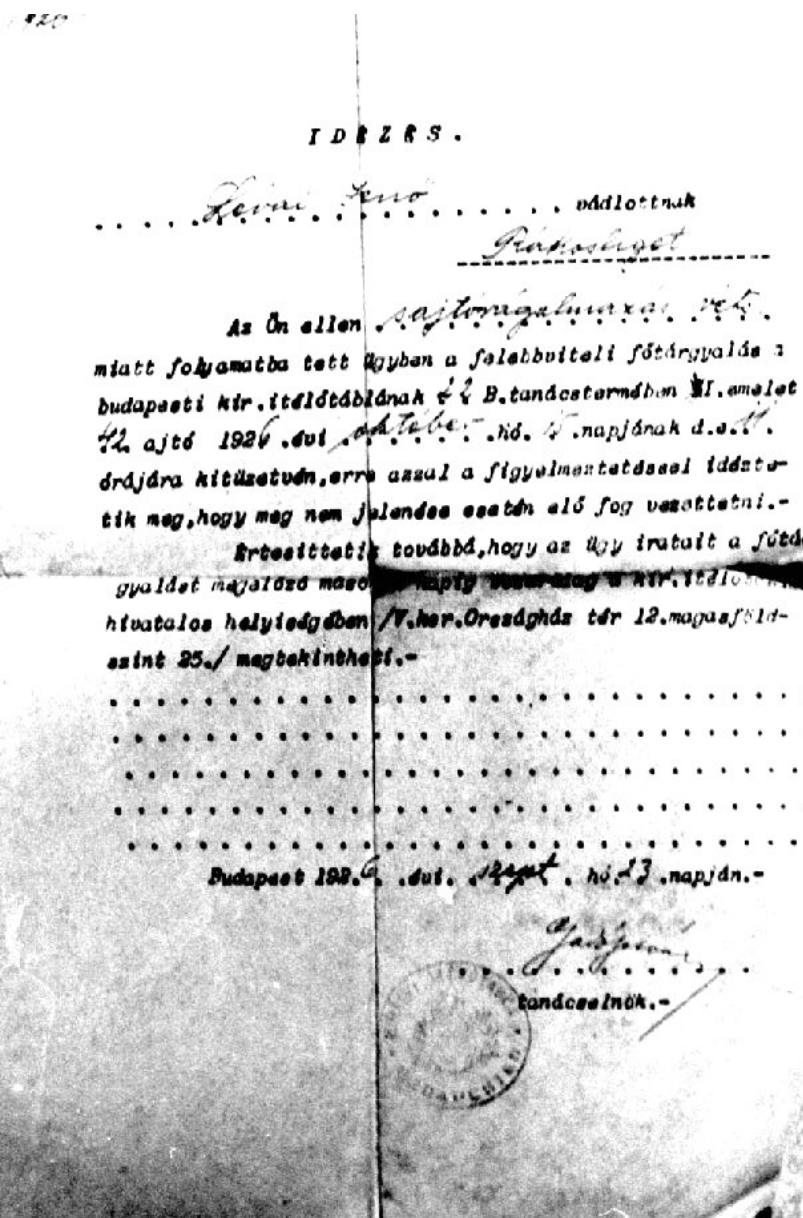
²⁴ MOVE – Magyar Országos Véderő Egylet, szélsőjobboldali csoportosulás, amelyet sokáig Gömbös Gyula vezetett

állami megrendeléseket. Kitűnő jogász és közigazgatási szakember volt, hozzáértését és hatalmát felhasználva üldözte a volt vöröskatonákat, a zsidókat és a cigányokat. Több vitatható döntése miatt már a bethleni konszolidáció idején szembekerült feletteseivel. Írásai révén itthon hamarosan elismert antiszemita teoretikussá lépett elő. Már a húszas években találkozott Hitlerrel, és a korszak ismert antiszemitájával, az amerikai autómagnás Henry Forddal is kapcsolatba került.²⁵ „Ezek között a néhányak között kezdettől fogva ott találjuk Endre Lászlót, aki mint a gödöllői járás főszolgabírája, gyökerében ismerte meg a zsidó veszedelem átkát, s minden erejét ennek elhárítására összpontosította” – lelkendezett

Endréről Méhely Lajos, aki a szélsőjobboldali *Cél* című lap főszerkesztőjeként írt éppen előszót Endre László zsidóellenes könyvéhez.²⁶

Nézeteit egyébként Endre még népbíróági perében sem tagadta meg, ahol úgy fogalmazott: „nem 1931-től kezdve, hanem már a húszas évektől kezdve fajvédő vagyok és ezen az állásponton megmaradtam 26 éven keresztül. (...) A zsidó talajtalan, gátlásai beltenyészete folytán dekadens.”²⁷

Endre az ellene indított „sajtótámadásról” is beszélt pörében. „1925. áprilisától kezdve folytak le azok a sajtótámadások, amelyek egyfolytában körülbelül ötnegyed évig tartottak, amelyek eredményeként számos sajtópert voltam kénytelen indítani, azon sajtóorgánumok ellen, mert mint köztisztviselőnek kötelességem volt, hogy ezeket a hivatali működésemet érintő sajtótámadásokat bíróság elé vigyem. (...) Klár Zoltán a Társadalmunk szerkesztője tanúvallomásában maga adta elő, hogy hét és fél éven keresztül tartott embereket, akiknek az volt a kötelességük, hogy az én működésemet megfigyeljék és ellenőrizzék, mintegy magándeaktívként. Ugyanezt mondotta Lévai Jenő, a Pesti Napló munkatársa is egyik sajtóperében, amikor nyíltan és őszintén bevallotta, hogy a zsidó sajtó hosszú

²⁵ http://www.holokausztnmagyarorszag.hu/index.php?section=1&type=content&chapter=14_3_1, de mindezt felidézi saját könyvében is. Vitéz dr. Endre László *A zsidókról*. Stádium Kiadóvállalat Budapest 1936., újra kiadva 1943.

²⁶ Endre id.mű

²⁷ Az Endre-Baky-Jaross per, szerk.: Karsai László, Molnár Judit, Cserépfalvi, Budapest, 1994., 444.o

Jellemző, hogy Endre még a holokauszt után is a „zsidó sajtó” támadásáról beszélt. Miközben az Est, a Pesti Napló vagy a Klár Zoltán féle Társadalmunk nem volt „zsidó” lap Kifejezetten „magyar” lapnak tartotta magát, s nem a „zsidóság” elleni támadásnak értékelte alapvetően Endre kirekesztő, rasszista döntéseit, hanem a fennálló jogrend elleni, törvénytelen és igazságtalan akcióknak. Ekkor még a polgári sajtó, benne Lévaiék úgy gondolták, hogy egy törvénytelen határozat attól még törvénytelen marad, hogy az áldozatai zsidók. Endre ezt még a háború után sem látta be.

Lévai 13 cikkben írta meg Endre László viselt dolgait, hosszú persorozatot zúdítva ezzel saját nyakába. Nem beszélve arról, hogy szerzett egy olyan örök ellenséget, aki 1944-ben már mint belügyi államtitkár próbált visszavágni neki.

De most még a békés bethleni időkben járunk, s a cikksorozat nagy sikert aratott, Lévai a valóba elismert, számon tartott hírlapírók közé emelkedett, s ezután sorra publikálhatta leleplező írásait a magyar vidékről.

Lévai úgy idézi fel, hogy még főnökei is meglepődéssel nyugtázták, hogy a „békülési kísérlet” ilyen furcsa módon sült el. Ám a történetnek itt messze nincs vége. Endre László indítványára 12 ügyben indult Lévai ellen bírósági eljárás, éppen a 33. születésnapján, 1925 április 25-én. „A per ellenem kerek három évig tartott, amíg befejeződött az egész, befejeződött becsülettel és büntetés nélkül. Ezalatt mindig féllábbal az országban voltam - féllábbal a Markó küszöbén.”²⁹

Ráadásul, ahogy Lévai fogalmazott: a „fajvédő sajtó” is több írásban nekiment. Gömbös Gyula Szózat című lapjában egy nagy cikkben támadtak neki, persze az ott elvárt zsidózással:

„A Pesti Napló című fajnyomtatvány cikksorozatot indított vitéz Endre László gödöllői főszolgabíró ellen. Amikor egy ilyen zsidó újság valakit támad, az illető feltétlenül megérdemli, hogy a keresztény magyarság figyelme reá terelődjék. A támadás ugyanis annyit jelent, hogy az illető szolgálatot tesz fajtájának és nemzetének és hogy ellensége annak a fajtának, amelynek szolgálatában a Pesti Napló mocskol és rágalmat szór reá.”

Vagyis a nyilas sajtó azonnal zsidó ármánynak minősítette a sajtóbéli leleplezések sorát. Zsidó-magyar ellentétként beállítva azt.

: „Üzenem a <<tintabillencsnek>> Lévai Jenőnek és a Pesti Naplónak, hogyha sokáig folytatják a rágalomhadjáratot, amelynek meg fogom találni hathatós leszerelését, ha sokáig játszanak a magyarság leghazafiasabb érzésével, eljőhet az idő, amikor nem sajtóperekkel és nyilatkozatokkal, hanem a magyar öntudat lebírt akarataival fogják szembetalálni magukat.”³⁰

A Pesti Napló öntudatos, a jogrendben bízó válasza így hangzott:

„Frázis, naivitás, ostobaság — mondhatná valaki —, mi közük van ezeknek a magyar öntudathoz. Nekünk is ez a felfogásunk, csak hogy... csak hogy míg ők „magyar öntudatról” beszélnek, ez alatt egészen mást gondolnak. Azokra az elvetemült gonosztevőkre gondolnak

²⁹ Lévai: Éhség 68. o

³⁰ Endre László: Válasz a tintabillencsnek, Szózat, 1925. március 20. A cikket két kötetében is felidézi Lévai, Lévai: Éhség, 69. – ahol nem nevezi meg szerzőként Endrét, illetve a Lévai Jenő Endre László a háborús bűnösök listavezetője, Müller Károly Könyvkiadóvállalat, Budapest, 194587. o – minimális szövegbeli eltéréssel.

ők, akik néhány esztendővel ezelőtt szürke autókba embereket gyömöszöltek és robogtak ki velük a Dunához és köveket akasztva a nyakukba, a vízbe dobálták őket. Azokra az időkre gondoltak ők, amikor a társadalom söpredéke az éjszaka homályában embereket ütött le orvul, a Körúton rendőrt lőtt le, a klubok székházában pokolgépeket szerelt fel és békésen szórakozók közé bombákat dobott. Ezt merik ők orcátlanul «magyar öntudatnak» nevezni és ezzel a magyar öntudattal fenyegetik meg azt az újságíró, aki a gödöllői járás állapotainak feltárására merészkedett.

Nem szokásunk, hogy rendőr, vagy ügyész után kiabáljunk, noha itt az életveszélyes fenyegetés tényálladéka tökéletesen ki van merítve. Csak azt üzenjük vissza a szürke autók rajongóinak, hogy nem hagyjuk abba a gödöllői járás állapotainak feltárását és tovább fogjuk azt a munkát folytatni, amelyet újságírói becsületérzésünk előír.

(...)

Szinte felesleges megemlítenünk, hogy vitéz Endre László főszolgabíró személye ellen semmiféle kifogásunk nincs. Felőlünk akár ötven évig maradjon a járás élén, sőt azt sem bánjuk, ha a jó isten a vicispánságig is felviszi a dolgát. Nekünk csak az ellen van kifogásunk, ha munkájában nem a szabályokhoz és a törvényekhez ragaszkodik. Lévai Jenő munkatársunk a bizonyítékok légiójával igazolta, hol tért le a törvény előírta útról, s hol nem nézte meg tüzetesebben a törvényes rendeleteket és szabályokat. Ha ez megfelel a valóságnak, — mi azt állítjuk, hogy megfelel! — akkor ez nem a mi ügyünk többé, Endre Lászlóé sem, hanem az országé.

Elvégre Endre Lászlónak is át kell látnia, hogy mindennek fölött való a nemzeti érdek, hogy a közhivatalnok a törvény alapján álljon, és ugyancsak eminens nemzeti érdek, hogy a nyilvánosság szószólója, a sajtó foglalkozzék annak a köztisztviselőnek a dolgával, aki akár tudatosan, akár öntudatlanul nem járja szigorúan a törvény útját.”³¹

Kikezdeni a gyakran erőteljes kormányzati támogatást élvező szélsőjobbal merész vállalkozás volt akkoriban is. Lévai mindehhez annyit tett hozzá, hogy nem sokkal a Népszava szerkesztőinek, Somogyi Bélának és Bacsó Bélának a meggyilkolása után volt mitől aggódni, mert „*a világos beszédet mindig nyomon követték a sötét tettek*”.³²

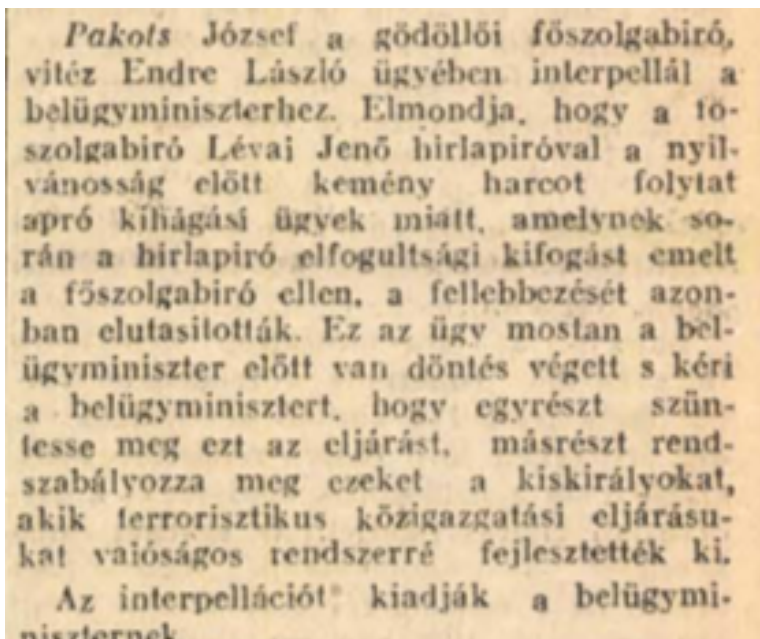
Ugyanakkor ezekben a cikkekben, a bírósági jegyzőkönyvekben nincs nyoma sem annak, hogy Lévai szóbahozta volna saját származását, ahogy ezt tárgyalótermi ellenfelei sem tették. „Természetesen” a szélsőjobb sajtó bőszen írt és célozgatott ilyesmikre, de hát nekik az egész „Az Est” „zsidó ármány volt.” Lévai válaszában akkor még öntudatosan úgy fogalmazott, hogy „Mi azt hisszük, hogy most már olyan időket élünk, ha egy köztisztviselő azt hiszi, hogy ez a bírálat alaptalan volt, akkor csak a magyar bíróság lehet az a tényező, amely igazságot tehet. De ha nem így lenne, ha a fajvédő sajtó alaposan megfontolta volna azt, amit mondott, talán már hiteles részleteket is tud a sajtóper helyett alkalmazandó eszközökről, ez nem akadályozhatja meg, hogy ezentúl is megtegyük azt, amit a lelkiismeretünk diktál.”³³

³¹ Mi meg ezt üzenjük, Pesti Napló, 1925 március 31.

³² Lévai Éhség 70 o.

³³ Válasz Endre Lászlónak, Az Est, 1925. március 21.

A T. Házban Lévaíró

Budapest Hírlap, 1925. július 9.

Mindenesetre a képviselőházban Pakots József³⁴ interpellált az ügyben, elősorolva Endre László bűneit. Az interpelláció konkrét oka egyébként az volt, hogy Endre a cikkekért bosszúból kihágási eljárás indított Lévaí ellen, azzal vádolva őt, hogy rákosligeti háza előtt, egy téli napon nem söpörte el a havat, és ezzel szabályt szegett. Hosszú, bonyolult eljárás kerekedett ebből is ki, amelyről Az Est lapok részletesen beszámoltak³⁵, különösen azután, miután Lévaínak sikerült bebizonyítania, hogy azokon a vádbéli napokon nem is volt hó Rákosligeten.

De Pakots érdemibb dolgokkal is foglalkozott:

A főszolgabíró, akiről Lévaí Jenő cikkeiben bizonyos megállapításokat tett, így akart magának elégtételt szerezni. Nem kívánok kiterjeszkedni a hírlapi támadásokra, de megállapítom, hogy nem mindegyik miért indított a főszolgabíró sajtópert, a legjelentékenyebb vádak ellen nem védekezik.

Tragikus bűne az, hogy a lakosság ilyen molesztálásnak van kitéve. Nem volt még zsidóvallású polgárnak olyan előterjesztése, melyet a főszolgabíró elfogadott volna, már pedig közigazgatási kérdéseket nem lehet felekezeti alapon elintézni, mert az teljesen ellenkezik igazsággal és törvénnyel, de ellenkezik a józansággal is. A fölöttes hatóságok nem mernek a főszolgabíróhoz nyúlni. Külső szimbóluma is van ennek a sérthetetlenségének, irodahelyiségében ugyanis 11 Mannlicher áll gúlába rakva. (Mozgás a Ház minden oldalán.) A főszolgabíró vezetési példája a márciusi hó, amely sohasem volt, vagy ha volt is, rögtön olvadt és emiatt mégis nagy aktahalmaz növekedett már össze. Felhívom a belügyminiszter figyelmét, hogy végre szívlelje meg a gödöllői főszolgabíró ellen elhangzott panaszokat, ne engedje, hogy a lakosságot megnyomorítsák. A hírlapíró hó-ügyét pedig, amely fellebbezés folytán amúgyis eléje kerül, szüntesse meg, vagy pedig delegáljon elfogulatlan hatóságot annak letárgyalására.³⁶

³⁴ Pakots József demokrata párti képviselő, aki egy ideig a Petőfi Múzeum igazgatója is volt, 1920-ban a Budapesti Törvényhatóság tagjaként felszólalt a numerus clausus ellen is.

³⁵ Pör és perpatvar a tavalyi hó miatt, Az Est, 1925. november 8.

³⁶ Pakots a gödöllői főszolgabíró túlkapásairól, Pesti Napló, 1925. július 9.

Endre főszolgabíró maga elé idézte a köztisztaság ellen vétő Lévait, aki megtagadta a vallomástételt, mert Endre szerinte elfogult. Különböző hatóságok fogtak hát neki ennek a főbenjáró ügynek, míg végül belügyminiszteri döntéssel afféle exterritoriális jogokat kapott, kimondva, hogy bár a gödöllői járás területén lakik, de ügyeiben az aszódi főszolgabíró jár majd el.³⁷

Ennek ellenére Endrének sikerült elérnie, hogy Lévainak el kellett költöznie Endre László „birodalmából”.

Ugyanis sorra kreálta az ügyeket. Tűzrendészeti kihágás miatt akarta megbüntetni Lévait, mert állítólag benzint tartott volna a garázsban. Endre személyesen szállt ki a helyszínre s ugyan benzint nem talált, de az eljárást megindította. Aztán következett a légoltalmi kihágás. Endre sendőröket vezényelt ki, akik éjszaka a kerítésen beugrálva kezdtek neki a vizsgálatnak és a kihallgatásoknak.

És így tovább.

Lévai pereivel a képviselőház egy másik interpellációban is foglalkozott. Idézzük fel a történeteket a parlamenti jegyzőkönyvből:

Fábián Béla³⁸: (...) mi történt a kir. ítélőtáblának egyik főtárgyalásán, ahol Az Est egyik munkatársának, Lévai Jenőnek ügyét tárgyalták, aki bátorságot vett magának ahhoz, hogy ebben az országban a közigazgatás mai állapotában, a gödöllői főszolgabíróval, Endre László

úrral szemben merje, mint annak a járásnak lakosa, megírni azt, hogy az emberek ott miként élnek és hogy milyen ott az emberek helyzete a közszabadságok szempontjából. El merte mondani azt, hogy ebben a járásban vannak községi bírák, akik Endre László pártjához tartoznak és akik sikkasztottak, olyan emberek, akik égő vonatot raboltak ki és ma is

37 Pakots József nemzetgyűlési képviselőnek a Lévai Jenő rákosligeti lakos ellen a gödöllői járás főszolgabírája által indított kihágási ügyben 1925. évi július hó 6-án hozzám intézett interpellációjára a következőkben válaszolok : vitéz Endre László, a gödöllői járás főszolgabírája Lévai Jenő hírlapíró ellen köztisztasági kihágási el árat indított meg, mert rákosligeti lakása előtt 1925. évi március hó 17-én a leesett havat nem septe el. Lévai Jenő az ügy folyamán elfogultsági kifogást emelt, illetőleg bíróküldést kért Pest vármegye alispánjától, az alispán azonban ezt a kérést elutasította. Ez ellen Lévai Jenő hozzám felfolyamodást jelentett be. A felfolyamodásnak helyet adtam és az 1925. évi július hó 18-án 2818./kih. számú rendelettemmel ebben a kihágási ügyben az eljárásra az aszódi járás főszolgabíráját delegáltam. Ezzel az interpellációnak 3. pontjában foglalt kívánságnak eleget tettem. Az interpelláció 1. és 2. pontjára válaszul az, hogy a továbbiak az előirt szabályszerű kihágási büntető eljárás keretében tartoznak. Budapest, 1925. évi október hó 14-én. Rakovszky, m. kir. belügyminister Nemzetgyűlési napló, 1925. évi október hó 16-án. A nemzetgyűlés 449. ülése

38 Az első világháborúban katona, majd hosszú ideig hadifogoly, Az 1922. évi nemzetgyűlési választások alkalmával a pestkörnyéki kerületben mint a demokratapárt listavezetője kapott mandátumot. A forgalmiadó eltörléséért s az adózási rendszer igazságosságáért folytatott küzdelmével a fővárosi és budapestvidéki kispolgárság körében rendkívüli népszerűségre tett szert. 1926 telén újból a pestkörnyéki kerület választotta meg a nemzeti demokratapárt listájának első helyén. A húszas években zsidó hitközség előjáróságának egyik tagja.

hivatalukban vannak, viszont aki Endre Lászlóval szembe mert helyezkedni, azt a járásból kitiltották. Vállalkozott mindennek bizonyítására is.

Elképzelhető, micsoda hatalmas bizonyítékokat kellett ennek az embernek felhozni, ha a kir. törvényszék Schadl-tanácsa Debreczeni rákosligeti községi bírónak ügyében felmentő ítéletet hozott. A kir. tábla sürgősen kitűzte ebben az ügyben a tárgyalást, és a tárgyalás berekesztése után - miután a vádlottat elítélték 2 millió koronára — a kir. ítélőtábla tanácsának elnöke — ekkor már be volt rekesztve a tárgyalás, tehát a bíró már éppoly magánember volt, mint a vádlott, csak hogy azzal a különbséggel, hogy a bíró úr ott ült fenn a bírói székben, ahol előzőleg még olyan ítéletet kellett hoznia, amely a pártatlanságát bizonyította volna, ekkor a következőket mondotta a vádlottnak: „Honnan veszi a bátorságot, hogy cikksorozatban támadja meg a főispánt, az alispánt és a főszolgabíró? Remélhetőleg ezek után abbahagyja.”³⁹

Egyébként az Est beszámolója szerint Lévai eképpen felelt Gadó István táblai tanácselnöknek: „Méltóságos elnök úr, én hivatásos újságíró vagyok s nekem kötelességem minden körülmények között megírni az igazat, ha a közérdek azt kívánja.”⁴⁰

A hosszú persorozatnak több máig érdekes fordulata idézhető fel. Így például az egyik cikkében emlegetett Sáska László körorvost azzal vádolta Lévai, hogy miután sokat jár vadászni, elhanyagolja a betegeit és úgy állított ki halottkémi igazolást, hogy a halottat meg sem vizsgálta⁴¹.

Mire az orvos azt felelte, hogy lehet, hogy nem vizsgálta meg, de őt nem a munkája miatt, hanem azért az eszméért „szerkesztették ki” amelyet képvisel, mint az „Ébredő magyarok” egyik helyi reprezentánsa.

A bíróságon, ahol a tanácselnök először azt ajánlotta, hogy béküljenek ki, Sáska a következő nagyhangú kijelentést tette inkább:

„Ha magyar fajtestvéremmel állnék szemben, akkor békét keresnék. De mert Lévai úr rajtam keresztül másokat is, egy eszmének a becsületét akarja ütni, nem kereshetem a békét. Tanulja meg Lévai úr, hogy a magyar becsület nem útszéli gaz, amelyhez sáros csizmáját hozzá lehet dörgölni!”⁴²

Nagyon jellemző minderre Lévai önérzetes válasza, amelybe arra hivatkozik jobb magyar ő, mint vádolója: a sértett Sáska úr olyan nyilatkozatot tett, amely engem az én emberi és magyar érzelmemben megbántott. (...) Én hat éven át küzdöttem a hazáért a harctéren, többet és jobban, mint hogy a sértett tette. Ezért most már én is kérem a bíróságot, hogy méltóztassék lefolytatni a pört és nekem igazságot szolgáltatni. Az én igazságom ki fog derülni.”

De perbe vonták mert arról írt, hogy egy helyi bíró, bizonyos Debreczeni Istvánt, aki csalással szerezte meg hivatalát zaklatta a konkurens üzletek tulajdonosait, vizsgálatokat kezdett ellenük, hogy tönkretégye őket, vagy éppen szombaton szuronyos csendőröket küldött a zsinagógában imádkozó zsidókra.

³⁹ Nemzetgyűlési napló, 1926. október 20 a nemzetgyűlés 581. ülése

⁴⁰ Gadó elnök megleckéztetett egy újságíró a táblai tárgyalás után, Az Est, 1926. 10. 17.

⁴¹ Lévai Jenő cikkei Sáska Lászlóról, Hajsza egy isaszegi család ellen, Halálos ítélet, legjobb esetben 25 bot, Elvakult gyűlölet, intrika és politika, Az Alföldi Brigád megszállta az isaszegi községhezát Pesti Napló, 1925. március 13, 14, 15, 17. i szám

⁴² Sáska doktor vadászatai és halotti bizonyítványai a törvényszék előtt, Az Est, 1926. június 9.

Népszava, 1926. március 25.

A per érdekessége,- hívta fel erre a figyelmet Lévai is, majd nyomában a Pesti Napló, hogy nem a cikk érdemi részét kifogásolta a közigazgatás helyi embere, hanem csak egy lényegtelen apróságot. A Pesti Napló szerint olyan ez, mint amikor a gyilkos tette elkövetésekor zöld nyakkendőt viselt, később perre megy, hogy nem is zöld volt a nyakkendője. S ha megnyeri, akkor triumfál, hogy tessék itt az ítélet – miközben a bíróság nem is foglalkozott az érdemi állításokkal.

A perek tucatjai tehát folytak tovább, nem éppen Lévaival barátságos módon. Lindmayer Béla kir. ügyész meg is jegyezte vádbeszédében. „Súlyos büntetést kérek, mert mindenkit igyekeznek megtámadni, aki vitéz Endre Lászlóval nexusban áll, vagy híve neki...”⁴³

A másik máig meglepő fordulat, hogy Lévaiék nagyon sok tanú meghallgatását indítványozták és szinte az egész gödöllői irattár bizonyítékként becsatolását kérték. Ehhez az ez ügyben eljáró ügyész a legtöbb esetben hozzájárult. Egyetlen egyszer tiltakozott csak, amikor a Somogyi-Bacsó ügy, a csongrádi és erzsébetvárosi bombamerénylet, Orgovány, Izsák és a többi „atrocitás” iratainak beszerzését kérték Lévaiék. Akkor sem akárhogy.

„Tiltakozom e bizonyítás ellen, mert felesleges, hiszen mindannyian tudjuk, hogy e rémségek megtörténtek és e gattetteket bizonyítani felesleges” – jegyezte meg a Horthy rendszer királyi ügyésze.⁴⁴

Endre 11 rendbeli rágalmazásért perelt, s a cikkek többi szereplőjét is mind rávette a perre. Persze az is jellemző, írta Az Est, hogy miért nem kér helyreigazítást: Például azért, hogy a cikk szerint „zsidónapokat” tartott Gödöllőn, amikor végigjárta a zsidók tulajdonolta boltokat és minden csekélység miatt elzárásra ítélte

⁴³ Lévai id mű 86 o

⁴⁴ Mindannyian tudjuk, hogy a rémségek megtörténtek – mondja Moldoványi ügyész, Magyarország, 1926. december 3.

őket. Vagy azt sem, hogy ha egy aktát elintézésre egy zsidó adott be, akkor arra nagy ZS betűt tettek és külön bíralták el ezeket – a kérelmező kárára.⁴⁵

A Schandl tanács tárgyalások tömegét tartotta. Lévaiék több mint ezer tanút és majdnem a teljes gödöllői irattárat iktatószámszerűen bejelentették bizonyítéknak.

A per hosszan húzódott, a végtelen mennyiségű aktát lehetetlennek tűnt feldolgozni, és a számtalan tanú meghallgatása is gyakorlatilag kivitelezhetetlennek látszott. Ennek ellenére számtalan tárgyalási napot tartottak és a sajtó nagy terjedelemben számolt be a tárgyalássorozatról és az ott elhangzottokról, amelyek ugyan konkrét kérdésekről szóltak, ám mégiscsak általános érvényűek voltak. Ahogy Lévai fogalmazott a bíróság előtt: „míg másutt a viszonyok konszolidálódnak, addig a gödöllői járásban a kurzus bűnei állandósultak.”⁴⁶

A per során újabb dolgok is előkerültek Endre Lászlóról. Így például, hogy bár erre egyáltalán nem volt joga, a neki nem tetsző személyeket a csendőrséggel letartóztatta és fogva tartatta. Löwy Mórt például állítólagos közegészségügyi kihágás miatt 15 napelzárásra ítélte s bár az illetékes miniszter elrendelte, hogy engedje szabadon, ezt nem tette meg. Braun Mór üzletét minden jogalap nélkül bezáratta, s arra is volt tanú, hogy nem fogott kezét kérelmező állampolgárral azzal a felkiáltással: zsidóval nem fogok kezét. A zsidó vendéglősöket kötelezte, hogy este 11-kor bezárjanak, a többiek hajnalig működhetnek. Vagy, hogy az isaszegi sportegyesületet rákényszerítette arra, hogy zárja ki tagjai sorából a zsidókat. De lecsukott kisgazdákat is, mert azok ellentmondani merészeltek neki. Sőt, Bene Andrást Endre László a saját irodájában verte meg. A zsidó kereskedőket minden ok nélkül rendszeresen öt-tíz nap elzárásra ítélte.

De még az is előkerült, hogy egy székely író eltiltott a fellépéstől, mert annak egy műve a „zsidó” Egyenlőségben jelent meg.⁴⁷ Vagy, hogy azért üldözte el Isaszeg – amúgy szélsőjobbikos szervezetben is szerepet vállaló – jegyzőjét, mert az egy zsidó lányt vett feleségül. Előkerült Endrének az a községi vezetőkhöz írt utasítása, amelyben be kellett neki jelenteni azon zsidó vallású lakosokat, akiket valamilyen módon ki lehet utasítani a településről.

S így tovább. Lévaiék mindegyik tanúkat neveztek meg és okirati bizonyítékokat hoztak, nagyon nagy számban.

Kétségtelen, 1926-ban mindezek vizsgálatára még bírósági eljárás folyt – s ebben újságíróként részt venni komoly bátorságra vallott, még akkor is, ha ki sejtette volna, hogy alig húsz év múlva Endre már nem csak Gödöllőn garázdálkodhat, hanem egész Magyarországon, sokszázezer ember meggyilkolásában közreműködve.

Az igaz, hogy Lévai végülis megúsza akkor, hogy ujját húzotta a magyarországi antiszemitizmus egyik leglelkesebb képviselőjével, de ettől Endre még hivatalában maradt és működhetett tovább.

S miközben a szélsőjobb és antiszemita sajtó folyamatosan támadta, Lévai kitartott. Endréről szóló könyvében azt írja, bár meg nem magyarázza, ez mint jelent, hogy: kormányközbenjárásra a perek ítélet nélkül végződtek.

Így 1927. május 3-án a felek – ha átmeneti időre -, de békét kötöttek. A Pesti Naplóban Stella Adorján így zárta le az ügyet „A nap hőse vitéz Endre László, aki kibékült Lévai Jenővel. A

⁴⁵ Endre László tizenegyszeres rágalmozási pöre Lévai Jenő ellen, Az Est, 1926., november 10.

⁴⁶ Endre László szerepe a gödöllői járásban, Az Est 1926. 03. 24.

⁴⁷ Vitéz Endre László akták és tanúk megvilágításában a törvényszéken, Magyarország, 1926. 03. 24.

Romeo és Julia egy öngyújtó világánál...

Angol turisták élet-halál küzdelme
az aggteleki barlangban

Aggtelek, június hó.

Angol és amerikai turistáinkkal, — amint arról beszámoltam — végre behatoltunk az aggteleki barlang belsejébe. Az Alvilág csodái közé a Sisy és az Acheron esendően folydorgáltak eleinte mellettünk. Sajnos, csak eleinte. A hónapokig tartó, nagy földrengések...

borzalmas rongálásokat
végeztek e barlangban is.

Az aggyagtalaj meglazult. Kordódott a kétségbeesett csúszkálás. Néhány félcipős látogató igazán magára vethet, hogy keletlenül nek érezte a földég éré sár folyása pódását.

Szöges turista cipők nélkül, jó tapasztalásra alkalmas hegy-mászó botok nélkül igazán nem volna szabad ide bemerészkedni.

Csodálatos, hogy az aggteleki menház jegyzője pincére — ő képviseli itt a barlangot gondozó Kárpátgyógyintézet egyedül — egy szóval sem emlékeztet meg a körülményről. Lehet, hogy csak mostanában érkezett ide — nyári kordára — valamelyik körzeti vendéglőből és még nem is lehetett ideje arra, hogy szemügyesen is meggyőződhessen a gondjaira bízott barlang állapotáról.

Más országokban barlangjel-szerelést, sarkfényeket, csizma-
kat osztogatnak, hallom hallam morogni egyik külföldi barátunkat. Ovakodtam megérteni meg-
jévezését, de meg nem is felelhettem volna rá, mert az a sikoly, amely előről kétségbeesetten hangzott, mindnyájunkat a kes-
keny lúdasorból való ledei elvétel-
re ösztönözött volna. Mert nem előre, sem hátra nem mehetünk. A barlangot ugyanis Szécsény Béla, a merve főispánjának erő-
lyes intervenciójára végre két év-
vel ezelőtt rendbe hozták. Egy miskolci építész nyerte el a szép munkát s a kívánságunknak becsi-
lettel meg is felelt. Épített vagy 330 lépcsőt a Jósófalú aj bejárat-
nál s 113 vasbetonhidat is a bar-
langban. Áthidalni akarták ezzel a vízfolyásokat. Hogy száraz talbat
lehesse bejárni az egész barlangot. A miskolci építész mindent
előrevetett, hogy megfeleljen a ki-
vánságoknak.

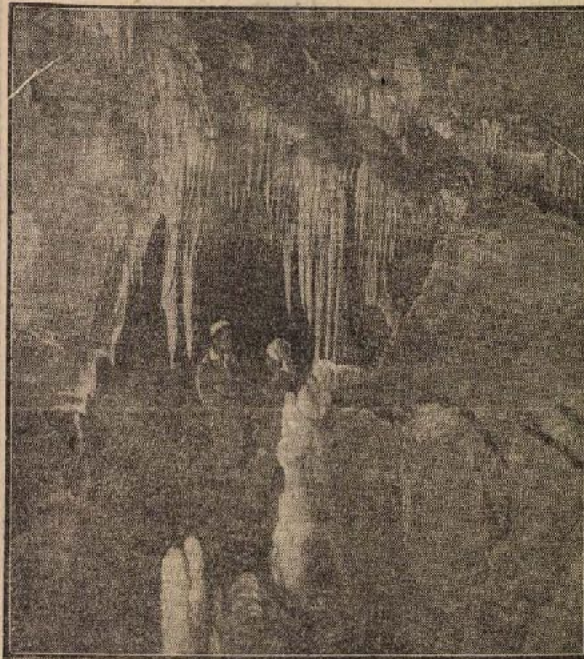
Arról is igazán nem tehet, hogy olyan helyekre csináltattak vele hidakat, ahol arra semmi szükség sem volt s viszont éle-
ken hiányoznak más helyütt a száraz átjárók.

Arról sem tehet, hogy a rendelté-
zésre becsült 490 millió koroná-
ból többre nem futotta s

néhol jó másfél méterre is fel
kell nyújtani a lábukat, hogy az ember a hidra fellephessen, s hogy 1-2 méterről is le kell ugrálni némelyik hídrol a ke-
mény sziklapadra másúti.

Bizonyára úgy gondolkodtak, hogy ne járjanak a hálgyek szűk szöknyuban, s aki már ilyen csodát akar látni, az ne rettenjen vissza egy-két bokafélmódástól, vagy egy kis aggyázkodástól. Sleg-
alább emlegetse meg ezt az utat. Hát a célunkat el is érték. Meg-
emlegetjük. Elsősorban azért, mert

a barlang kétségtelemül bémulatos csodákat rejtgelhet magában. Csak feltételesem mondjuk, hogy szertegehet. A Budahegyes nán-
lo is írják e csodákat. Még jó, mert így legalább nem esünk szögyen-
be, késői utóéinknak is elregei-
hetjük, mit láthatunk volna a barlangban. Mert látni, bizony édes keveset láthatunk.

Az utazónak felfedezett új az aggteleki cseppkőbarlangban

Részlet a Denevérből

A barlang ugyanis teljesen vaksötét. Semmiféle világítása nincs.

Szüzi sötétség uralkodik itt. Ma, a villamosok korában... Vezetőnk hozott magával vala-
maies világosságot. Inkább az elméjében, mint a kezében. Az acétlámpát főképpen csak a szagáról — édkató fohagyma il-
latáról — sejtetik.

Látni nem lehetett a pislogó kis mécsesek mellett semmit.

Végteleen lehangelő sötétség volt azonban, amikor az egyik anglius, a vezető pulóé magyarázata köz-
ben, hirtelen a szobáé nyúlt, s egy zsebkönyűt rántva elő, meg-
világította az előtérre meredő ka-

talmas cseppkő alakzatot. Azt hi-
szem éppen az egymást forrón át-
üelő Romeo és Júliának tartot-
tunk... Az ó óst nyugalmukat
zavarta az anglius, de meg kell
vallanom, én szögyenkeztem he-
lyettük is...

Volt azonban vezetőnk kezében néhány vékony magnézium szá-
lacska is. Olyan 5-6 centiméteres
szalagszalagok. Kérésünkre szívesen
meg is gyújtotta az egyiket, de
bőlesse lezúzólt: Ne tessék na-
gyon pazarolni, a világításért kü-
lön kell fizetni...

Hatóság bolyongás az Alvilág sötétjében

Az Alvilág sötétjében bolyong-
tunk így vagy 6 óra hosszat. Bo-
lyongtunk! Ez nem a helyes kife-
jezés. Csúszkáltunk, kapaszkod-
tunk. So fű, se fa nem volt azon-
ban sehol, amibe kapaszkodhat-
tunk volna. Sziklától sziklára ver-
gődtünk. De jó is lett volna vala-
hol közben megpihenni. De hol? Mikor mindemitt csak víz és a szá-
morú vendégmarasztaló sár kör-
nyezte bennünket...

Végre egy oázis. Az Olympus, a Táborhegy, Nagy Sándor és Fülöp, Szűz Mária és Minerva szobra és ki tudná emlékeztetni megmon-
dani hány más többé-kevésbé ta-
láló elnevezésű cseppkőalakzat
megtekintése után következett a barlang legszebb része: a nagy Csillagotzsgató. Hatalmas cseppkő-
torony. Irdatain sok betonlépcső
megmászása után jutunk fel, de
megért minden fáradságot. Gyö-
nyörű lehet — szép kilátással
ez a gigászi méretű oszlop. Vagy-
nokát adtak volna angyalaink kerte,
ha láthatnák volna ivlámpák csil-
lógó fényében. Milyen szörnyű
is rejtget magában ez a csoda! Hány évszázadnak kell még el-
múlnia, hogy végre a maga való-
jában láthatóvá váljék ez a 10 mé-
ter magas s alapjánál 8 méter át-
mértű óriási sztalagmit, amely gót
templomhoz hasonlít! S körbekerül
a több mint 22 méter magas bar-
lang gigászi boltíza. Istent lehet
de szívesen is nézünk volna meg
alaposan. Holt fénnyel voltunk,
de mégis csak az jött, hogy ezt a
csodát a néhány százezer magné-
sium fellebbanó fénye inkább csak
még kíváncsiabbá tette, inkább
csak elrejtette, mint felfedte...

S megkezdődött a harc a kijutásért.

Ismét éles ugrások. A partról a
hidakra és viszont. Bokafélmunk és
enyhe aggyázkodások.

Ime, a fagyos szentek. —
hangzik elvonulóban hátulról ve-
zetőnk nehezen érthető hangja. S
van már humor bennünk. Megd-
lunk. Kis löpve cseppkövek az
egyik sziklatalon előtűnt. Szer-
ve, Pengra, Bontó és Ördön —
ismétl Régész háad.

S most a csekküldem. Nem ne-
vezhetem másképpen, mert

330 gyengén megcsinált, kes-
keny és aggyághól való, vízzel
elöntött, felázott mely sárral
borított lépcső megmászása
végnélküli kínokat jelentett.

Az ember azonban mindent le-
győz. Erős akaratral. Végre kint
vagyunk — a jósófalú disznólegé-
lőn. Már öreg este van. A konda
is régen hazatért. A hold is elbűjt
szögyenletében, s nem esedálom
hogy a holtáradt, nyakig sáros, s
bőrig dnedvesedett lady a szabad
ég alatt szent és angyal nyelvé
eszközt fogadta meg, hogy aggyer-
kerüljön még ki tudógyulladás
nélkül Magyarország területéről,
oda többet vissza nem tér...

De hogy tovább? Jósófalú falu jó
néhány kilométerre, az aggteleki
menedékház órajárásnyira. 8 mi
esabit e két helyre? Aggteleken
egy-két nagyon komisz dgy az ózs-
szo turisták számára. Jósófalón
néhány nem nagyon vendégzerető
parasztház...

Ezért nincs idegenforgalom Ma-
gyarországon, ezért látogatják oly
kevesen a világ egyik legnagyobb
természeti csodáját: az aggteleki
cseppkőbarlangot! Léval Jenő

Fayence, kőpadló és tűzhelycsempék
szállítással javit

Balog Ferenc és Társa
Budapest, IV. Deák tér 3
Telefon 131-80

büntetőperek száma ezzel a békével a budapesti törvényszéken ötven százalékkal megcsappant”.⁴⁸

Endre persze próbálkozott tovább, bár hosszú ideig meglehetősen pitiáner módon sikerült neki sok borsot törnie az őt leleplező újságíróknak. Így például feljelentette „címbitorlásért”, mert dragonyos hadnagynak nevezett egy alhadnagyot.

Aztán ismeretlenek kövel dobták be Lévaiék házána az ablakát, később valaki pisztollyal belőtt. S amikor ez sem volt elég az adóhatóságot uszították Lévaia, majd a pénzügyőrök zaklatták folyamatosan, amíg „kis rákosligeti házáat potom pénzért el kellett prédálni.”

Endre aztán 1943-ban támadott újra, amikor március 11-én egy nyomozócsoportot uszított Lévaia, kémkedéssel vádolták – erről később majd részletesebben szólnunk.

1925-ben még egy politikailag jelentős cikk fűződött Lévai nevéhez. Bár az igazi jelentősége csak jóval később derült ki

Ahogy Lévai visszaemlékezik *Horogkereszt, kaszáskereszt, nyilaskereszt* című könyvének az előszavában, 1925. novemberében Miklós Andor *Az Est* főszerkesztője egy kartondobozt adott neki, amely „Hitler Adolfnak és a nemzetiszocialista mozgalmának első magyar kapcsolatairól eredeti orosz- és németnyelvű okiratokat tartalmazott. 1926. április 4-én a *Pesti Napló* húsvéti számának 63-64 oldalán adtam szemelvényeket ebből a szenzációs anyagból. Általában elsiklottak fölötte. Kit érdekelt Magyarországon még 1926-ban Hitler Adolf és a náci mozgalom?”⁴⁹

Igaz, az 1935-ös „Éhség, panama” című könyvében még így magyarázza, hogy nem folytatta a tervezett cikksorozatot: „ez a kétkolumnás cikk, amely csak bevetése lett volna egy nagy sorozatnak, azonban magasabb nyomásra fontos külpolitikai érdekekre való hivatkozással – a további közlés elmarat. Az anyag ma sem lenne érdektelen, de ugyanazok a külpolitikait tekintetek, - talán még túlzottabb mértékben – állanak fenn, mint akkor...”⁵⁰

Idézzünk ebből valamennyit most:

„A közös elv az, hogy a távoli cél elérésére egyelőre az egyformán gondolkodó antiszemitáknak fel kell venni a zsidótőke ellen a harcot. Politikai társaságokat kell összehozni, amelyek azután gazdasági vállalkozásokat alapítanak. Lesz egy központ és e központból kiindulóan minden államban, a zsidó közvetítő kereskedelem kikapcsolásával, az illető állam nemzeti gondolkodású \politikusaiknak és gazdasági vezetőinek bevonásával meg kell alapítani a megfelelő fiókvállalkozást. Münchenben ennek az eszmének legfőbb képviselője Ludendorff tábornagy. Az egész világon szétszórtan élő hárommillió orosz emigráns pedig különféle szervezeteivel Geitaubei Schliersoe-ben 1922 júniusán világkongresszus félét tart s itt kerül bemutatásra egy tervezet, tulajdonképpen tanulmány, amely arról szól, hogyha az oroszok újból átveszik a szovjet után országuk kormányzását, miképpen láthatnak azonnal munkához. Az itt megállapított tény. amelyből kiindulnak, az,

⁴⁸ Léva id 89.

⁴⁹ Lévai Jenő *Horogkereszt, kaszáskereszt, nyilaskereszt*. Müller Károly Budapest, 1945., Az eredeti cikik címe: Ludendorffék nagyszabású monarchikus álmái, agyar kiviteli egnedélyekkel. – szerző nélkül..

⁵⁰ Lévai: *Éhség, panama* 62 o.

hogy a pénz, a bankvilág a zsidók kezeiben van. S ellenük csak úgy harcolhatnak, ha a különböző államok nemzeti érzelmű kormányai nekik kedvezményeket nyújtanak.

(...)

A magyar kapcsolat kiépítésében főleg két tényezőre támaszkodhattak volna. Nálunk 1920 táján •nagyjából 5000 orosz emigráns élt, akiknek eleinte az Astoria szállóban volt egyszobás irodájuk, később azonban herceg Kasem-Belc a magyarországi monarchista orosz emigránsok fejének vezetése alatt klubot is alapítottak. Ezek az oroszok azonban csak mint segéd munkások jöhettek számításba. A második tényező — a magyar fajvédők — lett volna tulajdonképpen itteni működésük alapja s mint a későbbiekből kiderül, egyetlen reménysége is. Ennek a kapcsolatnak kiépítése visszanyúlik a régi időkre, amikor kapóra jött nekik a Münchenben járt magyar politikusok felajánlkozása. Gömbös Gyula ekkor hatalma csúcspontján volt. A választások után szinte diktátornak tekintették a bajorok és minden bizalmukat belé helyezték'. Tény, és ez az aktákból is igazolható, hogy egyes fajvédő képviselők tettek olyan ígéreteket a bajoroknak, amelyekből ők azt következtették, hogy Magyarországon szívesen látnák megtelepedésüket és igyekezni fognak őket különleges állami segítséggel legfőképpen kiviteli engedélyek nyújtásával támogatni. Kiviteli engedélyeket fognak kapni lóra, marhára. gabonára és így tovább, s ezzel az akcióval jelentős támogatást .fognak szerezni ahhoz, hogy a bajor felkelést előkészíthessék. S különös játéka a sorsnak, hogy mivel másféle üzleti próbálkozásaik balul ütöttek ki. vagy meg sem születtek, utóbb, megállapíthatóan az egész bajor—orosz társaság minden reményit a magyar kiviteli engedélyek révén szerzendő bevételre alapította.

(...)"

Ma már nehéz követni, mit is leplezett le akkor Lévai. Mindenesetre akkor talán fontos lehetett volna a kortársaknak.

Ezzel együtt tévedés lenne azt hinni, hogy Lévai elsősorban nagypolitikával foglalkozott volna. Ebben a néhány évben százával jelentek meg az írásai elsősorban a Magyarország és a Pesti Napló című lapokban. Bejárta egész Magyarországot, hetente más területről küldött beszámolókat. Sopronból az ipar és a kereskedelem pusztulásáról, Debrecenből a nagy beruházásokról, Békéscsabáról a vagonlakók nehéz életéről. Írt botrányos üzleti ügyekről sorozatot, leplezett le tőzsdei panamázókat és többször írt a vasúti közlekedés elégtelenségéről – nyilván a sok utazás miatt voltak efféle tapasztalatai, címben feltéve azt a máig megválaszolatlan kérdést, hogy vajon az utas van-e a MÁV-ért vagy fordítva. Izgatta, mit tesznek Makón az emberek, ha nincs éppen elég jó piaca a hagymának és egy –egy város mire költi – vagy éppen kótyavetyéli el a beruházásokra szánt hitelét. Cikket szentelt a balatoni hajózás állapotának éppen

úgy, mint a veszprémi sportpályán két kamasz halálát okozó balesetnek. De írt a frankhamisítási ügyről és sokszor kiállt nehéz helyzetbe került hadifogoly bajtársai mellet is. Sorozatot indít Kis emberek nagy panasza címen – amelyben hétköznapi ügyeket dolgozott fel. Megdöbbentő munkabírása már ekkor feltűnő – más kérdés, hogy ezek a saját korukban gyakran szintén nagy port felvert ügyek ma már csak sajtótörténeti kuriózumok. Még ha a maguk korában fontosnak is számítottak és az ország vezető lapjaiban jelentek meg. Valószínűleg ekkor alakul ki riporteri módszere, koncentráltan, nagyon rövid idő alatt minél több embert megszólaltatni, iratokat gyűjteni és gyorsan átlátni, mi az, amire hajtani érdemes. S mindezt áttekinthető, jól olvasható, bulváros stílusban megírva prezentálni.

Saját lap

Tudjuk írásaiból, Lévai egy ideje szeretne volna már magát önállósítani.

Bár Az Estnél nagyon futott a szekér, 1929 őszén a Kis Újságnál is szerkesztői állást vállalt, Sját visszaemlékezései szerint Az Estet kiadó Miklós Andor biztatására, aki felvetette neki, hogy a Magyarországból esetleg kispap lapot kellene csinálni, s afféle „ipari kémként” küldték tehát a konkurens Kis Újsághoz, figyelni a „kispap” lapkészítést.

Ám Lévai hamarosan ajánlatot kapott a liberális Újság című laptól - felelős szerkesztő Ágai Béla - , évi 30 ezer pengős díjazással csábította Ágai felesége, a kiadóigazgató Darvas Teréz. (Ez az a kor, amikor havi 200 pengő fixszel, az ember könnyen viccel.) Alig egy évet töltött itt. Itt többek között együtt dolgozott Kóbor Tamással, akinek „kitüntető barátsága és megértő támogatása lehetővé tette, hogy elgondolásaimból annyi sok mindent megvalósítsak”⁵¹.

Az íróként indult Kóbor Tamást a kor egyik legbátrabb újságírójának tartották, ő volt az, aki például 1925-ben publikálta a korábbi belügyminiszter vallomását a Somogyi-Bacsó gyilkosság valódi történetéről.

Lévai egyre inkább úgy érezte, hogy megtanulta az újságírást, ismeri a kiadóvállalatok működését, s bár nagyon jól keres, mégiscsak önállósítania kellene magát.

Az ötlete az volt – még a Magyarország átalakításának a tervezésekor fundálta ki, hogy egy olcsó, négyfilléres lapot hoz létre, amely ugyan „reggeli” újság lesz, de már előző nap este tíz fele elhagyja a nyomdát, hogy reggelre minden településre oda tudjon érni. (A mai magyar nyomtatott napilapok többsége most is így működik.)

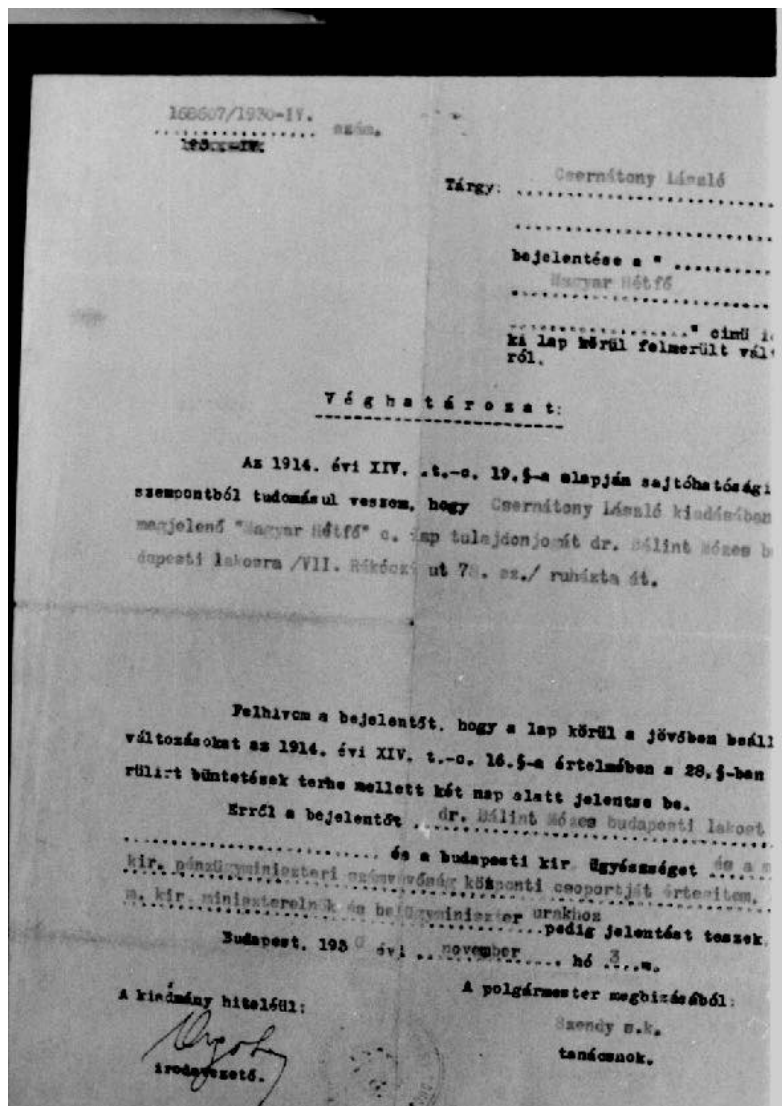
A korabeli sajtótörvények szerint új lapot alapítani meglehetősen nehézkes lett volna, adódott hát, hogy egy meglévőt kell megvenni. Első pillantásra meglepő módon Gömbös Gyula volt lapjára a Szózatra esett a választása. S bár a szükségesnek látszó engedélyeket sikerült beszerezni, végül a Miniszterelnökség megakadályozta a lap elindítását, a Bethlen-kormánynak nem volt szüksége még egy ellenzéki lapra. Ráadásul a konkurencia is tiltakozott az olcsó újság terve ellen.

Lévai nem adta fel és megvette Haller István volt kultuszminiszter hétfői lapját, a Magyar Hétfőt, amelyet eleinte hat fillérért árultak.

Budapest Székesfőváros polgármestere 1930. november 14-én adta ki azt a „Véghatározatot”, amelyben tudomásul veszi az addig szünetelő lap újbóli megjelenését a korábbi lapengedély alapján.⁵² Tulajdonosként dr. Bálint Mózes ügyvéd szerepel – aki Lévai sógora volt. A lap csak 1938-ban került át Lévai nevére. Miért akkor és hogy ennek mi az oka, nem tudjuk.

⁵¹ Lévai: Éhség, panama 128. o

⁵² Budapest Székesfőváros Polgármester, Véghatározat, 171.598 1930. IV.

A Magyar Hétfő gyorsan megtalálta a helyét a piacon, az üzlet beindult. Ám a hatalom haragját megint hamar sikerült kivívnia Lévainak. Először, még a Bethlen-kormány idején, 1931 március 9-én vonták meg a lap úgynevezett kolportázs jogát, vagyis az utcán árusítás jogát.

A magyar sajtó jelentős része felháborodottan számolt be sajtószabadság efféle megsértéséről. Zsolt Béla a Magyar Hírlapban ekképpen: „A hétfői lap ügye az egész magyar sajtó ügye, mert senki sem tudhatja, hogy melyik pillanatban téved el a legteljesebb jóhiszeműséggel oly módon, hogy kiprovokálja a belügyminiszteri végzést.”⁵³

A parlamentben ezúttal a liberális újságíró, a „vázsonyista” Rassay Károly interpellált a lap ügyében.

Alig fél évvel később nemcsak újra megvonták a kolportázs-jogot, de azzal is fenyegették a Magyar Hétfőt, hogy végképpen betiltják, mert rémhíreket terjeszt és megzavarja a köznyugalmat. Az egyik sérelmezett cikk szerint „Kommunista zavargók garázdálkodtak a pesti utcákon”, a másik szerint „Bánhidán, Tatabányán 40 pesti detektív nyomoz”.

⁵³ Lévai id 140

Az ideges hangulathoz nyilván jelentős mértékben hozzájárult, hogy miután szeptember 13-án Matuska Szilveszter felrobbantotta a biatorbágyi vasúti hidat, 22 ember halálát okozva, a Károlyi Gyula vezette kormány szeptember 19-én elrendelte a statáriumot.

A lap nem hagyta magát. Többek között arra hivatkozott, hogy a lap munkatársai legjobb tudásuk szerint tudósítottak a történetekről. S különben is, legfeljebb bíróság mondhatná ki a vétkeességüket, nem pedig kormányzati emberek.

Végül 1931. novemberére sikerült elérni, hogy visszakapják az árusítás jogát Lévaiék. „Azóta sem adtam fel természetesen bíráló, ellenzéki álláspontomat (...) s ez a tény talán magyarázatul szolgál arra, miért nincs még ma sem napilapom.”⁵⁴

Azért Lévai bábáskodott a kormánypárti Függetlenség létrehozása körül, de éppen ellenzéki beállítódása miatt nem vállalta a lap vezetését. Később Új Nap címen kért lapengedélyt – de a Miniszterelnökség nem adott engedélyt ezen orgánum elindítására sem.

A következő években az újságkészítés mellett megírta a nagy piaci sikernek számító sorozatát az első világháborúról, a hadifogságról, a hazatérésről.

S lassan meglett a hön áhított napilap is. 1935-ben vette meg tekintélyes múltú Kis Újságot, amelynek főszerkesztője és kiadója is lett.

„Új érdekeltség vette át a Kis Újságot. A 48. évfolyamában járó napilap vasárnapi számában jelentett be, hogy Apor Dezső főszerkesztő és Kasa Endre felelős szerkesztő és kiadó a mai naptól kezdve megszűntek a lapot jegyezni. A vasárnapi számon már az új felelős szerkesztő és kiadó, Lévai Jenő szerepel.” – jelentette az MTI.⁵⁵

A magyar sajtótörtént egyik legjelentősebb tipográfusa, Ritter Aladár úgy emlékezett, hogy korszerű, figyelemfelhívó tördelésre állt át a lap. Amelyet ugyan a kortársak „bulvárnak” tartottak, mégis számtalan fontos politikai kérdéssel foglalkozott. Szintén Ritter, aki maga is dolgozott a Kis Újságnál⁵⁶, idézte fel, hogy például a Kis Újság már a harmincas években beszámolt a sztálini rémtettekről is.

⁵⁴ Lévai id 149

⁵⁵ MTI. 1935. június 15.

⁵⁶ MTI, 1939. február 27-i hírében a Kis Újság segédszerkesztőjeként van megnevezve

Áttekintve a lapszámokat, amelyekben egymás mellé került kéjgyilkosság és abesszin háború, éppen úgy, mint magyar belpolitika és sporthírek – megállapíthatjuk, hogy egy a kor viszonyai közötti, érdekes, izgalmas lap készült. A „zsidó szempont” a legkevésbé sem jelent meg benne. Gömbös Gyuláról is elnéző hangon jelentek meg inkább írások, éles kritikát a gömbösi politikával szemben sem fogalmaztak meg valójában a Kis Újságban.

Az 1936 január 30-i szám címlapján például ott virít az öles cím: „Gömbös Gyula: Utálok minden szolgalelkűséget!”

Amúgy egy parlamenti interpellációra adott miniszterelnöki válaszból idéznek így. Gömbös miniszterelnök ebben nagyjából azt fejtette ki, hogy , hogy az ellenzéki bírálat az ellenséges tevékenység, hozzátéve a Kis Újság tudósítása szerint: „A Nemzeti Egység Pártjának meggyőződése (..) a nemzet csak egységes összefogással tud boldogulni.” Ide sorolhatjuk például ezt a címet. „Gömbös miniszterelnök állást foglal egyes képviselők szélsőjobboldali megmozdulása ellen” (A cikket az a Fodor Pál jegyzi, akit aztán 1944-ben öltek meg.) A példák hosszan lennének

elemezhetőek. A lapban publicisztikák, véleménycikkek nem nagyon jelentek meg, ha mégis, akkor sem politikai kérdésekről. Így a szerkesztő-laptulajdonos álláspontjára leginkább a témák válogatásából, a címadásból lehet következtetni. Nézzünk még egy öles címet:

„Gömbös miniszterelnök kijelentette a Házban, hogy nem gondol diktatúrára”⁵⁷

Természetesen, a parlamenti vitákról beszámolnak, hosszan írnak a napjainkban nehezen követhető pártokon belüli perpatvarokról – de közel nyolcvan év távlatából, már nagyképű bölcsességgel állapíthatjuk meg, hogy a szerkesztők, köztük Lévai, ekkor még nem igazán látták a fától az erdőt. Már-már kedélyes hangnemben számolnak be például a később háborús bűnösként elítélt, lelkes nyilas és kitartó antiszemita Matolcsy Mihály „országjáró” körútjáról, akit útközben a parasztok lelkes „Heil Hitler”-rel köszöntenek.⁵⁸

⁵⁷ Kis Újság 1935 június 28.

⁵⁸ Kis Újság, 1935. június 24. – azaz még csak néhány nappal azután, hogy Lévai átvette a lapot, amely 25-től a fejlécén jelenik meg Lévai névvel, az előző szerkesztők neve már hetekkel azelőtt lekerült és a szerkesztőség címe is már két hete ekkor a Lévai által bérelt helyiségekbe van bejegyezve.

Kis Újság, 1935. június 26.

A relative kevés zsidó tárgyú cikkhez tartozik, amit a szalagcím így hirdetett: A nyilaskeresztes Festetics gróf ad hajlékot egy régi zsidó egyesületnek – 100,000 pengőért⁵⁹ Az írás gúnyos hangon arról számol be, hogy „Festetics Sándor gróf (...) a magyar nyilaskereszteseknek atyja kezd megegyezést találni a nyilaskeresztes eszmék célpontjában álló felekezettel” Vagyis a gróf, miután „a pénznek nincs felekezete”, a jelentős summáért megegyezik az egyik legrégebbi zsidó jótékonyági egyesülettel a MIKEFE-vel, hogy

bérbeadja annak Hermina úti villáját. Amúgy, jegyzi meg a cikket jegyző Hesz Ferenc, a nyilas Festeticset a zsidógyűlölete azért nem akadályozza meg abba, hogy számára előnyös üzleteket kössön zsidókkal.

„Zsidó ügyel” foglalkozik még a lap akkor, amikor nagy együttérzéssel számol be Dreyfus kapitány haláláról.

Lévai lapszerkesztői munkája közben még összeállít egy kötetet - Kossuth Lajos néplapjai 1877-1937 címmel -, amelyben az akkor már általa tulajdonolt és szerkesztett Kis Újságot helyezi el a magyar progresszió történetében.

Már csak mi tesszük hozzá: Kossuthtól – Lévaiig.

⁵⁹ 1935. június 26.

Közben a szélsőjobb előretörése is mind jobban foglalkoztatta Lévait. Éveken át gyűjtötte az adatokat a magyar szélsőjobb szervezeteiről, fontos szereplőiről. 1938-ban egy 260 oldalas könyvben foglalta össze első eredményeit, *Gömbös Gyula és a magyar fajvédők a hitlerizmus bölcsőjénél* címmel. A cenzor-feladatokat ellátó ügyészség, bár a könyvet addigra már a Globus nyomda kinyomta, terjesztését „*Hitler kancellár védelmében*” nem engedélyezte. Így a könyv nyilvános forgalomba nem kerülhetett, de a kinyomott példányokat Lévai szétosztotta ismerősei, barátai között.⁶⁰

A kötet nem kifejezetten ellenséges Gömbössel. Egy ma már nehezen rekonstruálható történetet ad elő Hitler első puccskísérlete kapcsán arról, miként próbálkoztak volna Magyarországon többen csatlakozni hozzá, aztán miféle üzleti kapcsolatokat próbáltak kiépíteni a „bajorokkal” kétes figurák, majd mindebbe belevonni Gömböst.

A kötet utolsó lapján ezt olvashatjuk: „Gömbös Gyula emléke megérdemelte azonban, hogy híven mutassunk rá arra: Másfél évtizeddel ezelőtt ő és társai szinte megérezték, hogy az a kapcsolat, melyet Münchenben kezdeményeztek, az akkor még igen kis jelentőségű Hitler Adolfékkal, valamikor Magyarországra milyen nagy fontosságú lesz. Talán ez a kapcsolat, amelyet a magyar fajvédők akkor létesítettek, tette lehetővé később azt, hogy Gömbös Gyula Németországban olyan sikerrel léphetett fel és teremthette meg a magyar-német barátsági megegyezést.

Külön tragédiája Gömbös Gyulának, hogy majd két évtizeddel később ugyanott halt meg, ahonnan első külpolitikai kapcsolata kiindult: Németországban München mellett egy szanatóriumban. Néhány kilométerre attól a helytől, ahol von Scheubner-Richter a német Hitler-mozgalom első mártírja és áldozata rendőrgolyóktól találva a porba hullott. Itt találkozott a halálban az egykori két barát; von Scheubner-Richter, a német fajvédő-mozgalom spiritus rectora Gömbös Gyulával. A magyar fajvédő-mozgalom alapítójával. Emléküknek adassék megérdemelt kegyelet.”

Háború utáni műveiben már jóval kritikusabban nyilatkozott Gömbösről. Ugyanakkor minden valószínűség szerint egyébként azért is tudott a háború után nagyon rövid idő alatt annyi, a szélsőjobb szerepét feldolgozó munkát megírni, mert a szükséges előtanulmányok már a rendelkezésére álltak.

⁶⁰ Lévai *Horogkereszt...* 3.

Mindent összevéve, a harmincas évek második felében, még az 1938-as törvények előtt Lévai úgy irányította a lapját, ahogy azt egy többé-kevésbé működő polgári demokráciában lehetne gondolta. A törvényi keretek szűkek voltak és ezt különösebben nem is próbálta feszegetni, bár a (polgári) falig talán elment.

TANÁCSADÓ

(Szívek Patikája. Szerkesztői üzenetek)

A laphoz intézett kérdések egyszerű levélben vagy levelezőlapon küldendők a következő címre: Kis Újság, Budapest 62. Válaszbélyegget mellékelni felesleges, mert csak a Tanácsadóban válaszolunk.

MIT TEGYEN A FELESÉG, HA A FÉRJ HÜTLEN HOZZÁ?

Kedves Kis Újság!

Már hosszú ideje figyelemmel kísérem a Szívek patikáját, amelyben sok fájo szív talált már enyhülést. Úgy érzem, hogy a szívek közül az enyém a legfájdalmasabb, éppen ezért én is ide fordulok, hogy orvosságot és tanácsot kapjak bajomra. Tizenöt éve vagyok házasságban két szép gyermekünk van, akiket mind a ketten rajongással szeretünk. Ennek ellenére elhatároztam, hogy férjemtől elválok, mert nem érdemli meg becsülésemet. A tizenöt év alatt legalább tizenötöször szegte meg a házastársi hűségét és legutóbb is olyan szégyent hozott ránk, amit én tovább elviselni nem tudok. Nem tudok már azért sem, mert beteg asszony vagyok, akinek az orvos a legteljesebb nyugalma iránt érdekel. Ebben a szomorú helyzetben tanácsot kér a Szívek patikájától.

Egy meggyőzött, betegszívű asszony.

A Kis Újság válasza:

Az életnek talán egyetlen vonatkozása sem kíván az embertől annyi lemondást, megérést és önmegtagadást, mint a házasság. Ezzel szemben az életnek egyetlen vonatkozása sem ad több örömet, meglepetést, mint éppen a házasság. Ön a tizenöt év alatt sokat túrt és szenvedett asszonyom, két szép gyermeknek adott életet, volt örömeiben is része, talán éppen a gyermekei révén. Ha most választást kell tennie férjének megmondolatlansága miatt, meg kell mutatnia, hogy ön az erősebb, hogy ön vette komolyabban a házasságot és ha már semmi vissza nem tartóztatástól, hogy férjétől elváljon, egyetlen gondolat késztesse a további hűségre és a férj mellett kitartásra: a gyermekeinek jövője. A családi életnek felbomlását senki jobban meg nem szenvedheti, mint éppen a gyermek, akit – mint írja – mindketten nagyon szeretnek. Minden lehető el kell követnie, anyai szívének a legnagyobb áldozatot is meg kell hoznia, hogy gyermekei ne egy feldúlt családi élet romjából kerüljenek ki az életbe. És talán az ön türelmét, önfeledtségét látva, férje is belátoz és megértőbb lesz. Az asszony hűsége és kitartása nem egyszer hozta vissza a férj becsülését és ragaszkodását a családjához. Hozzon meg minden áldozatot, győzelmet!

A *Kis Újság* vasárnapi mellékleteként működtette a *Képes Családi Lapok* című heti kiadványt is. Az üzlet viszonylag jól ment, Lévai testvére a kiadót vezette, felesége⁶¹ pedig a „Szívek patikája” című lelki tanácsadó rovatot – mi ez, hanem a polgári boldogság? Lévai tehát, a gyülekező, mind sötétebb felhők ellenére azt remélhette, ha ügyesen lavírozik, valahogy majd csak megússzák.

A szép reményekkel induló „sajtóbirodalom” nem sokáig működhetett zavartalanul. Míg korábban a sokszor mégoly óvatos ellenzéki hang miatt gyűlt meg a baja Lévainak a hatóságokkal, ekkorra már zsidósága lett a gond.

Elsőként a dédelgetett napilaptól, a *Kis Újságtól* kellett megválnia. A vevő Dessewffy Gyula lett. Az üzletet Dessewffy „apai jóakarója és tanítómestere”, Teleki Pál hozta össze. Dessewffy életrajzában így írt erről a tranzakcióról: Teleki „egy nap magához rendelt. «Van pénzed, hogy megvedd a Kis Újságot, Lévai Jenő lapját?» - kérdezte. Lévai a második zsidótörvény következtében nem tarthatta meg Kossuth Ferencnek, a Függetlenségi pártnak a lapját. Nem volt könnyű döntés. A régi dicsőségből kevés maradt. A Kis Újságot akkor a kofák lapjaként ismerték”⁶² – írja meglehetősen lekezelően a relatíve független, szakmailag igazán jól vezetett, mind befolyásosabb és sikeresebb lapról. Majd Teleki, mintegy mentegetődzve hozzátette: „Lévait a lap teljes értéke illeti meg.”

Nos, itt azért tegyünk egy kitérőt. Bár Dessewffy emlékiratában hosszan ír Teleki „demokrata” voltáról és

arról, azért akarta neki megszerezni a Kis Újságot, hogy az ne jusson a szélsőjobb kezébe, arra egy szót sem veszteget, mi – de úgy is feltehetnénk a kérdést, ki - kényszerítette ki ezt az üzletet.

A „második zsidótörvényt”, az 1939. IV tc.-et már éppen ez a „demokrata” Teleki terjesztette be. A már faji alapon álló jogszabály vitájában kifejtve „ez a törvényjavaslat sok tekintetben jogfosztás az egyedekre nézve. Ez világos. De jogfosztás az egyedekkel szemben a nemzet

⁶¹ Adler Bella (1892-1988)

⁶² Dessewffy Gyula: 15. o

magasabb érdekéből. (...) ez a törvényjavaslat a nemzettest idegen elemekkel való túlzott áthatása ellen jogos önvédelemből korlátoz jogokat.”⁶³

Teleki tehát elfogadtatott egy jogszabályt, amely Lévai nehezen összehozott komoly áldozatok árán, nagy szaktudással működtetett lapját, amely 120 embernek adott munkát, huss elvette.

Amúgy Dessewffy részletesen ír arról, hogy neki sem volt könnyű, mert éppen az Adrián vitorlázott, többek között Teleki lányával, amikor a miniszterelnök sürgősen hazarendelte, a lap átvétele miatt, megszakítva hajókázását. De egy szót sem ejt arról, hogy azért mégsem ez az akvizíció normál menete – még, ha végül, kétségtelenül, fizetett is. És az is igaz Dessewffy a magyar függetlenség szószólója maradt lapjával. De ez már nem egy független, afféle politikai bulvárlap maradt, hanem egy határozott pártszócső – egészen a német megszállásig, amikor beszüntette működését.

Teleki Pál apai jóakaróm, tanítómesterem volt. Istenfélő, ember-szerető, a fiatalsgot megértő egyéniségét professzoros fellépése kissé elhomályosította. Számára is az ember volt a lényeg. Hitt a magyar paraszt sajátos értékeiben. Nemcsak tudós és tanítómester, hanem új utakat és megoldásokat kereső politikus is volt. Tudományos látását gazdag fantázia, színes érzésvilág egészítette ki.

Teleki Pált és Bethlen Istvánt sokszor összehasonlítják. Mindkettőjüket közvetlenül ismertem. Bethlen, vagy ahogy nevezni szokták „István gazda”, hideg, ész-ember volt. Bár soha nem éreztem cinikusnak, borotva éles érvelését nem tette emberségessé megértő és szerető magatartás. Céljai elérésében sokszor bábszínházi figuraként használta híveit. Ugyanakkor *Teleki Pál, a tudós, csupaszív ember volt. Lelkesedett, amikor a magyar népről, annak tehetségeiről volt szó. Mindig magas szellemi és erkölcsi alapon cselekedett és ítélkezett. Húsból és vérből formált ember volt, aki soha nem tagadta hibáit és mindig őszintén önmaga volt. Elhivatottsággal, öncélúság nélkül szolgálta nemzetét. Fő törekvése a magyarság jobbik énjének felkeltése volt. Népünk józanságát igyekezett szembeállítani a mesterségesen táplált fanatizmussal.*

Egy nap magához rendelt. „Van pénzed, hogy megvedd a Kis Újságot, Lévai Jenő lapját?” — kérdezte. Lévai a második zsidótörvény következtében nem tarthatta meg Kossuth Ferencnek, a Függetlenségi pártnak a lapját. Nem volt könnyű döntés. A régi dicsőségből kevés maradt. A Kis Újságot akkor a kofák lapjaként ismerték. Átvétele azonban lapengedélyt jelentett, és ezzel egyben lehetőséget is a parasztság ügyének képviselésére és a növekvő szélsőjobboldali fasiszta propaganda ellensúlyozására. A kormánypárt szélsőjobboldali Kölcsény csoportja fente rá a fogát. Ezt akarta megakadályozni Teleki. Rögtön hozzá is tette: Lévait a lap teljes értéke illeti meg, mert Kölcsényék a zsi-

⁶³ Teleki Pál miniszterelnök beszéde a felsőházban, 1939. április 5.

A birtokunkban lévő átadási jegyzőkönyv szerint 1939. szeptember 30-án, este 10 órakor vesztette el Lévai Jenő lapját, amit sok munkával és pénzzel virágoztatott fel.

A következő évek hányattatásairól még szólunk, de most egy pillanatra ugorjunk az időben. Hat évvel később, miután rengeteg szenvedés után, túlélte a háborút, a munkaszolgálatot, a csillagos házat, a napi életveszélyt, 1945. augusztus végén levelet írt a Miniszterelnökség sajtóosztályának. Ebben felidézi, hogy két nappal korábban levelet küldött a Független Kisgazdapárt elnökségének, illet gróf Dessewffy Gyulának, a Kis Újság felelős szerkesztőjének, s ebben felszólította őket, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány 200/1945 M. E. rendelete értelmében adják vissza neki a Kis Újságot.

A hivatkozott jogszabály a zsidótörvények és rendeletek hatályon kívül helyezéséről intézkedett, bár a vagyoni ügyek rendezéséről nem szólt részletesebben.⁶⁴

Az azonban a kilencedik paragrafusban szerepel hogy a zsidókkal kötött kizsákmányoló ügylet megtámadható, a teljesített szolgáltatások visszakövetelhetőek.

Indokolásként Lévai azt írja, hogy a Kis Újságot 1935 júniusában csődön kívüli kényszeregyezség során „óriási áldozatok és küzdelmek közepette tudtam csak megszerezni. Évekig keserves küzdelmet folytattam fenntartásért a dömpingsajtóval, a 4 filléres Függetlenséggel. 1939. nyarán a Teleki kormány az 1939. IV. törvénycikkre való hivatkozással kényszerített arra a lap kiadási jogának megvonásával fenyegetve, hogy a Kis Újságot gróf Dessewffy Gyulának, Teleki Pál unokaöcsének és a mögötte álló csendestársnak, gróf Zichy Nándornak, Teleki vejének szolgáltatassam ki. A vételár – tekintettel az akkor már esti fővárosi és reggeli vidéki kiadásra – valamint a már mutatkozó konjunktúrára, a kényszerhelyzetnek megfelelően <<kizsákmányoló ügylet>> volt.”

A választ nem ismerjük. Azt tudjuk, Lévai nem kapta vissza a Kis Újságot. Dessewffy, aki 1945-ben még képviselő is lett, 1946. márciusáig főszerkesztőként jegyezte azt. Akkor

⁶⁴ Magyar Közlöny, 1945. március 17.

váltották le a Baloldali Blokk nyomására. Majd a Kisgazdapártban bekövetkezett baloldali fordulat után, 1947-ben emigrálni kényszerült.

A lap megszűnt.

Ha Lévai visszakapta volna, akkor államosítják, s ő talán végkép nem ússza meg a kitelepítést, a letartóztatást, mint „kapitalista laptulajdonos” a kommunista időkben.

Persze 1945- nyarán ki látott ennyire előre, Az pedig a kelet-európai politikai fordulatokat jelzi, hogy Lévaitól zsidósága miatt vették el a lapot, így került Dessewffyhez, aki politikai nézeteiért bukta azt el.

De ne szaladjunk ennyire előre, térjünk vissza 1939-hez.

Lévai körül – ahogy minden zsidó körül - fogyott a levegő. Ám, ahogy a korszakban ez általános volt, még mindig elhitte, például a sajtó erejét is fölhasználva, meg lehet győzni a hatalmat, hogy ne fossza meg a zsidókat jogaiktól.

Ekkor már csak a „zsidó lapot” a Képes Családi lapokat szerkeszthette.

Ebben a legutolsó pillanatokig azt bizonygatták a szerzők, köztük Lévai, hogy ők jó és igaz magyarok, közülük igenis nagyon sokan rengeteget tettek a közös nemzetért.

Lévai az 1940. február 18-i számban *A zsidó magyarság teendői* címmel írt cikket. Mint Pelle János könyvében felhívja a figyelmet,⁶⁵ ebben szembement a hitközség hivatalos véleményével, amelyik a zsidótörvények ellenére ragaszkodott a feltétlen asszimiláció álláspontjához. Lévai szerint „...*hagyjunk fel az egyoldalú szerelmi vallomásokkal. Lássuk be, hogy egészen elhibázott volt az a küzdelem, amelyet a zsidó magyarság elvi deklarációkkal, nagyjaink idézeteivel, a lovagiasságra és a méltányosságra való apellálással folytatott. Nézzünk szembe a tényekkel, de ne nyugodjunk bele a megbélyegeztetésünkbe*” – írta.

De azért jellemzőbb, amit Teleki Pál halálakor jelent meg a lapban. (Szerző nincs ugyan megjelölve, de feltételezhetjük, hogy ez maga a címlapon feltüntetett szerkesztő Lévai) „Íme itt állunk a legnagyobb és legnemesebb ellenfelünk sírjánál, annak a férfinak a sírjánál, aki nem szeretett bennünket, miért hogy elveszte fölött mégis olyan mély, mégis olyan őszinte a fájdalmunk?

Megadjuk a választ önmagunknak:

Nehéz és a nemezt sorsát formáló időkben nem a zsidóélet egymaga az, amely gondolatainkat irányítja, hanem igenis a tőlünk elvitatott, élő ösztönös magyarságunk sugallja érzéseinket és gondolatainkat.

Magyarok vagyunk! A magyar gyász és a magyar fájdalom borzalmas óráiban összedobban a szívünk a legjobb magyarokéval”⁶⁶

De nézzük részletesebben Lévai zsidó lapjának a történetét.

⁶⁵ Pelle János *A gyűlölet vetése*. Európa Budapest, 2001.

⁶⁶ Képes Családi Lapok, 1941. április 6. 2.o

„Lesz-e virradat a mostani éjszakánkra, vagy még jobban elsötétedik felettünk az égbolt?”

A negyvenes évek elejének egyik legfontosabb zsidó orgánuma, *Lévai Jenő Képes Családi Lapok*-ja még 1937-ben képes családi lapként ezekkel a szavakkal indult ismét önálló lapként az útjára a „Lévai sajtóbirodalom” részeként:

„A mai napon új lapot teszünk le a magyar család asztalára. Képes Családi Lapok – ezt címet viseljük homlokunkon és ezzel szinte már el is mondtuk, hogy mit tervezünk: nemesen szórakoztató, vidáman oktató, minden gondot, bút feledtető, derűs, jókedvű, szép és emelkedett szórakozást akarunk a magyar apák, anyák és gyermekek kezébe adni.”⁶⁷

S alig pár évvel később a lap már leginkább a zsidótörvények következményeit latolgatja, arról számol be, hogy külföldön milyen esély van a túlélésre, és a lehetetlen körülmények közé kényszerített munkaszolgálatosoknak rendez gyűjtést, sorsukról próbál információkat közreadni, egészen a betiltásig, és a főszerkesztő Lévai Jenő vád alá helyezéséig.

A *Képes Családi Lapok* amúgy igazán hosszú múltra tekinthet vissza.

„Sikeres üzleti vállalkozásnak indul 1879-ben a Képes Családi Lapok. Az egyetlen hasonló színvonalú laptársai körében, amely hosszabb távon fenn tud maradni. A lap tartalmát elsősorban szépirodalmi művek, aktuális események, vegyes ismeretterjesztés, háztartási, orvosi és divattanácsok teszik ki. Szerkezetében látszólag nem tér el feltűnően a többi hetilaptól, színvonalában azonban mélyen alatta marad azoknak. Programja nincs, leginkább valamiféle kisvárosi vegyeskereskedés jelleget ölt az egész újság, ahol a polcokon mindenből megtalálható egy kevés a «népies-népszínműves» álromantikából éppúgy, mint a «dörgedelmesen zengő nemzeti-keresztény patriarkális erkölcsiségből» és egy csöppnyi a «nemesi-polgári frázisliberalizmusból».” (Sötér István)

Szépirodalmi részében másod-harmadvonalú írók publikálnak, és elvéve bukkan fel egy-egy nagyobb név. Ezen az sem segít, hogy egy időben Tolnai Lajos szerkeszti a lapot. Sikerének titka két dologban rejlik. A lap nagy hangsúlyt helyez az aktualitásra - fontos szerephez jutnak a képek rövid magyarázatokkal, ami tökéletesen megfelel az előfizetők szellemi színvonalának, nemkülönben az, hogy a hetilapok közül elsőként mozdult rá - mintegy a későbbi bulvárlapok előfutáraként - a közönség rémhír, erőszakos történetek és bűnügyek iránti fokozódó éhségére. Ezt várja a Képes Családi Lapok népes kispolgári olvasótábora, a varróleányok, eladókisasszonyok, a vidéki posta- és távirdai altisztek, tanítók és tanítónők serege, és meg is kapja maradéktalanul Murányi Ármin laptulajdonos jóvoltából”.⁶⁸

Ez volt a kezdet. Lévai részben ezeket a hagyományokat követte, amikor újraindította a lapot. A *Képes Családi Lapok*, amely előtte egy ideje már a szintén Lévai Jenő tulajdonában lévő *Kis Újság* melléklete volt, és az eredeti évfolyamszámozást folytatta, igazán magyar lap kívánt lenni és nem sokat igazított a korábbi lapkészítési hagyományokon. Ahogy a már idézett 1937-es köszöntőjében Lévai főszerkesztő fogalmazott: „Ma minden magyar betűnek, amely nyomtatásban megjelenik kétszeres jelentősége van. A magyar kultúrát kell hirdetnie kifelé, a magyar kultúrát kell erősítenie befelé. Ennél a kettős feladatnál nehezebb és

⁶⁷ Képes Családi Lapok, 1937. május 1.

⁶⁸ Lipták Dorottya: A családi lapoktól a társasági lapokig, in.: Budapesti Negyed 1997/2-3.

A székesfővárosi m.kir.Pénzügyigazgatóságtól.

151.755/1939.szám.

II.a.

Tárgy: Képes Családi Lapok budapesti
/VI.Araði-u.8.sz.a.:/ lap-
kiadóvállalat kedvezményes adó-
váltásigkulcs mellett papir be-
szerzésére kér engedélyt.

H a t á r o z a t .

.....

A kir.pénzügyigazgatóság a folyamodó lapkiadóvállalat azon kérelmét, hogy a kiadásában megjelenő "Képes Családi Lapok" hetilap részére az újságnomópapirt kedvezményes adóváltásigkulcs mellett szerzhesse be, teljesíthetőnek nem találta.

Megokolás:

Az 1936.évi 180.000 számú püm.rendelet 9.§-a alapján újságnomópapirt csakis azoknak a vállalatoknak számára szabad kedvezményes adóváltásigkulcs mellett beszerezni, akik a törvényhatóság első tisztviselője által kiállított bizonyítvánnyal igazolják, hogy politikai napi, vagy heti lap jelenik meg kiadásukban.

A folyamodó bemutatta a Budapest székesfőváros polgármesteri hivatalának 379.930/1937.IV.számú véghatározatát, amely szerint a "Képes Családi Lapok" politikai tartalom nélküli szépirodalmi és társadalmi jellegű lap.

Mivel a fentiek szerint a kedvezményes adóváltásig mellett

./.

./.

papir beszerzés előfeltételei nem forognak fenn, ezért a kir.pénzügyigazgatóságnak a kérelmet el kellett utasítania.

E határozat ellen annak kézhezvételétől számított 15 napon belül a m.kir.pénzügyminiszteriumhoz intézett, de ide benyújtandó felelőbeszésnek van helye.

A határozatot megkapja:

a./ a tárgyban nevezett,

b./ a VI/A.ker.forgalmi adóosztálynak tudomásulvétel végett.

Budapest, 1940.január hó 13.-án.

Dr.Geörgényi s.k.pü.tanácsos, ügyosztályvezető.

A kiadmány hitelűl:

Budapest, 1940.január hó 17.

kiadó.

nemesebb feladatot nem vállalhat magára egyetlen magyar újság se és az újjászületett Képes Családi Lapok szerkesztősége büszke lesz rá, hogy ha ezt a feladatát teljesíti”.

S hogy végülis a gyorsan elszálló pár viszonylagos békeév után nem tudta mindezt teljesíteni az valóban nem a szerkesztőségen, a szerkesztőkön múlt. Hiszen ők eleinte gyöngyös-bokrétás búzaföldön sétáló lánykákat tettek a címlapra, ha éppen nem *Horthy* kormányzó lovagolt ott peckesen az olasz király társaságában, vagy ült egy rendezvény páholyában. A hatlábú borjú mellett volt főzési tanácsadó és itt is Szívek patikája. Irodalom, köztük olyan

szervezők, mint a később jópár antiszemita verset jegyző *Sértő Kálmán*⁶⁹ vagy a szintén antiszemitává váló *Csurka Péter*⁷⁰ novellái. ⁷¹ Érdekes, egyébként hogy 1940 elején *Pap Károlynak*⁷² egy terjedelmes levele jelent meg a már „zsidó lappá” vált *Képes Családi Lapokban*, ahol Pap *Az Est* konszern (zsidó) tulajdonosait és vezetőit kárhóztatta, amiért azok nem voltak hajlandók foglalkozni semmiféle zsidó tematikával, s nem is engedtek efféle cikkeket megjelentetni a lapban. Pap szerint – és nyilván mutatis mutandis értette ezt a természetesen a harmincas években sokkal, de sokkal jelentéktelenebb hatású *Képes Családi Lapokra* is – „Az Est-lapok azért viselkedtek úgy, ahogy viselkedtek, mert abban a mélységes meggyőződésben éltek és dolgoztak, hogy mindnyájan s velük együtt az egész zsidóság, s főként az a zsidó réteg, amelynek írtak, annyira magyarrá vált, hogy többé nem tekinthette magát zsidónak. Magyaroknak hitték magukat, akiknek esetleg «csak» a vallásuk zsidó, s éppen ezért csupán a magyar világ érdekelte őket és olvasóikat, s csak az, ami ezzel a magyar világgal volt közös.”⁷³

Az akkor már szinte egyedülként maradt „zsidó fórumként” funkcionáló lap feladatát Pap ekként fogalmazza meg: „Meg kell kísérelnünk, hogy rendet teremtsünk – már amennyire ez tollal lehetséges – a magunk külön zsidó káoszában, azzal a reménnyel, hogy a magyarság hasonlóan cselekszik majd, és a két rend – ha valóban rend – előbb-utóbb úgyis újra találkozik és összeolvad.”⁷⁴

Mindenesetre az 1937-től újrainduló Lévai féle *Képes Családi Lapok, amíg hagyták*, valóban szórakoztató, érdekes képes kiadvány volt. Jelentek meg benne romantikus novellák és praktikus háztartási tanácsok például arról, hogyan kell ügyesen rántást készíteni vagy mi a trükkje a finom töltött tojáshoz (a főtt tojás sárgáját tejben áztatott zsemlyével kell szitán áttörni). Beszámoló a balatoni vitorlásszezonzóról, és képriport az amerikai filmek sztárjairól. Alig akadt olyan szám, amelyikben ne szerepelt volna – lehetőleg már a címlapon – Horthy Miklós.

Népszerű rovata volt a „Szívek patikája”, amelyben elsősorban fiatal leányoknak adott lelki tanácsot továbbra is a főszerkesztő felesége *Adler Bella*.

Kedvelt része volt az „Országos tízparancsolat vita”, amelyben arról cikkeztek, milyen legyen a magyar leány és legény. („Szeressétek az áldott szegény, magyar hazát, hisz úgy még egy haza sem szorult annyira fiai és leányai szeretetére, mint megcsónkított szép hazánk. (...)”

⁶⁹ Sértő Kálmán (1910-1941) költő, szegényparaszti családban született, négy évig katonáskodott, majd Budapestre jött, ahol egy ideig a liberális értelmiség egyik kedvence volt, sokan támogatták pályáját. Később Sértő a szélsőjobbhoz, a nyilasokhoz csatlakozott. Alkoholizmusa miatt lecsúszott és fiatalon meghalt.

⁷⁰ Csurka Péter (1894-1964), író, újságíró. Katona, majd tisztviselő és író. A negyvenes években a Friss Újság munkatársa. A háború végén Németországba menekül. Amerikai fogságból jött haza, 1957-től újra jelentek meg írásai. Csurka István édesapja.

⁷¹ Lévai Jenő zsidó öntudatának a kialakulásáról lásd részletesebben itt: Dési János Lévai Jenő és a zsidóság, *Múlt és Jövő*, 2014/4. szám

⁷² Pap Károly (1897-1945) író, újságíró. Az I. Vh-ban katona, majd vöröskatona, utána másfél évig börtönbe kerül, onnan Bécsbe emigrál. 1922-ben jön haza, 1923-ban jelenik meg első novellája, majd *Az Est* és a *Nyugat* munkatársa lett., 1943-tól munkaszolgálatos, Bergen-Belsenben ölték meg. Művei a *Múlt és Jövő* Kiadónál jelennek újra meg.

⁷³ Pap Károly: Levél a szerkesztőhöz!, *Képes Családi Lapok*, 1940. január 14. Újra közli: Pap Károly: Zsidó sebek és bűnök és más publicisztikák, Pap Károly művei, VII. kötet, *Múlt és Jövő* Kiadó, 2000, p. 192-198

⁷⁴ KCSL. 1940. január 14. Levél a szerkesztőhöz!

mindig büszkék lehettek, mert magyarnak születni dicsőség. (...) Szeressétek az édes, bús magyar nótákat, melyek különbek a mostan felkapott kupléknál és slágerekénél.”⁷⁵

De tanulságos cikk is olvasható a pünkösdi szokásokról, babonákról.

A novellák szerzői között megtaláljuk *Hegyaljai Kiss Gézát*⁷⁶ (A Tatra tüzei), aki amúgy református lelkész, *Körösi Nagy Lajost*⁷⁷, akinek az *Új időkben* jelentek meg írásai (Pásztortűz), *Ujházy Györgyöt*⁷⁸ (Hajdani história), aki újságíróból lett avantgarde színházi szerző és rendező, a később Dachaut is megjárta, több tucat regényt írt *Sásdi Sándort*⁷⁹ egy paraszti történettel, (Viola) a lektűr szerző *Békeffi Józsefet* (A befolyásos úr). Vagy éppen a szélsőjobbal kacérkodó, közepes tehetséget, Csurka Pétert (A csokor), aki egy kedélyes leánykérés történetét írja meg, „több liter zöldszilváni” elfogyasztása után.

A lap kis verseket is közölt. Bár sokszor úgy tűnik, a tördeléskor az oldalakon megmaradt lukakat tömték be leginkább a költeményekkel. Általában népies, könnyen érthető, harmadik vonalbeli alkotók jelentek itt meg. Kezdve a zsidó *Vidor Marcelltől*⁸⁰, a rendszerváltás után kiszabadult politikussá vált *Vörös Vincéig*⁸¹ (Aratók).

Több verse megjelent a már hivatkozott Sértő Kálmánnak is, parasztfiúból gyorsan a pesti társasági élet kedvencévé vált szerzőnek, aki a zsidó *Hatvany-Deutsch-Lajosék* támogatásával került be az irodalmi életbe, számtalan baloldali, liberális lapban jelent meg írása. Míg aztán 1938-ban, megértve az idők szavát, a szélsőjobbhoz csatlakozott, hamarosan a nyilasok egyik kedvenc szerzője lett, akit ekkor már *Fiala Ferenc*⁸² nyilas politikus patronált. Sértő mindezt antiszemita „költeményekkel” hálálta meg. (Most elég legyen ez a két sor: „A zsidók szeretik Petőfit, / Az nem zsidózott, orrhangolják,”⁸³ Vagy A felkelőkről (Hubay Kálmánnak) címűben eképpen ír: „Üldöztek bennünket a zsidók / Újságban, bankból egyaránt, / Mert új irányt szabtuk magunknak, / Rögös úton egy hős irányt ...”⁸⁴

⁷⁵ Magyar Honfiak tízparancsolata, Képes Családi lapok, 1937. május 2. Országos tízparancsolat-vita

⁷⁶ Hegyaljai Kiss Géza (1893-1966) református lelkész, hitoktató, irodalomtörténész, több népszerű történelmi tárgyú mű szerzője, konzervatív költő.

⁷⁷ Körösi Nagy Lajos (?-?) többek között az *Új idők* szerzője

⁷⁸ Ujházy György (1895-1971) író, újságíró. A 18-19-es forradalom után emigrál, majd hazatérve sok írása jelenik meg napilapokban, folyóiratokban. Az avantgarde színházi mozgalom résztvevője. A magyar színházban Érik a búzakalász című darabját adják elő, míg a szegedi szabadtéri játékokon István király népe című történelmi tragédiáját. Egyik fő műve az Európai magyarság című történelmi tanulmányokat tartalmazó kötet.

⁷⁹ Sásdi Sándor (1898-1992) író, újságíró. A Pécsi napló munkatárai, majd az *Új Írások* szerkesztője. Dachauban deportálják, visszatérve főleg regényeket ír haláláig.

⁸⁰ Vidor Marcell (1876-1945) költő, író, újságíró. Az I. Vh-ban haditudósító., verseket, egyfelvonásos színműveket írt.

⁸¹ Vörös Vince (1911-2001) kisparaszti gazdálkodó, 1935-től az FKgP tagja, aktívan politizál-1930-as évek második felétől jelennek meg írásai, a Kis Újság külső munkatársa. 1944 decemberétől az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, majd az FKgP-nél dolgozik. Az ötvenes években retorziók érik, a rendszerváltáskor tér vissza a politikába a Kiszabadult tagjaként

⁸² Fiala Ferenc (1904-1988) mérnök, újságíró, az Összetartás nyilas lap szerkesztője, 1940-től a nyilas párt sajtóosztályának a vezetője, a puccs után a miniszterelnökség sajtóosztályának a vezetője. 1945-ben életfogytiglanra télik, 1956-ban kiszabadul és az NSZK-ba szökik.

⁸³ Sértő Kálmán versei, Centrum Kiadványkötet Rt., Budapest, 1943, Fiala Ferenc bevezetőjével

⁸⁴ Uo.

Halálakor Fiala nyilas lapja, az Összetartás is úgy érzi menteketni kell a szélsőjobbba szerzőt.

„Lehet, hogy a zsidó sajtó első lelkesedésében segítségére volt a baranyai parasztköltőnek-, mert egyéni érdekei így kívánták –de ugyanakkor megnyíltak a fiatal és tapasztalatlan falusi magyar előtt a nagyváros mélyes kanyargó ösvényei is. (...) Nem volt megállás és visszaút. Az út sötét mélyesek felé vitt, ahonnan nem lehet visszatérni. (...) A költő, a mi költőnk, a nemzetiszocialista nép Magyarország elő nagy költői megálmodója lehunyta szemét.”⁸⁵

Pedig nem kellett volna, mert Sértő - idézi a főnyilas Fiala - ekképpen írt magáról: „Odakerültem, a művészetet csak üzletileg pártoló, tehát lelkileg nem humanista zsidó elvtársak karjai közé. Kerek hat esztendeig virgódtam a zsidók között, közben megismerkedtem nagy káromra – bárókkal, grófokkal és válogatott cigánygyerekekkel. Később felkelt bennem a bátor vágyódás napja: nemzetiszocialista lettem.”

Sértő Kálmán

A Képes Családi Lapokban

azonban – 1937-ben járunk – még békésebb húrokat pengetett.

Orgonabokor című alkotásában ekképpen fogalmaz: „Juliska ügye- megsimítod/ Virágnyláskor hajamat?/ Ha a szívedhez húnyt szemmel dülök,/ Kisírni végre magamat”⁸⁶.

⁸⁵ Kutasi Kovács Lajos: Három évvel ezelőtt halt meg Sértő Kálmán, Összetartás, 1944. június 15.

⁸⁶ KCSL. 1937. augusztus 9. Sértő Kálmán: Orgonabokor

Néplapból zsidó lap

A boldog népfrontos idők nem tartottak sokáig. Pedig Lévai lapjai (*Kis Újság, Magyar Hétfő, Képes Családi Lapok*) meglehetősen jól mentek, népszerűek voltak, tisztességes hasznot hajtottak. Ám, míg korábban az ellenzéki hang miatt gyűlt meg a baja Lévainak a hatóságokkal, ekkorra már zsidósága lett a gond. Mint arról az előző fejezetben már szóltunk, elsőként a dédelgetett napilaptól, a *Kis Újságtól* kellett megválnia. A vevő *Dessewffy Gyula*⁸⁷ lett. S bár Dessewffy később többször is öntudatosan elmondta, hogy Teleki Pál biztatására megvette a lapot, ha Lévai oldaláról szemléljük a történeteket, akkor ez neki annyit jelentett, hogy a zsidótörvények miatt meg kellett lapjától válni, még ha sikerült olyan időpontban, amikor valamennyi pénzt kapott még érte.

A *Képes Családi Lapok* 1940 januárjától önállóan jelent meg, mint „zsidó lap”.

Az 1938. XV. tc. korlátozta a zsidónak minősítettek részvételét többek között az újságírásban is és kamarák fölállításáról döntött. Munkáját csak az folytathatta, aki bekerült ezekbe a kamarákba. A zsidók arányszámát korlátozták. Így szorítva ki százával a „zsidó” újságírókat a magyar lappiacról. Lévai megjegyzéseiből arra következtethetünk, hogy őt első világháború érdemeire tekintettel fölvevették tagnak⁸⁸. Mint azt említettük már, Lévai 1914 júliusától volt katona, előbb vártüzér Przemyslben, majd évekig hadifogoly Szibériában.⁸⁹ Ahogy fogalmazott, „három évtizedes feddhetetlen és hazafias hírlapírói működés és a hazának harctereken, hadifogságban és ellenforradalomban való hűséges szolgálata tette e sorok írójának lehetővé, hogy helyet foglalhasson a Sajtókamarában azon kevés zsidó újságíró között, akik tovább dolgozhatnak élethivatásukban.”⁹⁰

(A kamarából aztán csak 1944 nyarán zárták ki 212 másik „lebukott” zsidó újságíróval együtt. Amiről lelkendező cikkben számol be a legszélsőségesebb uszító Harc című, Bosnyák Zoltán által szerkesztett lap.⁹¹ Igaz, Lévai ekkor már régen nem is dolgozhatott. Nem volt jelentősége az ügynek. Naplójában meg sem emlékezik róla, talán nem is értesült minderről, különben is, akkor már a csillagos házba költözéssel volt elfoglalva.

Mindent tehát még nem veszített el. A *Képes Családi Lapok* megmaradhatott. Ironikusan, a korra jellemzően képek nélkül, mivel már nem volt megfelelő minőségű papír egy zsidó lap számára.

„Zsidó lap” lett hiszen a jogszabályok szerint kötelező volt ráírni, hogy „*Zsidó lap*” – nehogy ártatlan árjak kézbe vegyék véletlenül, s ezzel megrontsák őket.

⁸⁷ Dessewffy Gyula (1909-2000) újságíró, aki 1939-ben Teleki Pál támogatásával szerzi meg Lévai Jenőtől a *Kis Újságot*, amitől a zsidótörvények miatt kell megválnia. A lap az FKgP félhivatalos lapja lesz. 1944-től az antifasiszta ellenállás résztvevője, 1947-től emigrációban él, 1951-1954 között a Szabad Európa rádió magyar részlegét vezeti.

⁸⁸ Magyar sajtó-évkönyv, 1941. Szerk.: Sziklay János, 244. o. Lévai, mint *Kis Újság* és a *Magyar Hétfő* szerkesztője szerepel a kamarai tagok között.

⁸⁹ Dési János: Lévai Jenő, a vészkorszak krónikása, in.: Lévai Jenő A pesti gettó története, Bp. Főv. VII. ker. Önkorm., Budapest, 2014 299-326 o.

⁹⁰ KCSL. 1939. 12.31. 3. o. Lévai Jenő: Harminc év után

⁹¹ Somody István: Nem! A toll mohikánjai internálótáborban vannak, Harc, 1944. július 8.

Lévai, ha úgy tetszik, „botcsinálta” zsidó újságíró lett. Ahogy egy levélírója a második szám megjelenésekor megfogalmazta: „Régen kellett volna ez (a zsidó lap), talán nem tartanánk itt, ha időben létrejön. Ez a szemrehányás mindenkit megillet. A II. zsidótörvénynek kellett jönnie ahhoz, hogy Lévai Jenő legyen egy zsidó lap főszerkesztője.”⁹²

Mindenesetre, a „magyar” sajtóból Lévai minden korábbi háborús érdeme, az országgyarapításért való lelkesedése, sajtóbeli sikerei ellenére kiebrudaltatott.

Ahogy a „zsidó lapként” való induláskor fogalmazott: „Harminc év után, amelyet a magyar sors, a magyar élet, a magyar kultúra szolgálatában töltöttünk el, most lapot írunk és lapot adunk ki, amelyre a törvény nyomja rá a középkori sárga foltot: zsidó lap. (...) zsidó lapot írunk, zsidó lapot adunk a közönség kezébe, de zsidó magyarok lapját, ez pedig a mi megítélésünk szerint semmiben sem különbözhet azoktól a lapoktól, amelyeken nincs rajta a törvény szabta «bélyeg». A mi zsidó lapunk éppen olyan jó magyar lesz érzésében, kulturáltságában, hazaszeretetében, mint bármely másik igazi magyar lap.”⁹³

A *Képes Családi Lapok* megpróbált közéleti újság maradni. Lévait, az „örök ellenzékit” mélyen sértette mindaz, ami történt, s minden valószínűség szerint nem ismerte fel, hogy véget ért az a világ, amelyben még a rendszerben meglévő antiszemitizmus ellenére is, de mégis a polgári lovagiasság szabályai szerint bánnak vele. Lévai lapja címlapjára nyomatta figyelmeztetésül az 1867. évi XVII. törvénycikk szövegét a zsidók emancipációjáról. „1. §. Az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilvánítatnak. 2. §. Minden ezzel ellenkező törvény, szokás vagy rendelet ezennel megszüntetetik.” S alatta a császár és király *Ferenc József és Andrássy Gyula* miniszterelnök aláírása.

A cenzúra természetesen ekkora szemtelenséget nem sokáig tűrt és rövidesen kötelezték Lévait, hogy a provokáló idézett vegye le a címlapról. Lévai még ekkor sem adta fel, a következő szám első lapján sötéten hagyta a törvénycikk helyét – bízva abban, mindenki tudja, minek kellene ott állni. A cenzúra is felfogta a dolgot és ezt sem hagyta. Sőt, a cenzúráról szóló rendelet is megváltozott. Az persze ma már bizonyíthatatlan, hogy Lévai ekkora szemtelensége miatt, szigorítottak-e a szabályon — még ha a korszak sajtójából nem találtam más efféle próbálkozást - még hozzá úgy, hogy a kicenzúrázott rész helye nem maradhatott üresen.⁹⁴ Ma a könyvtárban őrzött példányokon látszik, van olyan szám, amelynek ezután az elején már utólag nyomták át egy fekete folttal az emancipációról szóló törvénycikk hűlt helyét is.

Az újság egy általában húsz oldalas, irkafűzéssel összekötött, igen szerény kivitelű, a vezércikk kivételével két hasábra tördelt, illusztrációkat nem tartalmazó kiadvány volt, amely azt is közölte, hogy a lapengedélye száma 8.917/M. E. III, a belügyminiszter pedig a lap terjesztését a B. M. 142.844 szám alatt engedélyezte.

(A lapok terjedelmét, de még a felhasználható festék színét vagy éppen a maximális betűméretet is rendelettel korlátozták korszakunkban. A papír nagy kincs volt.⁹⁵)

⁹² KCSL 1940. 01. 27 12. o. Olvasói levél

⁹³ KCSL: 1939. 12. 31. 3. o. Lévai Jenő: Harminc év után

⁹⁴ 1.850/1941 M.E. rendelet, amely 1941 március 9-i nappal lépett hatályba.

⁹⁵ A nem napilapok a 4.950/1938. M. E. számú rendelet alapján kiadott engedélyben foglalt oldalterjedelem ötven százalékában jelenhettek meg.

Az álló A/5 méretű lap címlapja eleinte keményebb papírból volt, mint a belsők, később, már ugyanolyan, rossz minőségű, papírból. A címlapon világoskék keretben középen a lap tartalma szerepelt a „Szerkeszti Lévai Jenő” felirat alatt. Jobb oldalt a már idézett 1867. XVII. törvénycikk, amíg a cenzúra engedte. A „Képes Családi Lapok” felirat alatt pedig a „Zsidó lap” megjelölés volt olvasható.

Az ára kezdetben 20 fillér volt (kivéve a legelső számot, ami 40), majd hamarosan 30-ra drágult. Ahogy *Pelle János* fogalmaz a lapról: „Óvatos hangon, de merete vállalni a polémiát a kormánnyal, illetve a nyilas sajtóval, annak ellenére, hogy a szerkesztő Lévai Jenő tisztában lehetett azzal, nincs esélye az antiszemita meggyőzésére”⁹⁶

Az „óvatos hang” oka az is, hogy ebben a korszakban már előzetes cenzúra működött, ügyészségi, vagy rendőrségi illetve „sajtóbizottsági” engedély nélkül nem lehetett semmilyen sajtóterméket kinyomtatni, terjeszteni. A többször változó jogszabályok gyakorlatilag a cenzúra kényére-kedvére bízták mit enged megjelentetni.⁹⁷ (S látjuk majd, 1943-ban hogyan tiltották be a lapot.) Ráadásul, a miniszterelnöki sajtóiroda folyamatosan utasításokat adott a lapoknak egyes hírek megjelentetésére, amelyek gyakorlatilag teljesíteni kellett.⁹⁸

Hogy mennyire volt óvatos ez a hang, arra mindjárt mutatok példákat, hiszen a kivándorlástól kezdve, a zsidó öntudatra ébredésig sok minderről szó esett. Az kétségtelen, hogy a lap jelentőségét az adta, hogy a *Magyar Zsidók Lapja* címen megjelenő hitközségi periodika kivételével „zsidó lap” nem nagyon maradt.

Érdekes, hogy a *Képes Családi Lapok*, bár sok fontos cikk jelent itt meg és jeles szerzőket is felvonultatott, mégis szinte kiesett a zsidó köztudatból. Még *Karsai Elek* is azt írta a MIOK 1972-es évkönyvében, hogy 1939 elejétől a *Magyar Zsidók Lapja* az „egyetlen megmaradt zsidó hetilap.”⁹⁹ Karsai ennek okaként az 4.590/1938 M. E. rendeletet idézi, amely szerint 1939. január 1-e után csak olyan időszakos lapok jelenhetnek meg, amelyek 1938. augusztus 31-ig a további megjelenés engedélyezése iránti kérelmet terjesztettek elő és a miniszterelnök 1938. december 31-ig további megjelenésre engedélyt adott. „Így szüntették meg az egész magyar zsidó felekezeti sajtót, mindössze az országos iroda kapott engedélyt egy lap, a Magyar Zsidók Lapja kiadására”.

Ugyanakkor az 1941-ben megjelent Sajtó Évkönyv még felsorolja a *Magyar Zsidók Lapja* és a *Képes Családi Lap* mellett a *Múlt és Jövőt*, az *Izraelita Tanügyi Értesítőt* és az *Ortodox Zsidó Újságot*, mint „izraelita lapot.”¹⁰⁰

Scheiber Sándor bibliográfiája sem tud az 1940-1943-as periódusra egy két közlőnél és egy-két hébe-hóba megjelenő folyóiratnál – mint *Libanon* vagy a *Magyar Zsidó szemle* – többet ehhez hozzátenni.¹⁰¹

⁹⁶ Pelle János: A gyűlölet vetése, Európa kiadó, Budapest, 2001. 159. o.

⁹⁷ (Az ügyészség) ha arról győződik meg, hogy a sajtótermék, vagy egyes közlemények megjelenése és terjesztése a hadviselés érdekét, vagy az állam más fontos érdekét hátrányosan érintené, az engedély kiadását megtagadni és a sajtótermék terjesztését megtiltani köteles. A m. kir. minisztérium 1939. évi 8.140. M. E. számú rendelete a sajtóellenőrzésről

⁹⁸ Gorda Év: A cenzúra működése 1939—1945 között Magyarországon, Hadtudományi Szemle, 1998/2

⁹⁹ Dr. Karsai Elek: Evian után tizenegy hónappal. Évkönyv, 1971/72, MIOK, Bp. 1972, 163. o.

¹⁰⁰ Magyar Sajtó-Évkönyv, 1941. Szerk. Dr. Sziklay János 38. o.

¹⁰¹ Scheiber Sándor: Magyar zsidó hírlapok és folyóiratok bibliográfiája, 1847-1992, MTA Judaisztikai kutatócsoport, Bp., 1993.

A fősodró sajtóban már csak a zsidó bűnökről, a zsidók galádságairól lehetett olvasni – igaz, erről igen bő terjedelemben – valódi hírek nyilvános csatornákon már nem juthattak el az érdeklődőkhöz, ahogy a zsidónak minősült újságírók is elvesztették az állásukat, a megélhetésüket.

Nem ismerjük a *Képes Családi Lapok* példányszámát. Azt tudjuk a lapban megjelent hírekből, utalásokból, hogy Budapesten túlra is eljutott és képes volt saját magát eltartani. (Időnként pár aprócska hirdetés is megjelent benne.) Előfizetői voltak, az utcai árusításról szintén nincs adatunk, de van rá utalás, hogy legalább egy darabig volt ún. kolportázs joga a lapnak, vagyis utcán is árulták. A második számban *dr. Herskovits Mihály József* a Visegrádi utca 9-ből ekképpen fogalmaz olvasói levelében: „Ma a Körúton megláttam a Képes Családi Lapokat. Megvettem”¹⁰². Egy vezércikkben a saját példányszámát a lap „egyenesen imponálónak” nevezte, de adatot itt sem közölt.¹⁰³

Egy szélsőjobbos újság beszámolójából arról értesülhettünk, hogy a zsidó hitközség – amelyikkel Lévai folyamatos vitában állt lapjában – ahol lehet akadályozta a terjesztést és dolgozóinak meg is tiltotta, hogy előfizessenek a lapra.¹⁰⁴

A betiltása utáni teendőkről rendelkező postai értesítő arra utal, hogy 1943-ban legalábbis már csak előfizetés útján lehetett hozzájutni.¹⁰⁵

A Yad Vashem levéltárában megmaradt például a „Képes Családi Lapok – zsidó lap” előfizetési jegye, amelyet a cionista vezető, Komoly Ottó számára állítottak ki, aki 24 pengőt fizetett azért, hogy 1943-ban, egy éven keresztül megkapja az újságot.

¹⁰² KCSL 1940 01. 27 12.o. Olvasói levél

¹⁰³ KCSL., 1940. Június 30. 3. o. Üzenet a zsidó magyar tömegeknek

¹⁰⁴ A zsidó szellemiélet odújában, *Esti Magyar Szó*, 1942. május 1.

¹⁰⁵ Rendeleték Tára a Magyar Királyi Posta részére, 1943 június.

KÉPES CSALÁDI LAPOK — ZSIDÓ LAP
szerkesztősége és kiadóhivatala
Budapest, VI., Teréz körút 27. — Telefon: 113-825.
Postatakaróképzéztári számla száma: 28.463

1942. X. hó 20. nap

ELŐFIZETÉSI JEGY 51286

Méltóságos Nagyságos *Komoly Ottó* ur urhölgy

Igazoljuk, hogy a mai napon 24 P fillér azaz pengővel 194-től 1943. XII. ig előfizetett a Képes Családi Lapokra.

Kiváló tisztelettel

(189) a K. Cs. I. megbízottja

A sajtórendészeti ügyekben illetékes Magyar Királyi Belügyminisztérium 1941 május 5-i dátummal például engedélyezte egészen 1941 június 30-ig, hogy „a Lévai Jenő budapesti lakos kiadásában megjelenő Képes Családi Lapok című időszakos lapot az e tekintetben fennálló szabályok figyelembevételével az ország egész területén megbízottai által utcai árusítás útján terjessze.”¹⁰⁶ Arról nincs tudomásunk, hogy hányszor hosszabbították meg, ha egyáltalán meghosszabbították ezt az engedélyt.

A lapot eleinte a Globus nyomdai Műintézet Rt. (Budapest VI., Aradi utca 8.), majd Faragó Imre Könyvnyomdája (Kispest, Vörösmarty utca 6.) nyomta. A szerkesztőség és a kiadóhivatal a Teréz körút 27. II. emelet 22. alatt működött.

A számozása szerinti harmadik oldalon (a címlap az egy) a „Képes Családi Lapok” címsor alatti alcím változott: kezdetben „Zsidó magyarok társadalmi és szépirodalmi hetilapja” volt olvasható, majd ez „Zsidó magyarok társadalmi és hitbuzgalmi hetilapja” címre módosult. A címsor mellett legtöbbször egy-egy idézet szerepel, amely a zsidók egyenjogúságáról szól *Kossuth Lajostól, Szemere Bertalanon át egészen Eötvös Józsefig.*

És akkor nézzünk bele a lap három és fél évének megmaradt példányaiba.

Ha a cikkeket tematikailag próbáljuk osztályozni, akkor érthetően az írások egy jelentős része a zsidók magyarországi mind lehetetlenebb helyzetével foglalkozott. A cikkek keresték a választ arra, kik is a magyarországi zsidók, amikor ők magukat a mind megalázóbb és az életet mind lehetetlenebbé tévő zsidótörvények ellenére is magyarnak tartották. Sok vita folyt

¹⁰⁶ BM engedély, 253807 1941/ VII-a

a kitérések értelméről is. Akadtak kétkedőbb írások, de nem egy olyan is, amelyik a munkaszolgálatra behívottak hazáért való hősiességét méltatták. (Ahogy Horthyt köszöntő írás is található a lapban. „Országlása harmadik évtizedének kezdetén” így írt a lap vezércikkében „Templomainkban felhangzik az ünnepi zsoltos, s száll az Úrhoz, hogy megköszönjük a földet, amelyen élünk, s amely a hazánk, s hogy e honnak adta Horthy Miklóst hivatott vezérül.”¹⁰⁷)

Meglehetősen sok írás foglalkozott a zsidó közösségen belüli vitákkal. Sorozatokban bírálták a hitközséget, annak egyes vezetőit. Kritizálták a túlzott bürokratizmust, azt, hogy a rendelkezésre álló pénzt nem segélyre fordították, hanem tisztviselőik fizetésére. A felesleges belvillongásokat, az újrakezdődő belső választásokat is nehezményezték. A helyzetet bonyolítja, hogy a neológ zsidóság egy jó része nem érezte sajátjának a hitközségi intézményeket, ám a helyzet mégis úgy hozta, hogy szükségessé vált valamilyen közös érdekképviselő, egy olyan szervezet, amellyel segíteni próbálták saját magukon. És erre nem volt más, mint a hitközség. (Fel is veti egy aláírás nélküli, de minden valószínűség szerint Lévaítól származó vezércikk, hogy: „kiket tekintünk egyáltalán a zsidóság vezetőinek? Azt a két-három politikai képviselőt, akit nagykegyesen meghagytak a Képviselőház és a Felsőház padjaiban, hogy ott hallgassanak, vagy pedig azokat az egyházi illetőleg világi vezetőket, akik a Hitközség székeiben ülnek és perselyezéssel akarják rendbehozni a zsidótörvények földrengéseiben alapvetően feldúlt életünket?”¹⁰⁸)

A hitközségi bírálatoknak sokszor „osztályharcos” jellege is volt. Újra és újra előkerült, hogy a hitközségi vezetők általában gazdag, felsőbb osztálybéli emberek, gyárosok, akik sokkal inkább képviselik a gazdag (zsidók) érdekeit, mint a szegényekét. S felvetődött az is, a zsidó munkásoknak, kiskereskedőknek éppen a nem zsidó munkásokkal, kiskereskedőkkel kellett volna inkább összefognia a jobb életért. De ezt részben az a hitközségi vezetés tette lehetetlenné, amelyik inkább összefogott az antiszemita magyar nagytőkével. „A vezetői és általuk megfizetett – talpnyalóvá aljasított – felekezeti sajtója révén elaltatott zsidóság azonban nem ébredt tudatára annak, hogy az a politika, amit felsőbbre tege csinál és ahogyan szerinte a zsidóság számára a «jövőt készíti elő» nem a kisemberek, nem a zsidó polgáremberek politikája.”¹⁰⁹

Máshol ez így került elő: „A kapitalizmus nem zsidó bűn, de az zsidó bűn, hogy a mai időkben a zsidóság sorsát a zsidó nagykapitalisták intézik.”¹¹⁰

A számtalan kritikus cikk ellenére a lap és a hitközség mégis képes együttműködni fontos, nagy akciókban, mint például, amikor a munkaszolgálatosok megsegítésére indítottak komoly gyűjtést, közösen. Igaz, a közös munkát a körülmények mind lehetetlenebbre fordulása is okozta.

A szélsőjobb sajtó, amelyik előszeretettel vizionált rendszeresen arról, hogy a zsidók „összefogása” milyen jelentős, most kárörvendve számolt be a vitákról. „Ékes gúnnyal, kegyetlen szigorral leplezi le a hitközség elnökségének Stern Samu és társainak ügyeit. Igen érdekes volt, amikor ebben a Képes Családi lapokban az egri főrabbi támadta a pesti zsidó hitközséget. Az ügyből azután sajtóper lett, amelynek során a bizonyítási eljárásban maguk a

¹⁰⁷ KCSL. 1940 március 3. 3. o. Horthy Miklós

¹⁰⁸ KCSL., 1940. február 11. 4. o. Vezetőink

¹⁰⁹ KCSL. 1940. április 7. Dr. Kardos László. Gettó vagy wertheim szekrény, 4-6. o

¹¹⁰ KCSL. 1940, április 28. 4-5.o, Dr. Dénes Béla: Egységes vezetést, egységes megoldást!

zsidók tárták fel a nyilvánosság előtt saját szennyesüket. Lévai Jenő lapja nagyon fáj a zsidó hitközségnek.”¹¹¹

Ha a zsidók összefognak – abból is lehet antiszemita érvet gyártani, ha nem, akkor ebből is. Ilyen egyszerű az antiszemiták élete.

A lapban újra és újra előkerült, lehet-e valahova, külföldre elmenekülni. Van-e realitása az emigrációnak? Hova lehetne menni? Mi a helyzet Palesztinában? És igaz-e, hogy Sanghajban viszonylag békében élhetnek a zsidók? Komolyan lehet-e venni, hogy a dél-amerikai San Domingo befogadja az európai, a magyar zsidókat?

Sok írás vitatkozott a szélsőjobb, a nyilas sajtóval, az ott megjelenteket próbálták cáfolni. Újra és újra előkerültek történetek olyanokról, akik zsidóként a közös magyar haza érdekében dolgoztak, s értek el sikereket. Ugyanakkor Lévai már elég hamar megírta egy jegyzetében, hogy „hagyjunk fel az egyoldalú szerelmes vallomásokkal.” S elég hamar felismerte azt is, hogy „sem érzelmek, sem érvek meg nem változtathatják (a zsidótörvényeket), és nem is fogják megváltoztatni azokat, akik a zsidótörvény jogosságát vagy szükségességét állítják. (...) értsük meg már végre, hogy ezen a meggyőződésükön semmiféle szóval, beszéddel, írással nem változtathatunk. (Nemhogy ébren, de álmukban sem fognak semmiféle lelkiismeret furdalást érezni a zsidótörvények miatt...) Nem szabad többé önmagunkat sem szóban, sem betűvel azzal áztatni, hogy a helyzet, amely a zsidótörvényekből keletkezett, átmeneti állapot csupán. (...) Éppen ellenkezőleg, tudatunkba kell vésni, hogy ez igenis belátható időn belül nem fog változni.”¹¹²

Igaz, pár oldallal később az olvasható a lapban, hogy „a ránk sújtott sorscsapást a hazához való soha meg nem ingó hűséggel kell viselnünk. Viseljük is. Minden megpróbáltatás erősíti hűségünket az örök magyarsághoz és hitünket a magyarság elaltatott, de megölhetetlen humanizmusában.”¹¹³

Kisebb-nagyobb beszámolók kerültek elő arról, hogy mit jelentenek a gyakorlatban a zsidótörvények rendelkezései, azokat hol-miként hajtják végre. Van ahol túlbuzgóan és a zsidók sorsát tovább nehezítve, máshol próbáltak enyhíteni mindezek következményein – újra és újra kifejtve, hogy nagyon is sok múlik a közigazgatás, az államhatalom emberein, s nekik van lehetőségük a választásra. Próbálták leleplezni a zsidótörvények okozta igazságtalan helyzetet, például, amikor elveszik zsidók földjeit, akkor Mohácson kiderül, hogy az azt kiigénylő, felheccelt keresztények a zsidóktól elkobzott földek többszörösére tartottak igényt, és miután hoppon maradtak sokan arra jutnak „arról is a zsidók tehetnek, hogy kevés földet lehetett elvenni tőlük.”

Nagyon fontosak a lap által szervezett akciók. Mindjárt az elején a „láthatatlan parlament” megszervezése, amely a zsidó magyar közélet demokratizálódási folyamatának elősegítésére „közvéleménykutató szervezet” céljára jött létre. Egy a magyar zsidóságot reprezentáló mintát próbáltak létrehozni és a fontos kérdésekben a véleményüket szondázni. Ugyanakkor adatgyűjtésbe is kezdtek, amely során a hitközségektől arra vártak választ, hogy például hány katonát adott a közösség az első világháborúban, hányan haltak közülük hősi halált, vagy hogy „milyen szerepe volt a hitközség tagjainak az ország, a megye, a község életében a zsidótörvények életbe léptetése előtt?”

¹¹¹ A zsidó szellemiélet....

¹¹² KCSL. 1941. február 11. 3-4-o. Lévai Jenő: Mi a teendő

¹¹³ KCSL. 1940. február 18. 12. o

A szándék érthető. Ekkor még Lévai bízott benne, hogy az észérvek számítanak. Hogy vitában meg lehet győzni a mindinkább zsidóellenes rendszert arról, hogy nem jó úton jár. Ahogy fogalmazott minderről: „Egy szebb és jobb jövő előkészítése a szándékunk, mert ennek eljövételében megingathatatlan hittel hiszünk!”¹¹⁴

„Mi a teendő?” címmel egy 10 ezer pengős pályázatot hirdetett a lap, ahol ötleteket várt, szorult helyzetükön miként tudnak segíteni az emberek. A legkülönbébb elképzelésekkel álltak elő, kezdve azzal, hogy vegyék rá azokat a cégeket, akiknek zsidó származása miatt el kellett bocsájtania dolgozóit, támogassa azokat továbbra is, odáig, hogy a zsidó iskolás gyerekek védelmére alapítsanak országos központot, ahol azokkal is törődnek, akik – akár kényszerből is – de letérnek a törvényes útról.

Nagyon fontos akció volt a munkaszolgálatosok megsegítésére szervezett gyűjtés. S bár akadtak a lapban cikkek arról – erről még szólunk -, hogy a zsidók legyenek büszkék arra is, ha munkaszolgálatosként szolgálhatják a hazát és eshetnek el érte, azért kiderült, hogy embertelen körülmények között, a minimális feltételeke sem teremtik meg nekik a normális léthez. S már az is nagyon-nagy kegy, hogy egyáltalán megengedtek a hatóságok például egy téliruha gyűjtést az orosz télben felszerelés nélkül fagyoskodóknak.

A lap utolsó nagy akciója, amelyre hivatkozva végülis betiltották, pedig az volt, hogy információkat próbáltak szerezni a zsidó munkaszolgálatosokról, s ezeket közzétenni. Nézzünk példákat e cikksorozatokról.

¹¹⁴ KCSL, 1940. január 28. 2. o.

A nehezülő helyzet, identitás, összefogás

Egy levélíró arról számolt be, hogy az a cég, ahol dolgozott volt az első, a melyik még a zsidótörvény elfogadása előtt kirúgta a zsidó dolgozók nagy részét. A leépítést „zsidó vagy kikeresztelkedett igazgatók hajtották végre.” Később persze őket is kirúgták. Amikor panaszra mentek, mindenütt kinevették, kigúnyolták őket, még a hitközségnél is, „bolondnak néztek bennünket és ridegen elutasítottak.” Pedig ők mindenkit próbáltak figyelmeztetni, hogy ez a jövő vár mindannyiukra. Ennek ellenére a céggel az üzleti kapcsolatokat mindazok a cégek megtartották, amelyekben igen sok zsidó, zsidó tulajdonos volt, a szolidaritás legkisebb jelét sem mutatva.¹¹⁵

Bár a szélsőjobb közvélekedés szerint – amire többször utaltak – a zsidóság nagyon összetartó, elég csak ezt az újságot végig lapozni, hogy ennek az ellenkezőjéről meggyőződjünk. Víták egész sora, gazdag és szegény zsidók között, városiak és falusiak között, vallásosak, és vallástalanok, asszimiláltak és cionisták ellentétei – számtalan törésvonal. Nem is beszélve a közömbösségről. „A zsidómagyar tömegek közömbössége példátlan és felháborító. Tehet, írhat, követelhet s kezdeményezhet az ember bármit, a zsidó tömegeket még a mai végzetesen súlyos időkben sem lehet megmozgatni. (...) A tömegek olyan vezetőket kapnak, amilyent megérdemelnek De a vezetőket a tömegnek kell kitermelnie, nekik is hozzá kell tenniük a magukét.”¹¹⁶

A kalandos sorsú és a háború után kollaborációval vádolt, bár később felmentett *Berend Béla*¹¹⁷ szigetvári főrabbi, mint tábori lelkész beszélt az „az izraelita vallású magyar királyi honvédekhez.” Többek között a következőkkel biztatta a katonákat: „Büszkének és boldognak kell lennetek, hogy a mai zord és viharos időkben sem feledkeztek meg rólatok, hogy nem vagytok feleslegesek, nem vagytok nélkülözhetőek, hogy a Hazának igenis szüksége van rátok, hogy a Haza ismét hívott titeket. Legyetek büszkék arra és boldogok, hogy magyar királyi koronás gombokkal díszített és ékesített katonazubbonyban szolgálatot tehettek a Hazátoknak és hasznos és értékes honvédelmi feladatokat végezhetek!”¹¹⁸ Kétségtelen, Berend sem láthatott a jövőbe. Hogy rövidesen meggyilkolandó munkaszolgálatos lesz ez a sereg. Nem sokkal később már csak mint munkaszolgálatosok „tehettek szolgálatot a Hazának” a zsidók. Egyébként különösen érdekes ez a cikk abban a környezetben, amelyben másról sincs szó, mint a zsidók jogfosztásáról, lehetetlen anyagi helyzetbe hozásáról, kilátástalan életéről. És Berend még a kormánypropagandát szolgálja. És még ezt is túl lehet szárnyalni. Amikor tehát már a zsidókat nem fegyveres katonai szolgálatra, hanem megalázó munkaszolgálatra hívták be, s már katonai felszerelést, egyenruhát sem kaptak, Berend újabb beszédet mondott. Amikor kitaszítottságának egy újabb állomásához érkezett az a közösség, amelynek legnagyobb része minden megpróbáltatás

¹¹⁵ KCSL: 1940. március 3.

¹¹⁶ KCSL. 1940. Június 30. 3. o. Üzenet a zsidó magyar tömegeknek

¹¹⁷ Veszprémy László Bernát: Nyilas rabbi vagy különös hős, <http://www.szombat.org/politika/nyilas-rabbi-vagy-kulonos-hos-berend-bela-emlekezete>

¹¹⁸ KCSL. 1940. Június 30. 15. o

ellenére hazafiasága hangsúlyozásával próbált válaszolni, a szigetvári rabbi, Berend, mint tartalékos tábori lelkes ekképpen lelkesítette a munkaszolgálatra behívottakat: „Egy egészen újszerű, sajátos, valóban «különleges» alakulat vagytok a m. kir. honvédség történetében: saját felszerelésű, civilruhás munkáskatona! (...) nektek éppen azt kell most bizonyítani, hogy lehet valaki a saját civil ruhájában is kiváló katona! Arról kell megdönthetetlen bizonytságot tennetek, hogy a ti polgári öltözetetek alatt igenis katonaszív dobog.. (...) Azt kell most igazolnotok, hogy ha nem is jutott néktek kincstári uniformis, ti azért mégis rendelkeztek és ékeskedtek azokkal a katonakincsekkel és erényekkel amiket tulajdonképpen az egyenruha van hivatva jelképezni és kidomborítani. (...) Ti igenis egyek vagytok és egybeforrtatok abban a magasztos gondolatban, szent elhatározásban és nemes célkitűzésben, hogy mennél jobb, mennél kiválóbb munkaszolgálatosok legyetek, hogy mennél önzetlenebbül, mennél odaadóbban, hívebben szeressétek és szolgáljátok minden erőtökkel, képességetekkel, legjobb tudásotokkal a hazátokat.” Hol van már a magyar királyi koronás gombokkal ékesített zubbonyról szóló tiráda. Talán a munkaszolgálatosokat lelkesíteni próbáló Berend is érzett valamit a helyzet tragikusságából, mert mielőtt áldást kért volna a m. kir. honvédség minden fegyvernemére és állománycsoportjára, valamint Horthy kormányzóra még megjegyezte: „Munkásszázadbéli testvéreim! Ti aztán valóban nem pénzért, bérért, jutalomért, nem címért, rangért, csillagért, nem emelkedésért és nem előbbrejutásért szolgáljátok hazátokat, hanem sokkal inkább odaadó, önzetlen, öncélú, igaz hazaszeretetből.”¹¹⁹

Az egyébként a hitközséggel oly kritikus lap, minden kommentár nélkül közölte ezt a beszédet.

Berendet egyébként Randolp L. Braham szerint a munkaszolgálatban tapasztalt egyenlőtlenségek zavarták. 1940 decemberében például, amikor a munkaszolgálat még viszonylag elviselhető volt, beadványt juttatott el a honvédelmi minisztériumba, amelyben azokra az egyenlőtlenségeket panaszolta fel, amelyek szerinte a gazdag, kitért zsidók kedvezményeiből fakadtak.

(Lévai később vitába, sőt perbe is keveredett Berenddel. S 1945 nyarán megjelent könyvében azt állította Berendről, hogy az „Festetich (!) Domonkos¹²⁰ gróf, szigetvári képviselő és Bosnyák Zoltán¹²¹ közvetítésével Endrének (Endre Lászlónak¹²²) zsidó ügyekben bizalmas

¹¹⁹ KCSL, 1940. szeptember 29. 9-10- o. Berend Béla a munkaszolgálatosokhoz

¹²⁰ Festetics Domonkos (tolnai) gróf (1901- ?) Ausztriai és olaszországi tanulmányai után 1931-ben vette át az ötezer holdas csertői hitbizományt. Szigetvár kormánypárti, majd szélsőjobb képviselője, a parlamentben a fajvédelem híve, állítólag Berend Béla szigetvári rabbi támogatója. Felsőházi tag. A háború után a felelősségre vonás elől Ausztriába menekül.

¹²¹ Bosnyák Zoltán (1905-1952) szélsőjobboldali újságíró, tanár, a fajvédelem lelkes propagálója mára kora harmincas évektől Magyarországon. Szélsőjobboldali, nyilas lapok szerkesztője. Kezdeményezésére jön létre a Magyar Zsidókutató Intézet. 1945-ben Romániába szökik, ott letartóztatják, kiadják Magyarországnak, ahol az AVH-nak felajánlja „szakértelmét” egy Antifasiszta kutatóintézet létrehozására. Titkos tárgyaláson elítélik és kivégzik.

¹²² Endre László (1895-1946) szélsőjobboldali politikus, Gödöllő főszolgabírója, szélsőjobb, fajvédő szervezetek tagja, Pest megye alispánja. Hírhedt antiszemita. Lévai Jenő már nagyon korán leleplezi üzelmeit. 1944 áprilisától belügyi államtitkár, a zsidók deportálásának az egyik megszervezője és irányítója. A háború után kivégzik.

besúgója.”¹²³ Egy másik könyvében hozzátette, Berend, amikor Lévaiék információkat szereztek a munkaszolgálatosokról és azt közzétették, szabályosan kémkedett a szerkesztőségben, hogy honnan vannak az információk. Ezeket aztán Berend Bosnyák Zoltán útján juttatta volna el Endre Lászlóhoz.)¹²⁴

A hetvenes években már megértőbb volt Berenddel kapcsolatban két perben is (az egyikben Radolph L. Brahamm-mel a másikban Moldova György íróval pereskedett az akkor már az USA-ban egészen más néven élő rabbi.)

Az 1942-1943-as számokban a lelkesítő szónoklatok közlése helyett, már a munkaszolgálatban meghaltak egyre hosszabb névsorát jelentették meg.¹²⁵ Köztük rabbikét is, hiszen a bevett felekezeti státus megszűnte után rabbik egész sora volt kénytelen bevonulni. És Berend szavait a civil ruhában is hősiesen teljesítendő munkaszolgálatról drámaian cáfolták meg azok a cikkek, amelyekben téli ruhák összegyűjtésére biztatják az olvasókat. Mindezt élet-halál kérdésének nevezték, újra és újra – és ezt már a hitközséggel együtt, egyetértésben szervezte a lap. Sőt, a neológ és az ortodox hitközség közös nyilatkozatban kért mindenkit, hogy működjön közre a gyűjtésben, amely nélkül alig marad esélyük a túlélésre a munkaszolgálatosoknak.¹²⁶

1942 végétől a lap egyre több információt közölt az orosz fronton lévő munkaszolgálatosok helyzetéről. Már nem csak az elhunytak listáit jelentették meg. De tábori postaszámok szerint csoportosítva próbálták személyre szóló információkhoz juttatni az olvasókat.

¹²³ Lévai Jenő: Endre László, a háborús bűnösök magyar listavezetője, Müller Károly Könyvkiadóvállalat, Bp., 1945 65. o.

¹²⁴ Lévai Jenő: a Margit körüti vészbírák, Budapest, 1945. 70. o.

¹²⁵ Például KCSL: 1942, december 13. 2. o

¹²⁶ KCSL. 1943. március 21.

Hitközségen belüli viták

Már a lap második számában bírálták a Pesti Izraelita Hitközség akcióit, amellyel a zsidótörvények miatt munkájuktól, megélhetésüktől megfosztottakat próbálták segíteni, mivel a segítségnek „eddig nincs látszatja. Hogy csak egy példát említsünk: az állásnélküli írók és újságírók ügyében a sok ankétozás és bizottságosdi után sincs más segítség, mint feldobott ötletek - magánosoktól való pénzszerzésre.”¹²⁷

Élesen bírálták nem egyszer a hitközség alkotmányát, szabályzatait, gyakorlatát is. „A demokrácia ugyanis a népre épül, már pedig a Hitközségnél ilyesmiről csak akkor van szó, amikor adót vetnek ki. (...) A Hitközség nem kíván közeledni fenntartóihoz, hanem azoknak kell alázasosan instanciázni nála.”¹²⁸

Felrótták, hogy miközben a hitközségnek 65 ezer adófizetője közül csak 15 ezernek van szavazati joga, s ezek közül is csak 3400 vett részt a hitközségi vezetőválasztáson, közülük is legalább 300-an a képviselőtestületi tagok, azok rokonai, a tisztviselők és a szállítók voltak. Hozzá tették, hogy jó lett volna demokratikussá tenni a hitközségi választásokat, mert a végén még amikor a zsidótörvények ellen tiltakoznak, akkor „a törvényhozás házaiban hivatkozhatnak arra a jogfosztásra, amelyet zsidók követnek el hitsorsosaikkal szemben.”¹²⁹

Dr. Kardos László (Eger) hosszú cikksorozatban kritizálta a hitközségek vezetőit. Akiknek korábban csak annyi dolguk volt, hogy a rituálék betartásáról gondoskodjanak. Ám nem vették észre, hogy megváltoztak a viszonyok. Pedig nem most kezdődött a dolog, hiszen „idestova húsz év elmúlt, hogy a magyar égen megjelent az első zsidótörvény jelét magában hordozó numerus clausus és már akkor sem találtak a zsidó hitközségek más megoldás, mint a közadakozást.” Majd azt fejtegette, hogy alkalmatlanságuk miatt „nagy részben hozzájárult ez a hitközségi vezetés ahhoz, hogy az első, majd a második zsidó törvényt a magyar képviselőház megszavazta.” Hozzá tette: „ennek a vezetésnek a legnagyobb bűne, hogy bár évtizede minden jel arra mutatott, hogy Magyarországon a zsidóság helyzete rosszabbodni fog, nem készült fel és nem alkotott olyan társadalmi és szociális intézményeket, amelyek a mostani válságot le tudják vezetni.”¹³⁰ Sőt, emelte ki ugyanebben a számban egy másik cikk, a hitközségi vezetők sora megfűrték azokat az ötleteket, amelyek szerint földet szereztek volna a munka és jövedelem nélkül maradt zsidóknak vagy éppen kötőmesterré képezték volna át őket.

Éles szavakkal bírálta Kardos a hitközségi sajtót, amelyben csak talpnyalók maradhattak és nem volt más dolguk, mint a hitközségi vezetők dicsőítése – szerinte ez is hozzájárult a katasztrófa kialakulásához. „(...)kiátkozták berkeikből azt is, aki nemhogy beszélt vagy írt a cionizmusról, vagy zsidóországról, avagy a zsidófajiságról, hanem még azt is, aki gondolni mert ilyeneket. (...) ez a sajtó tette olyanná a magyar zsidóságot, hogy nem tud gerincesen szembeszállni a vésszel. Hanem ameddig csak lehet meghunyászkodva, lehajtott fejjel bandukol.”

¹²⁷ KCSL. 1940. január 27. 8-9.o Mi történik az OMZSÁ-ban és körülötte,

¹²⁸ KCSL. 1940. február 4. 8. o

¹²⁹ KCSL, 1940. február 1. 6. o

¹³⁰ KCSL. 1940. március 31. 4-6. o

Majd azt is hozzátette, hogy miközben a hitközség nem old meg semmit, a pesti hitközség főtitkára 3000 pengő fizetést kap – de az ún. zsidó sajtó ezt is elhallgatja.¹³¹

Egy következő részben már így írt: „Nem akadna a magyar zsidóság között egy olyan férfi sem, aki alkalmas volna a zsidótörvény korában a zsidóság átszervezésére? A sorsdöntő óra – amikorra zsidóság történelme talán új évszázadokra dől el,- a magyar zsidóság vezetői között csupán törpéket talál, csak elaggott szellemű gazdagokat, akik nem akarják sem helyüket átadni, sem pedig megtenni azokat a változásokat, amellyel a magyar zsidóság áll vagy bukik.”¹³²

*Dr. Dénes Béla*¹³³ cikkében a cionizmussal kapcsolatban leszögezte „hosszú évtizedek óta egyedül a cionisták látták a zsidókérdést a maga súlyosságában s egyedül ők nem voltak hajlandók elbatalizálni azt holmi tetszetős humanitárius jelszavak kedvéért!”¹³⁴

Pedig képviseltre szükség lenne. A „Ne pepecseljünk tovább” című vezércikk így tette fel a kérdést: „Hol a férfiú vagy testület, amelyik mindnyájunk nevében már most letárgyalhatná a kormányzattal, mit szándékozik tenni, ha elmúlik a világégés? Mert egy bizonyos: nem államérdek, hogy százezernyi koldus ostromolja ezt az amúgy is megpróbáltatott országot.”¹³⁵ A lap egy terjedelmes „Nyílt levelet” is közölt Stern Samunak¹³⁶ a Magyarországi Izraeliták Országos Irodája elnökének címezve. „Ma már köztudomású, hogy a zsidóság mai vezetői nagyrészen tehetetlenek és mint ahogyan eddig szervezetlenül kellett miattuk a zsidóság tömegének bevárni az eseményeket, ugyanúgy ma is szervezetlenül, rossz vezetőktől elámítva készül a magyar zsidóság utolsó nagy útjára. Az Önök vezetése már látni engedi a szemeket és hallani kényszeríti a füleket a halálnak dobott magyar zsidóság döbbenetes szenvedését.” E prófétai szavak után a vezetést korlátlan uralomra törő zsidó plutokratáknak nevezte. Majd így folytatta: „Önök bedugott fülekkel állnak és várnak arra: hadd pusztuljon a kis zsidóság, mert ez talán a zsidóellenes hangulatot kielégíti. Hátha elég lesz a törvény szavának ez is, - remélik – a gazdag zsidó pedig büszkén, vagyonának teljében könyöradományok adásával megváltsa a helyét a megmaradásra és vagyonának megtartására.”¹³⁷

Lévai Jenő egy hitközséget érintő perről maga számolt be a lapban, több részben. Méghozzá úgy, hogy neve, amelyet a cikkek alatt viszonylag ritkán láttunk feltűnő verzál betűkkel kiszedve - többek között felrótta, hogy a hitközségi vezetők pazarolják a pénzt, rokonaiknak adnak kegydíjat, a hitközségi adókkal nem megfelelően bánnak. S miután egy hitközségi adófizető a helyzetre fel akarta hívni a figyelmet, azt megpróbálták ellehetetleníteni, megfenyegették és végül beperelték. Lévai szerint az egész mögött a hitközség teljhatalmú

¹³¹ KCSL. 1940. április 14. 4-6. o., Dr. Kardos László: Hipnotizált közvélemény – delejes sajtó

¹³² KCSL. 1940. június 23. 7-9. o. Dr. Kardos László: teljes belső átalakulást...

¹³³ Dénes Béla doktor (1904-1959), orvos, cionista. Független Szemle címen lapot szerkeszt a harmincas években, és kiadót vezet. 1942-ben, mint cionistát letartóztatják, 1945 után a Szocialista Cionisták és a Cionista Szövetség egyik vezetője, 1947-től az Új Élet szerkesztője. 1949-ben letartóztatják, 1957-ben Izraelbe megy.

¹³⁴ KCSL. 1940. április 28. 4-5. o., Dr. Dénes Béla: Egységes vezetést, egységes megoldást!

¹³⁵ KCSL, 1940. június 23. 3. o Ne pepecseljünk tovább!

¹³⁶ Stern Samu (1874-1946) üzletember, 1916-tól udvari tanácsos, a Pesti Izraelita Hitközség elnöke. „Anticionista mózes hitű magyar”. A megszállás után a Zsidótanács vezetőjének nevezik ki.

¹³⁷ KCSL. 1940. július 28. 3-4. o

1943. évi június hó 1. napján lép hatályba és az 1943. évi szeptember hó 30. napján hatályát veszti.

Budapest, 1943. évi május hó 26-án.

Dr. Szász Lajos s. k.

m. kir. közellátásügyi miniszter.

316.

A m. kir. belügyminiszter 566.462/1943. B. M. számú rendelete.

A lakásügyi miniszteri biztos hatáskörének Kaposvár és Kiskunfélegyháza megyei városok területére kiterjesztése.

Az 5.777/1941. M. E. számú rendelet 27. §-ának második bekezdésében kapott felhatalmazás alapján a következőket rendelem.

1. §. A lakásügyi miniszteri biztos hatáskörét Kaposvár és Kiskunfélegyháza megyei város területére kiterjesztem.

2. §. Ez a rendelet kihirdetése napján¹⁾ lép hatályba.

Budapest, 1943. évi május hó 27-én.

A miniszter helyett:

Gergelyffy András s. k.

államtitkár.

¹⁾ Kihirdetés napja: 1943. évi május hó 29. (Budapesti Közlöny.)

KÜLÖNFÉLÉK.

A vagyonváltság fizetése szempontjából a búza 1943. évi június havi árának megállapítása. A m. kir. pénzügyminiszter a vagyonváltságról szóló II. törvény, az 1921: XLV. tc. I. fejezete értelmében a mezőgazdasági ingatlanok vagyonváltsága fejében fizetendő búza árát — a törvényben adott felhatalmazás alapján a földművelésügyi miniszterrel egyetértőleg — 1943. évi június hónapra szóló érvénnyel métermázsánként Harminc (30) pengőben állapította meg. (128.295/1943. P. M. sz.)

Községsszervezeti változás. A m. kir. belügyminiszter a Somogy vármegyébe kebeleztetett Nagyatád, Bodvica, Henész és Kivadár községek egyesítését elrendelte. Az egyesített község jellege nagyközség, végleges neve: „Nagyatád”. A belügyminiszter Henész és Kivadár község nevének, mint lakott helynévnek az országos községi törzskönyvben való nyilvántartását és a helységnevtárban való felvételét elrendelte. (32.966/1942. B. M. sz.)

Időszaki lap megjelenésének és terjesztésének megtiltása. A m. kir. belügyminiszter a Budapesten Lévai Jenő budapesti lakos felelős szerkesztésében és kiadásában megjelenő és Kispesten a Faragó-nyomdában előállított Képes Családi Lapok

c. időszaki lap további megjelenését és terjesztését az 1939:II. tc. 151. §-ának 3. bekezdése alapján az országnak az említett törvényhely által védett érdekeit veszélyeztető magatartása miatt megtiltotta. Nevezett lapnak a jelen tilalom ellenére netán megjelenő példányait azonnal el kell kobozni és be kell küldeni egy-egy példányt a budapesti kir. ügyészséghez be kell szolgáltatni. Aki a lapot e tilalom dacára kiadja, vagy terjeszti, azt az 1939:II. tc. 198. §-ának első bekezdése szerint kell büntetni. (199.783/1943. B. M. sz.)

Alapszabály jóváhagyása. A m. kir. iparügyi miniszter a Magyar Növényolajgyárak Egyesülete alapszabályait — az 1884: XVII. tc. 150. §. alapján — jóváhagyta. (17.419/1943. Ip. M. sz.)

A m. kir. iparügyi miniszter a Nőiruhakészítők Országos Egyesülete alapszabályait — az 1884: XVII. tc. 150. §-a alapján — jóváhagyta. (18.486/1943. Ip. M. sz.)

A m. kir. iparügyi miniszter az Alsószeli Iparoskörnek a magyar jogszabályok szerint módosított alapszabályait — az 1884. évi XVII. tc. 150. §-a alapján — a m. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi miniszterrel egyetértve jóváhagyta. (16.743/1943. Ip. M. sz.)

SZEMÉLYI HIREK.

A Robbantóanyag- és Lőporegyedárusági Társasban viselt tagság alóli felmentés és ezen Ta-

nács tagjává kinevezés. A m. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter dr. *Kelecsényi Mik*

ura, *Eppler Sándor*¹³⁸ főtitkár állt, aki igen magas jövedelmet húzott, és csak a saját érdekeit nézte. Bár, mint kiderült, a főtitkár a tárgyalásnak csak a második részén tudott megjelenni, mert korábban munkaszolgálaton volt, ahol tíz kilót fogyott, de a közönség szerint „volt neki miből.” Lévai kijelentette: „A III. zsidótörvény küszöbén egységes, erkölcsi tekintetben kifogástalan zsidóságnak kell helytállnia. Mai vezetőivel pusztán a számára mind nehezebbé váló viszonyok közepette sem tudja fenntartani...”¹³⁹

Idézte az eljáró bírót, aki maga is megjegyezte: „van elég bajuk maguknak, zsidóknak mostanában, miért civakodnak egymás közt is?”¹⁴⁰

A helyzet drámai romlása azonban segített az egység megteremtésében. A lap beszámolt arról, hogy *Komoly Ottó*¹⁴¹, a cionista szövetség elnöke egy közgyűlésen nagyra értékelte azt a munkát, amit a vezetőség tett azért, hogy „a lehetőségekhez képest elviselhetőbb legyen a lét. (...) Kéri, hogy Stern Samu azzal a presztízzsel, amellyel egyedül ő rendelkezik, tegye meg azokat a lépéseket, amelyek elkészítik a zsidóság egysége keretének felállítását.”¹⁴²

¹³⁸ Eppler Sándor (1890-1942) A Pesti Izraelita Hitközség munkatársa, majd a zsidótörvények életbe lépése után a főtitkára.

¹³⁹ KCSL. 1940. November 3. 4. o. Lévai Jenő: Eppler Sándor vallomása a Törvény előtt.

¹⁴⁰ KCSL. 1940. Szeptember 29. 2-4 oldal. Lévai Jenő: Vádlottak padján a Rendszer.

¹⁴¹ Komoly Ottó (1892-1945), mérnök, cionista vezető, 1943-tól a Budapesti Mentőbizottság (Vaada) vezetője, 1944-től a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottság budapesti képviselője „A” irodáját vezeti, sok ember megmentésében működött közre. A nyilasok gyilkolták meg.

¹⁴² KCSL 1942. december 13. 6. o. Közgyűlési beszámoló

Külföldi helyzet

Sokszor előkerülő kérdés ma is, mit tudhattak a negyvenes évek elején az emberek arról, mi vár rájuk? Ha figyelembe vesszük a nagyon szigorú cenzúrát, s az ebből következő szükségszerű óvatosságot, akkor is meglehetősen riasztó kép alakulhatott ki arról, mi várt máshol a zsidóságra. Természetesen, tudjuk sokan ringatták magukat abba a megnyugtató hitbe, hogy „nálunk ez nem fordulhat elő.”

1940. január elején arról számolt be a lap, hogy Cseh-Morvaországot el kell hagynia minden hatvan évnél fiatalabb zsidónak. A következő heti számból az is kiderült, hogy a zsidó közösségek és a zsidók vagyonát is elkobozzák, ugyanis „megengedték a kivándorlóknak, hogy fejenként 3000 cseh koronát vigyenek magukkal.”¹⁴³ Ebből következik, hogy semmi másuk nem maradhatott.

Azt is írták, hogy Palesztinába a német és osztrák zsidók nem mehetnek be, hiába menekülnének, ugyanis őket ellenséges ország polgárainak tekintik az angol hatóságok. S bár egy másik írásban cáfolták azt, hogy Bécsben sok halálos áldozatot követelő pogrom lett volna, a cikk azért úgy végződik, „az Anschluss óta a bécsi zsidók száma negyedére csökkent.”¹⁴⁴ Majd a következő heti szám már arról tudósított, hogy kitelepítik Bécsből a zsidókat, akiket „Lengyelország különböző táboraiba szállítottak. Mindenki legfeljebb 50 kilós csomagot vihetett magával.”¹⁴⁵

A következő héten pedig az jelent meg, hogy a bécsi zsidóknak a saját városrészükben csak egy vagy két órán át szabad vásárolni. A kijelölt időpontin túl zsidóknak „áru-vagy élelmiszer nem adható el.”¹⁴⁶

S azt is megírta a lap, hogy Varsóban, ahol egyébként a zsidók között tifuszi járvány pusztít, leégett a nagyzsinaagóga, mert „német hivatalos jelentés szerint «zsidók gyújtották fel a templomot.»” A cenzúra figyelmét talán elkerülte az idézőjel a szövegben, amely jelzi, hogy mit gondol minderről a szerkesztő. Ugyanitt az is napvilágot látott, hogy a lengyel területeken zsidó tanácsokat kell létrehozni, amelyek kötelesek a hatóságok parancsait végrehajtani.¹⁴⁷

Pár hét múlva már arról lehetett olvasni, hogy Stettin, Königsberg, Danzig „zsidómentesítése is befejeződött, az embereknek minden vagyonukat –hátrahagyva kellett elmenniük, csak egyetlen kézitáskában váltás fehérneműt vihetek magukkal.”¹⁴⁸

vagyis a figyelmeztetés világos. A szomszédságban már ezek történnek. De úgy tűnik, az olvasók - és talán a szerkesztők is - azzal nyugtatták magukat: „nálunk ilyesmi nem fordulhat elő.”

¹⁴³ KCSL 1940. február 4. 18. o. Február elsején megkezdődik a prágai zsidók nagy vándorlása

¹⁴⁴ KCSL, 1940. január 21. Negyedére csökkent a bécsi zsidók száma

¹⁴⁵ KCSL., 1940. február 4. 18. o. Kitelepítik Bécsből a zsidókat

¹⁴⁶ KCSL. 1940. február 11. 18. o. Külön bevásárlási órák a bécsi zsidók részére

¹⁴⁷ KCSL., 1940. február 4. 19. o. Zsidó tanácsok Lengyelországban

¹⁴⁸ KCSL. 1940. március 10. 11. o.

Emigráció, Palesztina

Érthető, hogy a lap nagy teret szentelt a kivándorlás lehetőségének, nincs is szinte olyan szám, amelyben ne írtak volna arról, hogy hol, mi várja az oda költöző zsidókat. Ezzel együtt a Kivándorlás című vezércikk névtelen szerzője így fogalmazott 1940-ben még: „a tengerentúli letelepedésekről szóló híreink mögött senki ne keressen kivándorlásra való ösztökélést! Mi zsidó-magyarok nem hagyjuk el e földet, amely apáink porával keveredett egybe, mert hisszük és hirdetjük, hogy nekünk is ősi hazánk és még hivatásunk van a magyar glóbuszon...”¹⁴⁹

Ugyanakkor az Útravaló című cikk kifejezetten a Palesztinába való kivándorlást tartotta megoldásnak. „Az egész világ zsidósága egyetért abban, hogy száműzöttjeinknek minél hamarabb, s minél nagyobb számban meg kell találniuk új hazájukat és ha lehet őseik földjén.”¹⁵⁰

Két héttel később arról számolt be a lap „jeruzsálemi levelezője”, hogy az elmúlt évben Palesztinában 52 új gyárat létesítettek, és 9 fennálló gyár megduplázta a termelését. Ha nehézséget s okoz, hogy nem jön elég tőke az országba és a citromexport is akadozik, a gazdaság mégis fejlődik, s egy év alatt 19 új település létesült. A zsidó összlakosság száma 475 ezerre nőtt. Igaz, a brit hatóságok a bevándorolni próbáló elsősorban menekülő Csehszlovákiából érkező zsidókat a sarfandi katonai táborba internálják.¹⁵¹

Pár héttel később a Jewish Agency egyik vezetőjére hivatkozva már azt írta a lap, hogy „Most, 1940-ben az orosz zsidóság, mint csoport, már nincs. Lelke be van börtönözve. S az egykor virágzó lengyel, cseh-szlovák, osztrák és német hitközségek is megsemmisültek, teljesen és tökéletesen úgy, hogy a nyugati szövetségesek esetleges győzelme sem tudja már őket feltámasztani” – Egy út marad tehát. Palesztina. „A zsidók azért mennek Palesztinába, hogy ott kollektíve rendezkedjenek be. Felépítik az ország közigazdasági életét és azt igyekeznek a maguk számára is biztosítani, (...) A cionizmus ma már nem vágyálom, hanem valóság”¹⁵²

Ám pár hét múlva már arról adott nagy terjedelemben hírt a lap, hogy az angol kormány Palesztinában megtiltotta a zsidók földvásárlását, és ezzel lehetetlenné teszi további letelepedésüket ott, megsértve ezzel azt a mandátumot amit Palesztinára kaptak, illetve, amit a Balfour deklarációban vállaltak. Idézték az angol ellenzéki munkáspárti vezért, aki szerint „Palesztinának zsidó nemzeti otthonná kell lennie. Zsidó szellem, bátorság és kitartás tette termékennyé Cion pusztaságait.”¹⁵³

Lapszámról-lapszámra beszámoltak arról, miként szigorítják az angolok a Palesztinába való zsidó bevándorlást, s ezzel egyik utolsó reményüktől megfosztva az embereket. Ugyanakkor a Herzl Tivadar születésnapjára emlékező cikkben az szerepelt: „Lehetek és lehetnek ma is

¹⁴⁹ KCSL. 1940. március 31. 3. o. Kivándorlás

¹⁵⁰ KCSL. 1940. január 28. 15. o. Útravaló

¹⁵¹ KCSL. 1940. február 11. 18. o. (p. J.) 475.000 helyzete Palesztinában

¹⁵² KCSL. 1940. február 25. 16. o. Palesztina helyzete

¹⁵³ KCSL., 1940 március 24. 6. o. Részletes jelentés Palesztina nehéz helyzetéről

vélemények különbözőek afelett, hogy a palesztinai zsidó nemzeti otthon adjon-e adhat-e hazát minden zsidónak, de nem lehet különbség abban a felfogásban, hogy erre az otthonra szükség van, hogy ennek felállításáért megtartásáért és fejlesztéséért minden zsidónak, legyen az bármelyik ország polgára is, az áldozatkészség csúcsteljesítményét kell kifejteni.”¹⁵⁴

Ám, hogy a gyakorlatban mennyivel bonyolultabb volt a helyzet mutatja az az írás, amelyik szerint a Sakkarya gőzösön Palesztinába menekült zsidókat visszaküldték kiindulási helyükre. Méghozzá, elsősorban a magyar zsidókat, cseh, német és osztrákok viszont vízum nélkül is beléphettek Palesztinába. ¹⁵⁵

Két évvel később pedig arról számolt be a lap, hogy egyre súlyosabb a munkáshiány Palesztinában, szükség lenne dolgos munkáskezekre. „Az ipar fejlődése az utolsó két évben átlagban ötven százalékos volt.”¹⁵⁶

1942 nyarán külföldi lapvéleményeket ismertettek, amely szerint „kétmillió zsidó számára lehetne letelepedési lehetőség Palesztinában”¹⁵⁷

Egyébként már a hetvenes években, Lévai úgy idézte fel, hogy a cionista vezetőt, Komoly Ottót régóta ismerte, még a tízes években a Műegyetemen együtt tanultak, közös rajzasztaluk volt. S „a cionista szervezet betiltása után néhány évig én adtam módot (Képes Családi Lap) / sic!/- zsidó lap - hasábjain 1940-43 között propagandájára.”¹⁵⁸

S, hogy ez nemcsak utólagos konfabuláció, jól bizonyítja, Komoly Ottóval történt levélváltása, amely mindezt megerősíti. A történeti érdekességen túl azért is lényeges, mert többen próbálták, próbálják Lévait úgy beállítani, mint aki ugyan rengeteg adatot összehordott, de főleg utólag, sokat torzított is, főleg, ami a saját szerepét illeti. Nos, ez a levél fontos cáfolata az efféle megjegyzéseknek.

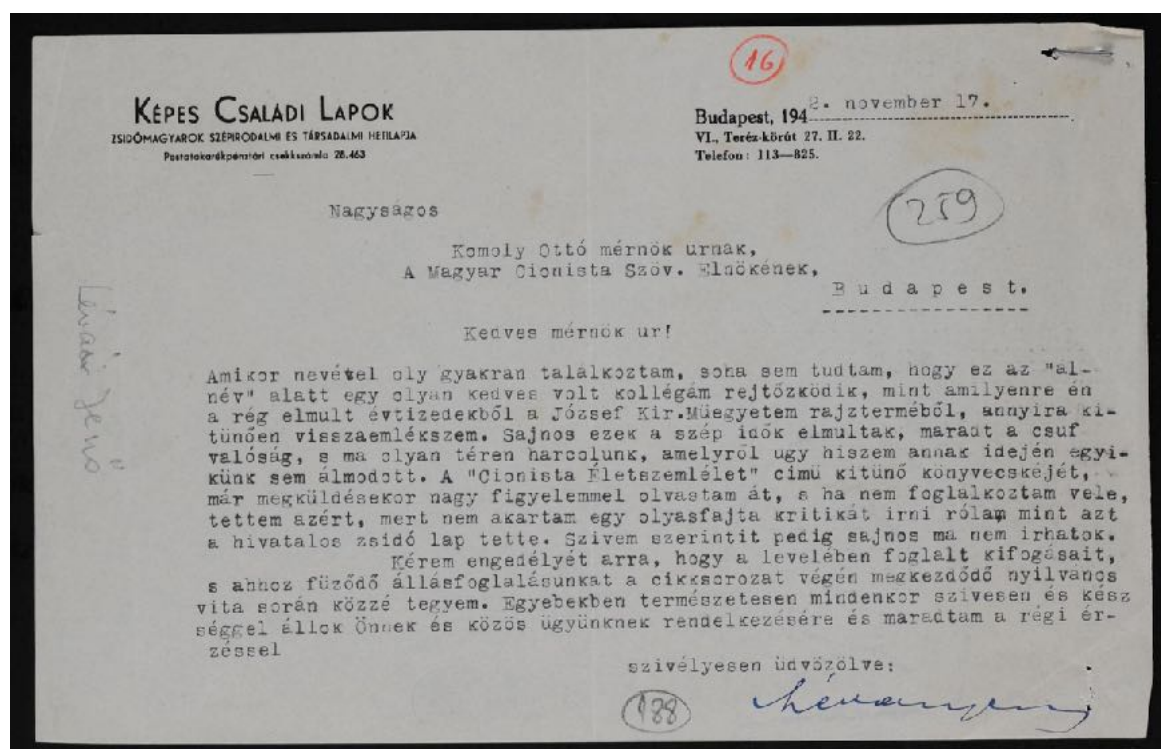
¹⁵⁴ KCSL. 1940. május 26. 12. o. Herzl Tivadar

¹⁵⁵ KCSL., 1940, június 23. 12. o.

¹⁵⁶ KCSL. 1943. május 31, 14. o. Palesztinában fejlődik az ipar és a mezőgazdaság.

¹⁵⁷ KCSL 1942. április 15 8. o.

¹⁵⁸ Lévai Jenő levele Randolph Brahamhoz, 1974. március 15. (a szerző birtokában)

Az egyetemen Komoly Ottó még Kohn Ottóként szerepelt – csak 1931-ben magyarosította nevét.

Komoly a levélben idézett könyve, a Cionista életszemlélet¹⁵⁹ 1942-ben jelent meg. S arra a helyzetre próbált valamiféle választ adni, amikor mind többen voltak kénytelenek belátni, hogy a magyar társadalom felmondta az „asszimilációs szerződést” zsidó honfitársaival. A Komoly Ottó által felvázolt cionista életszemlélet több lényegi elemből épül fel. „A cionistát... elsősorban az jellemzi, hogy tudatára ébredt annak, hogy van zsidókérdés, hogy ezt a zsidókérdést meg kell oldani, és hogy nem lehet elintézni azzal, ha egyszerűen letagadjuk a létezését.” A zsidókérdés, illetve a zsidókérdést leginkább kifejezésre juttató antiszemitizmus nem szüntethető meg „negatív úton”, vagyis a zsidó tömegek asszimilációjával, hanem „vele szemben pozitív módon kell állást foglalni”. Ehhez az antiszemitizmus okait is tisztán kell látni. „Szerintünk az antiszemitizmus oka kézenfekvő: a zsidóságnak mint a legtöbb esetben könnyen megkülönböztethető etnikumnak, embercsoportnak földrajzi és társadalmi szempontból egyaránt különleges, természetellenes és egészségtelen az elhelyezkedése a népek között.” A megoldás egy hármas feladatban rejlik: „A nemzeti otthon megteremtése, a zsidó tömegek odairányítása és társadalmi rétegződésének módosítása.” A cionizmus „a zsidókérdés megoldása a zsidók ama rétegeinek Erec Jisrál-i letelepedése révén, amelyeket az antiszemitizmus leginkább érint”. Ez a „békés úton lehetséges legjobb megoldást jelenti”

Amire Lévai utal a levelében, a „hivatalos zsidó lap” minden bizonnyal a Magyar Zsidók Lapja lehetett, amelynek 1942. november 5-i száma közöl egy meglehetősen elmarasztaló kritikát a kötetről, arról beszélve, hogy igenis, ez az ország –Magyarország –a zsidók hazája is és „mi itthon érezzük magunkat és nem vendégjogot élvezünk.”

¹⁵⁹ Komoly Ottó: Cionista életszemlélet, Magyar Cionista Szövetség, Budapest, 1942.

Ami persze sok tekintetben megmagyarázható megnyilvánulás volt, ám sajnos semmit sem ért a dolgok végkifejlete szempontjából. Hazaszeretettel együtt, vagy anélkül – sokszázezer embert gyilkoltak meg a magyar hatóságok közreműködésével.

De 1942-ben – minden aggasztó jel ellenére – ez azért még elképzelhetetlen volt a legtöbbek számára. Pedig, ha figyeltek volna a határon túlról érkező hírekre, már amennyire azok érkezhettek, talán másként vélekedtek volna.

Lévai itt közölt levelének előzménye, hogy Komoly sérelmezte, hogy a Képes Családi Lapokban egy megjelent írás a cionizmust szélsőséges eszmének nevezte, hasonlóan az antiszemitizmushoz

Valamint azt is megjegyezte, hogy a „zsidókérdés” létének a tagadása még nem teszi nem létezővé a zsidó kérdést. Ennek léte kétségtelen tény, más dolog, hogy milyen választ adunk erre –teszi hozzá.

Lévai és Komoly együttműködésének lehet részben az eredménye a Palesztináról szóló, korábban idézett jópár közlemény megjelenése.

Persze azt is látniuk kellett, rövidtávon ez sem jelent megoldást.

Így érthető, hogy időnként furcsa, más remények csillantak meg. Így, hogy San Domingo befogadja a menekült zsidókat. Először az 1940. február számban jelent erről meg egy hír, amely szerint az USA külügyminisztériumának a támogatásával aláírtak egy megállapodást arról, hogy 24 ezer holdnyi területre megkezdik a betelepítést.¹⁶⁰

Rövidesen arról számolt be a lap, hogy itt 100 ezer menekült részére van elegendő hely, s a letelepedők rövid időn belül a köztársaság állampolgárai lehetnek, sőt egy új törvény értelmében vámmentességet is kapnak. Sőt kiderül, hogy San Domingo népe lelkesedéssel várja a telepítési munkálatok megkezdését.” És Trujillo generális „mint ismeretes, lelkes híve a zsidó menekültek ottani letelepítésének és ebből a célból nagy birtokát Spousát rendelkezésre bocsájtotta.”¹⁶¹

Pár héttel később pedig az jelent meg, hogy az első 37 menekült megérkezett, bár nagyon nehéz vízumhoz jutni a zsidóknak a tranzit országokban.¹⁶²

Később is újra és újra előkerült San Domingo terve. Lelkes leírásokat olvashatunk a zsidóbarát ottani politikáról, s az új élet elkezdésének a lehetőségeiről.

De arról is értesülhettek a lap olvasói, hogy az USA törvényhozása egy törvényjavaslatot tárgyalt, hogy Alaszkát nyissák meg a zsidó menekülők egy része számára.¹⁶³

Aztán előkerül Chile, ahol „bőven elférnének a zsidók szinte ott lehetne egy új «Zsidóországot» alapítani.”¹⁶⁴

Meglepően sok hír jelent meg a lapban a sanghaji zsidó menekültek helyzetéről. Az első szerint 1939-ben már 17 ezer zsidó menekült a kínai nagyvárosba, s háromezren közülük már önálló egzisztenciát teremtettek maguknak, de hétezerük helyzete nagyon nehéz.¹⁶⁵

¹⁶⁰ KCSL. 1940. február 25. 18. o. Ünnepelesen aláírták a San Domingo-i betelepítési megállapodást

¹⁶¹ KCSL. 1940. március 17. 9. o. San Domingo ratifikálta a zsidó betelepítésről szóló okmányt

¹⁶² KCSL, 1940. június 16. 5. o. Új otthon a hazátlanoknak

¹⁶³ KCSL. 1940. március 30. 19. o. Törvényt nyújtottak be a zsidók alaszakai betelepítéséről

¹⁶⁴ KCSL. 1942. november 15. 3. o. Chile

¹⁶⁵ KCSL. 1940. március 10. 18. o. A sanghaji zsidó menekültek helyzete

Romantikus írásban számoltak be *Kerekes Zsigmond* sikeréről, aki Jeruzsálem városának építészé lett. Pedig Magyarországon a numerus clausus miatt még egyetemre sem vették fel, amit így aztán Brűnnben kellett elvégeznie. Magyarországon nem talált állást, kivándorolt és Palesztinában kezdett új életet.¹⁶⁶

1942-ben magyar kormányzati emberek is komolyan felvetették, hogy a zsidóknak ki kell vándorolnia Magyarországról. Természetesen ez a terv élénk vitát váltott ki. A lap vezércikkében így írt: „Megmondottuk nyíltan és világosan, elmegyünk, mert el kell mennünk és szeretnénk, ha ezt a szörnyű sorsfordulást nemcsak a magyarság megértése, hanem segítsége is igyekeznék elviselhetővé tenni. Az azonban mégiscsak igen nagyfokú túlzás, hogy egy ilyen rettenetes kényszerűséget, mint valami örvendetes, szívderítő eseményt akarják ránk oktrojálni.”¹⁶⁷

Ezek után sorra jelentek meg a cikkek, olvasói levelek, amelynek szerzői súlyos érveket hoztak föl a maradás mellett. Első világháborús katonák – kik testi épségüket áldozták a hazáért – ügyvédek, kétkezi dolgozók tettek sorra hitet a „haza” mellett, amelyik egyre inkább csak olyan rabszolgáknak tekintette őket, kiktől mielőbb meg kell szabadulni.

¹⁶⁶ KCSL. 1940. március 10. 18. o. Budapest, Brűnn, Jeruzsálem

¹⁶⁷ KCSL. 1942. április 26. 3. o Kivándorlásunkról...

Sikeres zsidók

Közölték például *farkasházi Fischer Mór*¹⁶⁸, Herend megalapítójának „rendkívül meleghangú” nemesi levelét, amelyet Ferenc Józseftől kapott. Az apropó, hogy a herendi porcelángyár századik születésnapját ünnepelte, amelyet, mint a magyar iparosodás fontos mérföldkövét ünnepeltek meg, ám a főszereplőről, az alapítóról alig-alig emlékeztek meg.¹⁶⁹

Kis riportban mutatják be „Szenes Iván¹⁷⁰ VI. oszt. tan”-t, aki a Zsidó gimnázium hatodik osztályának, a tornateremben előadott műsorát írta, rendezte, konferálta, játszotta és a zenéjét szerezte – nagy sikert aratva. „Jónövésű, szimpatikus arcú, kedves fiatalember”. Aki a riporternek elmondta, már eddig 15 háromfelvonásos vígjátékot, 5 drámát és 12 operettet írt. S arra a kérdésre, hogy mit akar elérni az életben „csillogó nagy szemét kerekre kitarja, amikor válaszol: Olyan író szeretnék lenni, mint az apám volt!”¹⁷¹

Hisszük, hogy sikerülni fog neki.”¹⁷²

Kolumnás cikk szól *dr. Nobel Edéről*, a világhírű „magyar származású” gyermekorvosról, akit alig egy évi angliai tartózkodás után, királyi engedéllyel egyetemi tanárrá neveztek ki.

Jellemző a cikk befejezése: „Reméljük, hogy Nobel Ede dr. az angol királyi egyetem tanára kutatásaival és eredményeivel még sok dicsőséget szerez majd szülőhazájának.”¹⁷³

¹⁶⁸ Farkasházi Fischer Mór (1799 – 1880) porcelánfestő, porcelángyáros, a herendi porcelángyár alapítója, 1870-ben Ferenc József nemesi rangra emeli családjával együtt.

¹⁶⁹ KCSL. 1940. február 4. 16. o. Farkasházi Fischer Móricz, Herend megalapítójának nemességi levele

¹⁷⁰ Szenes Iván (1924-2010) az egyik legismertebb, még a kétezres évek elején is legtöbbet játszott dalszövegíró, zeneszerző, számtalan sláger megalkotója

¹⁷¹ Édesapja Szenes Andor (1899-1935), költő, író, műfordító, sikeres színpadi szerző, több mint 31 operett fűződik a nevéhez, Kálmán Imre és Lehár Ferenc operettjeinek fordítója. Számtalan sláger írója.

¹⁷² 1940. KCSL április 7. 16. o. Olyan író szeretnék lenni, mint az Apám volt

¹⁷³ KCSL., 1940. május 19, 14. o. Benczés Tibor: Egyetemi tanár lett Londonban,

Zsidótörvények a gyakorlatban

Szegeden – írja a lap – a 24 zsidónak minősülő városi alkalmazottból 23-at az 1939. IV. tc értelmében el lehet, de nem kell, elbocsájtani. A szegedi jogi bizottság arra jutott, szükség van ezeknek az embereknek a szaktudására, és elsőrendű városi érdek, hogy maradjanak, amíg az őrsváltásra legalább hasonló tudással, képességgel bírókat nem találnak. Persze a végső döntés – olvashatjuk – a polgármesteré.¹⁷⁴ De ugyanebből a számból még arról is értesülhettünk, hogy egy textil-vállalat keresztény dolgozói felajánlották prémiumukat elbocsátott zsidó kollégáiknak.

Természetesen néhány – különösen a mából visszatekintve – rossz jóslat és helyzetértékelés is megjelent a lapban. Ezek egyik jellemzője Surányi (Schnur) Imre cikke, amely szerint „A zsidótörvények nyomán fiatalságunkban proletarizálódási folyamat indult meg, (...) A gazdasági önállóság és a független jómód esélyeinek megsemmisülésével az individuális életlehetőség mindinkább csökkenőben van. (...) Ifjúságunk napjait a műhelyekben töltve, ráeszmél a fizikai dolgozókkal való nagy érdekközösségre, összetartozásra. Szeme megnyílik a társadalom valódi összefüggései előtt, testvérnek lát majd minden munkást, akiknek problémája, az ő problémája is lesz, (...) A keresztény és zsidó magyarság eddigi ellentétei már a közeljövőben lényegesen csökkenni fognak. (...) S a boldogabb magyar élet csúcsain – ha más-más úton is értünk fel oda, - testvéri egyesülésben találkozunk majd zsidó és nemzsidó magyar.”¹⁷⁵

Nemcsak a vulgármarxista megközelítés az érdekes, hanem a zsidó jogfosztásba való teljes beletörődés, a lássuk meg a rosszban is a jót, valamint az, hogy a cél mégiscsak a „testvéri egyesülés” zsidó és nem zsidó magyarok között.

Ismertettek egy cikket, amely szerint kevés a mérnök és ez nagyon akadályozza a gazdaság fejlődését. A KCSL megjegyzése szerint, talán mégiscsak érdemes lenne visszavenni azokat a zsidó mérnököket, akiket tulajdonképpen minden ok nélkül bocsátottak el.

Sokan külföldre kényszerültek és ott lesznek sikeresek, mint *Révész Marcell* a Richter Gedeon vegyészeti gyár mérnöke, sok fontos találmány jegyzője, akit szintén a zsidó törvény miatt rúgtak ki, Mexico Cityben lett a „leghatalmasabb gyógyszervegyészeti telep” vezetője. A Weiss család tagjai is kivándorolni kényszerültek, most Hondurasban fognak bele egy nagyobb beruházásba és 75 magyarországi zsidó dolgozót szeretnének kivinni. A lap szerzője megjegyzi, hogy egyrészt milyen öröm, hogy kapnak munkát, másrészt a tudásuk, hogy fog Magyarországról hiányozni.¹⁷⁶ Ugyanebből a számból egy másik karrier története is kibontakozott, két irodista fiatalember, akiket szintén a zsidótörvény miatt rúgtak ki az állásából, artista lett és egy lóbőrben görkorcsolyázó lovat alakítanak, most éppen Londonban, nagy sikerrel.

Egy szociografikus írás egy Dob utcai zsidó szatócs életkörülményeit ismertette. Miközben a nyilas sajtó azt harsogta, hogy a zsidók még mindig jól élnek és dőzsölnek, kiderül, hogy a kiskereskedő maga húzza kicsiny kocsiját, amivel a piacra jár, ruhára, cipőre rég nem telik

¹⁷⁴ KCSL. 1940. január 29. 6. o.

¹⁷⁵ KCSL. 1940. február 4. 7. o.

¹⁷⁶ KCSL. 1940. március 24. 16. o. Az egyensúly törvény idevágó rendelkezései alapján...

neki, hatalmas adósságokat nyög és szinte éheznek, pedig felesége és tízéves gyereke is egész nap dolgozik a piciny üzletben.¹⁷⁷

Kassák Lajos arról írt felháborodott cikket, hogy a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete arra kéri a kormányt, hogy rendelje el, hogy zsidó orvosok csak zsidó intézményekben működhessenek és a magánpraxisukban is csak zsidókat gyógyíthassanak. Sőt, a kikeresztelkedett, illetve a zsidó házastárssal rendelkező keresztény orvosokra is terjesszék ki ezt a „fajvédelmi szabályt.” Kassák szerint: „Az ember nevében tiltakozni kell ez ellen és védelmet kell kérni a betegek érdekében.”. Szerinte az orvosszövetségnél még az állatvédők is emberségesebbek.¹⁷⁸ (A cikk eredetileg a Magyar Nemzet december 8-i számában jelent meg, innen vették át Lévaiék. Azt, hogy Kassák engedélyével, jóváhagyásával-e, nem tudjuk.)

Egészen meglepő vélemények is helyet kaptak a lapban. Dr. Boros István¹⁷⁹, székesfehérvári főrabbi például a harmadik zsidótörvény kapcsán ugyan elismerte, hogy a jogszabály „megaláztatásunkat célozta”, de azt tette hozzá, hogy „a recepció óta ez lesz az első törvény, amely nyilvánvalóan szolgálja a zsidóság helyesen felfogott érdekeit.” Szerinte a kitérték árulók a zsidóság szempontjából és a vegyes házasságban élők, illetve abból születettek is általában azzá válnak. Ha viszont nincs „vegyesházasság” – sokkal inkább megmaradhat a zsidóság¹⁸⁰ – vélte végtelen együgyűségében a nem sokkal később meggyilkolt székesfehérvári rabbi.

Sorra számoltak be arról a cikkek, hogy miként próbáltak megélni azok az emberek, akiket a zsidótörvények miatt bocsátottak el. Képzett, értelmiségi emberek, ha egyáltalán találtak valamit, altisztek, kisegítők, hivatalsegédek lehettek – talán azok kivételével, akik külföldre tudtak menni és ott munkát kaptak. De a többség egzisztenciális helyzete teljesen reménytelennek tűnt. És akkor mi marad? „Mindnyájan remélünk, hisz ötezer éven keresztül csak a remény tartott meg bennünket.”¹⁸¹

1943-ban már azt írta a lap, hogy a visszatért területekkel együtt 800 ezres zsidóságnak a fele elveszítette kenyérkereseti lehetőségét. Akkor úgy tűnt, ennél rosszabb már nem lehet a helyzet. Miközben persze a külföldről érkező hírek is mind nyugtalanítóbbak kellett, hogy legyenek.¹⁸²

Bár a cikkek szerzői már az 1940-es évfolyamban azt gondolták, annál rosszabb nem lehet a helyzet, mint amilyen, ők is tapasztalni kényszerültek a jogfosztások újabb és újabb állomásait, a gazdasági lehetetlenné tételt. A zsidók kifosztását, tulajdonuk elkönfiskálását, kizárásukat az ország életéből, választójoguktól való megfosztásukat. 1942. júliusában Kállay Miklós miniszterelnök aláírta az 1942. VIII. törvénycikket, amelyben visszavonták a polgári Magyarország egyik nagy vívmányát a zsidó vallás recepcióját. Mindez nemcsak elvi jellegű. Mindez a zsidó intézmények, iskolák, kórházak, segélyegyletek lehetőségeinek további erős

¹⁷⁷ KCSL. 1940. március 31. 12. o. Kereskedő a Dob utcában

¹⁷⁸ KCSL: 1940. december 13. 6. o. Kassák Lajos: Kegyelmet a betegeknek

¹⁷⁹ Boros István dr. (1908-1944) székesfehérvári rabbi. 1932-ben lett a filozófia tudományok doktora, 1934-től rabbi. Feleségével együtt Auschwitzban ölték meg.

¹⁸⁰ KCSL. 1941 augusztus 2. 5-6. o. Dr. Boros István: Valóban zsidókérdéseket kérünk!

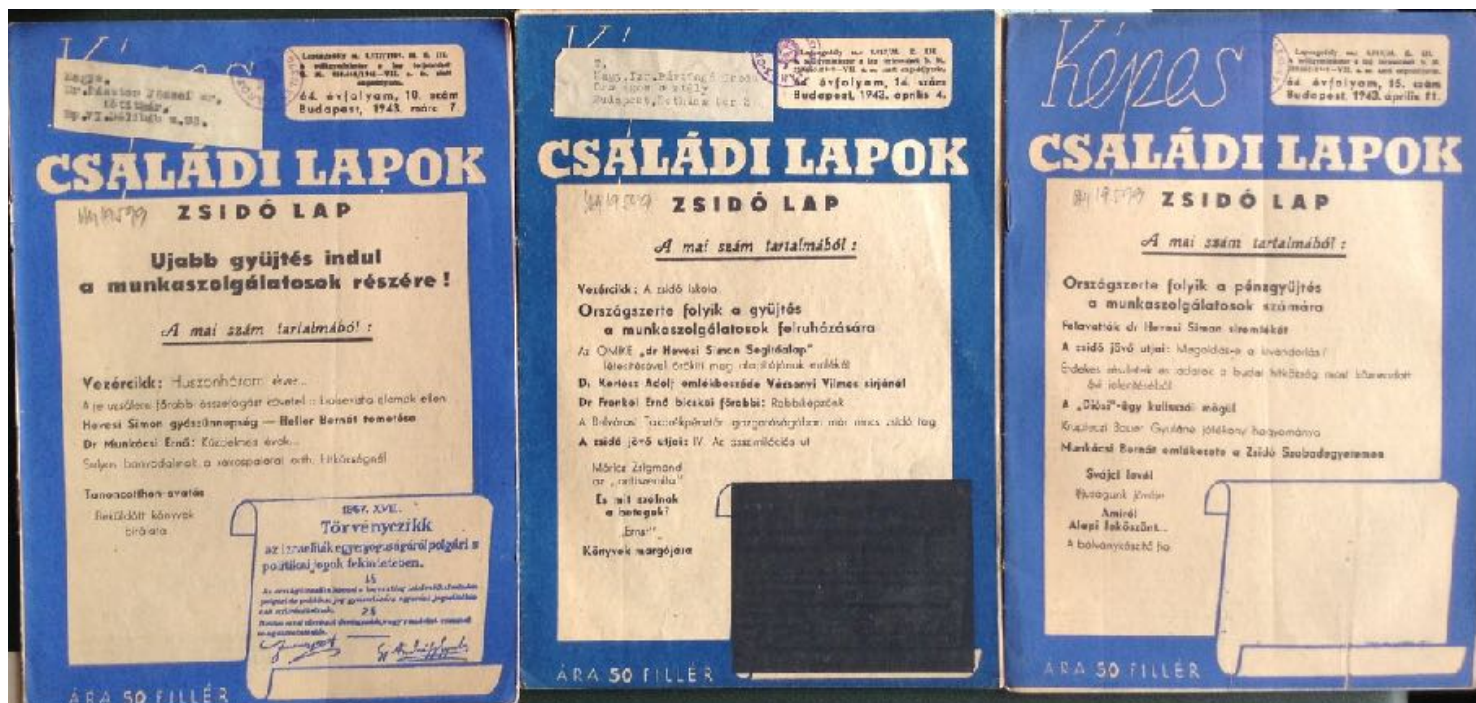
¹⁸¹ KCSL. 1940. június 26. 15. O. Mi lett belőlük?

¹⁸² KCSL. 1943. május 30. 18. o

megszigorításával járt. A törvény korlátozta az egyház tulajdonhoz való jogát, még lelkészét is leválthatta a miniszter. Sőt „fajvédelmi” okból a zsidó vallásba betérni sem lehetett, ettől kezdve.

A lap részletesen idézte a törvényt, és a recepció történetét is, és vezércikkben is foglalkozott a jogszabállyal. „szívünkben mélységes fájdalommal, de a magyar törvények iránti változatlan hűséggel és tisztelettel vesszük tudomásul az új törvényt. (...) Tudjuk és érezzük, hogy minden küzdelem meddő lett volna egy európai áramlat és az új korszak parancsával szemben. (...) Nem tudjuk, mit hoz ránk a jövő. Lesz-e virradat a mostani éjszakánkra, vagy még jobban elsötétedik felettünk az égbolt?” –adott mind nyilvánvalóbb kétségeinek hangot a cikk szerzője, minden valószínűség szerint maga Lévai Jenő.¹⁸³

Egyre több cikk foglalkozott a nyilas lapok zsidóellenes írásaival. Felidézték, hogy Erdélyi József¹⁸⁴, a *Solymosi Eszter vére* című vers szerzője - azt javasolta, hogy a Petőfi Társaságból zárják ki a zsidókat és azt is felemlítették, hogy Erdélyi hosszú cikkben nehezményezte a zsidó írók vele szemben tanúsított magatartását.¹⁸⁵

A címlap változása a cenzúra hatására

„Az izraeliták egyenjogúságáról polgári s politikai tekintetben” című 1867. XVII. törvénycikk helyén, ahogy már írtuk, 1943. március 21-én jelent meg először egy fekete folt, majd április elejétől az utolsó, májusi számig fehéren maradt a hely.

¹⁸³ KCSL. 1942. augusztus 2. 3. O

¹⁸⁴ Erdélyi József (1896-1978) költő, versei egy ideig a Nyugatban jelentek meg, az Est lapok munkatársa, majd a népi írók, jobbszárnyához sodródik, szélsőjobb, antiszemita verseket ír, a Virradat egyik szerzője, aki még a háború alatt is írt antiszemita verseket, a háború után elmenekül, később Magyarországon élte. Szabadulása után az ötvenes évektől újra publikálhat.

¹⁸⁵ KCSL. 1942, november 1. 12. o

Gömbös miniszterelnök állást foglal egyes képviselők szélsőjobboldali megmozdulása ellen

Martonék puhatolózása a baloldali ellenzéknél — Három Független Kisgazdapárti képviselő tanácskozása a miniszterelnökkel

A Nemzeti Egység Pártjának belső válsága pénteken is a politikai világ érdeklődésének középpontjában állott. A parlament folyosóin már napok óta beszélnek arról, hogy

a Nemzeti Egység Pártja Marton-frakciójának egyes tagjai bizalmasan érdeklődtek a baloldali képviselőkkel, hogy mit szólnának egy kormányátalakítás-

Fodor Párcikke a Kis Újságban

A baloldali képviselők és elsősorban a szociáldemokratapárt részéről Peyer Károly kijelentették a martonista képviselők előtt és Marton Bélának Peyer Károly hír szerint személyesen is megmondotta, az ellenzéknek teljesen mindegy, hogy ki ül a miniszteri bársonyszékekben, csak egy a fontos, olyan reformjavaslatokkal jöjjön a képviselőház elé, amelyek realitások és amelyek az életet és a magyar nemzetet szolgálják.

Pénteken tudták meg az országgyűlési képviselők azt is, hogy csütörtökön este egy rendkívüli érdekes tárgyalás folyt le a miniszterelnök szobájában.

A Független Kisgazda Pártnak három képviselőtagja: Horváth Zoltán, Ra-

kovszky Tibor és Gallasz Ágost Rudolf megjelentek Gömbös Gyula miniszterelnöknel

és azt kérték tőle, hogy az állatkvitelli kontingensnek a kisgazdákra eső részét emelje fel és terjessze ki.

A miniszterelnök és a három kisgazdapárti képviselő eleinte csak erről a szakkérdésről tárgyalt, később azonban a kiszivárgott hírek szerint szóba kerültek az aktuális politikai kérdések és a Nemzeti Egység Pártja körül elterjedt hírek is. A képviselőknek az volt a benyomásuk, hogy

Gömbös Gyula miniszterelnököt kissé elképtelenítették azok a jelenségek, amelyek az utóbbi időben mind élesebben és mind szélesebb körben mutatkoznak meg.

A három képviselő másfélórán át időzött a miniszterelnöknel.

Pénteken délután különben Festetics Domonkos gróf, akiről úgy tudják, hogy szintén Marton Bélának bizalmas híve, felkereste Kozma Miklós belügyminisztert és hosszabban tanácskozott vele. A fiatal képviselő, amikor az újságírók kérdéssel for-

dultak hozzá a képviselőház folyosóján arra vonatkozólag, hogy miről folyt a tanácskozás, elzárkózott minden nyilatkozat elől és csak annyit közölt, hogy Kozma Miklós belügyminiszter nem törődik az utóbbi időben elterjedt hírekkel és azokkal az eseményekkel, amelyek a politikai világot most izgalomban tartják.

Kedd este különben a Nemzeti Egység Pártjának képviselőtagjai zártkörű pártvacsorára ülnek össze az Esterházy-utcai palotában. Ezen

megjelenik Gömbös Gyula miniszterelnök is és nagyobb beszédben foglal állást, az elterjedt hírek szerint a Nemzeti Egység Pártjának szélsőjobboldali megmozdulása ellen.

Úgy tudják, hogy a miniszterelnök ismét leszegi azt az álláspontját, mely szerint a konzervatív haladó politikának a híve és minden szélsőséges akciót elítél.

Kétségtelen, hogy a miniszterelnöknek, aki mögött szilárdan sorakozik fel a Nemzeti Egység Pártja, sikerülni fog leszerelni minden külön megmozdulást és helyreállítani a pártban a teljes nyugalmat. **Fodor Pál**

Közben a szerkesztőségben is drámai események játszódtak le. 1943. március 12-én egy főhadnagy vezetésével egy tíz–tizenkét tagú nyomozócsoport jelent meg a szerkesztőségben, hogy a vezérkari főnökség megbízásából házkutatást tartson. Majd Lévai lakását is felforgatták házkutatás címén és a főszerkesztőt a hírhedt Hadik-laktanyában állították elő, a kémelhárítás szabotázs alosztályán. Hamar kiderült, a feljelentő Lévai régi ellenfele, a szélsőjobbos, később ki is végzett, *Endre László* volt.¹⁸⁶

Aztán a Margit körüti honvéd törvényszék háromhavi fogházra ítélte, de a vezérkari főnökség ügyésze előbb 15 év fegyházat, majd a tárgyaláson halálbüntetést kért rá.

Mindennek előzményeihez az tartozik, hogy Lévai egyre több információt szerzett a zsidó munkaszolgálatosok szörnyű helyzetéről, forrása részben *Fábián Béla*¹⁸⁷ zsidó hitközségi vezető, a „Hadviselt Bizottság” elnöke volt. Fábián sokat szerepelt a lapban, azon hitközségi emberek közé tartozott, akit nem bíráltak a hasábokon. Lévai és Fábián közösen vett részt a

¹⁸⁶ Lévai Jenő: Endre László, a háborús bűnösök magyar listavezetője, Müller Károly Könyvkiadóvállalat, Bp, 1945.

¹⁸⁷ Fábián Béla (1889-1966) ügyvéd, Vázsonyi Vilmos titkára, az I. Vh-ban katona majd hadifogoly, aki élesen Szovjet-Oroszország ellenes, ezért a Tanácsköztársaság idején le is tartóztatják. 1922-1939 ellenzéki képviselő. 1944-ben közreműködik zsidó önmegmentési akciókban, a megszállás után a németek letartóztatják és koncentrációs táborba hurcolják, a háború után az USA-ban él.

munkaszolgálatosok megsegítésére szervezett gyűjtésben. Fábián információt aztán a tragikus sorsú *Fodor Pálon*¹⁸⁸ keresztül – ki Lévai közvetlen kollegája volt – juttatták el a munkaszolgálatosok sorsán enyhíteni próbáló *nagybaconi Nagy Vilmos* honvédelmi miniszterhez¹⁸⁹.

Fodor Pál érdekes alakja volt a kor sajtójának. Lévai Jenő közeli munkatársa és barátja, aki jó kapcsolatokat ápolt kormánypárti tisztségviselőkkel is. Az egyik legjobban informált németellenes újságíró, Kánya Kálmán külügyminiszter és a titkosszolgálatot vezető Ujszászy István bizalmasa, a megszállás után a németek ezért letartóztatták. Azt kívánták vele bizonyítani, hogy Ujszászy személyesen közreműködött munkaszolgálatosok elengedése érdekében. Fodort valószínűleg vallatás közben ledobták a Gyorskocsi utcai fogház emeletéről a németek, más források szerint, amikor ráébredt milyen sors vár rá, kiugrott az ablakon.

Jellemző, hogy a korabeli nyilas sajtó milyen mértékben gyűlölte. Bosnyák Zoltán hírhedt zsidóellenes lapja, a *Harc* egy egész kolumnát szánt arra, hogy gyalázza. De tulajdonképpen megerősítik, hogy a „kis Fodor” mindenütt ott volt, bejáratos volt a miniszterelnöki palotába,

a parlamentbe, a miniszterekhez. Kitartóan és lelkesen gyűjtötte a híreket- rengeteg embert ismert. Külön felröttak neki, hogy kapcsolatban állt az „angolokhoz átállt” Ullein-Reviczky Antallal, aki mielőtt svédországi nagykövet lett, a külügy sajtófőnökeként dolgozott, s – állítja a nyilas lap, amelyik Ullein Reviczkyről is a legaljasabb hangon írt – a sajtófőnök szinte megrendelte az anyagokat Lévai munkatársától, aki a Kis Újságtól a Képes Családi Lapokhoz is követte mesterét. Sőt: „Angol kapcsolatai is voltak Fodornak, aki egyébként hozzátartozott ahhoz a zsidó klikkhez is, amely Karády Katalint körülvette.” S bár e cikk nem a tényekkel operált, mai kifejezéssel, csak a karaktergyilkosság érdekelte, nem a valóság – itt mégis lehet abban valami, amit a szerző állít. Karády ugyanis Ujszászy szeretője volt. A szélsőjobb lap egyébként így fejezi be tudósítását: „A március 19-i fordulat után Fodor is tudta, hogy számára is vége a szép napoknak. Amikor lakásán eresték,

már nem találták ott. Véletlenül került kézre, amikor Rutkai-Rosenberg Antalt a Divatcsarnok árurejtegető, megszökött volt vezérigazgatóját keresték. Fodor az ő lakásán bujkált. Először a kistarcsai internálótáborba, majd onnan máshová vitték a «kis Fodort» az új Európa és a magyarság küzdelme ellen fenekedő baloldali, népfrontos akció egyik zsidó újságíró szereplőjét, akit olyan jó összeköttetések fűztek a kétkulacsos rendszer némely uraihoz.”¹⁹⁰

¹⁸⁸ Fodor Pál (1910-1944) újságíró, Lévai munkatársa, a Gestapo fogságában halt meg meg.

¹⁸⁹ Nagybaconi Nagy Vilmos (1884-1976) hivatásos katonatiszt, tábornok, a Kállay kormány honvédelmi minisztere, aki sokat tett a munkaszolgálatosok helyzetének enyhítéséért. 1965-ben megkapta a Yad Vashem Világ Igaza kitüntetését.

¹⁹⁰ Somody István: A „kis Fodor”, *Harc*, 1944. szeptember 2.

Harc a Tél lábernek ellen...

1914–1942

Írta: LEVÁI JENŐ

1914. tele. Kárpátok. Törtéig erős hó. Harcok *Przemysl* körül. A várórség ki-rohanásai. Igen szigorú tél. A rosszul táplált, elcsöppenedett honvédség, a várórség egyetlen mozgó tartaléka élet-halál harccal küzd az ostromgyűrűt mindszorosabban záró orosz sereg ellen. Karácsony hetében felcsillan a remény: Bir-csáig törünk előre, ott találkozunk a belmarméc-vel! Negynapos kemény harcok után a honvédségeknek vissza kell vonulni: Borcsenies harcserege a borzasztó hőviharok miatt nem tudott előretörni. A *slányi téli ruházat újabb áldozatait kíván*. Talán többet, mint amennyit az oroszok golyói szednek. A fagyási sérülések nehezebbek és kevesebb gyógyíthatók, mint a golyó okozta sebek.

1915. tele. Szibéria. Kötésig erős hó. A harcok látszólag már elcsúsztak szá-munkra. Az elleneggel folytatandó har-cok. De ott vannak az új ellenségek: a *Flekkifuzs*, az *Ellenség és a Hűség*. A fúusz ellen ekkor még alig van segí-tség, csak nagy sokára szűnik el az ezrek-ben arató Haza-suhintása. Az éhség-igyekeztünk erőt venni közsegítségek: *elünk van, az ad bejárásnak*. Dolgo-zunk is, kenyeret keresünk. Előbb a le-gényesség, aztán a tisztítás, végül min-denki. Öreg törzsiszleek nem restelnek kézbevenni a díkséket, az ár és meg-tanulják a cipész-mesterséget. Iparváro-sok alakulnak a szibériai táborokban. Az így megkeresett pénz nagy segí-tség, mert élelmiszer még bőven kapható. Csak egy nagy baj van: *nincs ruházat!* A handerekiről rongyos, elnyúlt, vékony nyári ruhákban, fejénemű nélkül tel-jesen kifosztva, kirabolva kerülnek a táborokba bejárásnak. Honnan venni ennyi ruhát, harkinsot, köpenyt? Kíná-tól Amerikáig szal a kérésünk s a Vörös keresztet mindenütt megmozdul-nak: jönnek a küldemények, a váltá-zott kínai kabátok, az amerikai pokró-cok, a japán fedőneműek, de leges-legelőképpen a Haza küldeményei. Ma-gyar, német, osztrák vörös keresztos nő-

vérek egymásután igyekeznek át a ha-táron, s hozzák a Haza üdvözléte mel-letti Haza segítségét: *ruhacimkét*. Ott van a svéd nagykövet lánya is: *Brendstrom* Elza, Szibéria legendás *angyala*, aki életét százszor is kockára teszi értünk, névtelen hadifoglyokért. A meleg ruha – *életmentő*. Minden azon múlik, ki-nek milyen a téli felszerelése...

1942. tele. Ukrajna. Munkaszolgála-tos flaink kötelességüket teljesítik. A rettenetes orosz tél szigorú veszi őket körül. Harcok dúlnak a Don mentén. Télen sem szünetel a szörnyű világ-ség, s ők abban a ruhában, azzal a felszereléssel állnak ott helyt, amivel talán a nyáron elindulnak.

S mi öreg katonák, akik láttuk, hogy mit tesz 1914. télen és annyi sok télen át 1920-ig – ameddig a messze-orosz földeken való hónapokig tartó bujdosások után újra a Haza földjére tudunk lépni –, *meleg ruha és kellő föl-szerelés nélkül kétféle lenni a tél ret-tentő kegyetlenségének*, emeljük fel most szavunkat. Kérünk, követelek! Követe-ljük, hogy mindenki, aki lúthoz fedél alá, fűlött szobában, megfelelő téli föl-szereléssel, távol élhet a nagy világ-gés rettentő családtól, *éjjel és nappal gon-doljon azokra, akiket kötelességük tel-jesítése csúszdájuktól és szerteliktől oly messze sodort!*

Gondoljon rájuk maursak szeretet-tel, hanem áldozatkészéggel. Olyan ál-dozatkészéggel, amely nem a *fejlesz-tyéből* ad, mert hiszen felesleges sajnós, manapság már nagyon kevés családnak akad. Adni pedig kell, mindenkinek, *eddig tehát olyan is, amit eddig mel-külözhetetlennek gondolt!*

Ne felejtünk el, hogy messze Uj-rajnában a tél *május véégig* tart. Május-végig amikor nálunk mostanában már-már *kőszedőben van a tavasz*.

Gondoljunk hátval azokra, akik értünk kötelességüket ott kinn teljesítik és küldjünk e nekik mindenből, ami melegíthet, *amennyit csak van!*

12

Lévaiék másik összekötője *Stella Adorján*¹⁹¹ hírlapíró volt. Általa konspirációs úton panaszok egész sorát sikerült eljuttatni a miniszterhez. Lévai állította később, hogy a kémelhárítás nyomozott utánuk, de ők sokáig ki tudták játszani azt. S bár a honvédelmi miniszter próbált segíteni a munkaszolgálatosokon, a hadsereg vezetése elszabotálta legtöbb rendeletét és tovább folyt a zsidók kínzása, legyilkolása.

Lévaiék ekkor úgy érezték, hogy nekik kell cselekedni. Nagybaconi engedélyével elérték, hogy „vegyi testmelegítőket” küldhettek a hozzátartozók munkaszolgálatos rokonaiknak. Addig még levelezőlapot sem adhattak fel. A küldeményeket tábori postaszámok szerint csoportosították, ezzel nagyjából már tudták, ki hol van. S a terveknek megfelelően több keretlegény, ott szolgáló katona is jelentkezett, akiket aztán rávettek különféle küldemények kézbesítésére, illetve tőlük sikerült információkat szerezni a munkaszolgálatosokról a hozzátartozók részére.

A HM-ben azonban mindezt megelégtelték és „hűtlenség büntettének” gyanúja miatt eljárást indítottak Lévai ellen. S a szerkesztőség és a kiadó teljes személyzetét lefoglalták és kihallgatták. Ám – Lévai beszámolója szerint előzetesen ebben már megegyeztek – mindenki

¹⁹¹ Stella Adorján (1897-1967) újságíró, humorista, műfordító, igen sikeres színpadi szerző, aki 1944-ben a Zsidó Tanács és a magyar katonai hatóságok között látott el összekötői feladatokat

mindent tagadott és így Lévai kivételével elengedték az embereket. Fodor Pál, aki addigra már értesült a történelekről és miután régóta kapcsolatban állt az elhárítás vezetőjével *Ujszászy István*¹⁹² tábornokkal, őt kereste támogatásért. *Ujszászy* azonban Rómában volt éppen *Mussolininél*¹⁹³, de otthoni telefonját élettársa *Karády Katalin* felvette és ő azt tanácsolta, hogy keressék meg *Ujszászy* helyettesét *Kudar Lajos*¹⁹⁴ alezredest. Aki aztán Fodor könyörgésére Lévai elengedését rendelte el.

Nagybaconi pedig leállította az eljárást. Ám időközben Stellát munkaszolgálatra vezényelték, s nagybaconi Nagy bukása után újra indult az eljárás Lévai ellen is. Pedig még a lap cenzúráját végző tiszt is azt vallotta, hogy ő közérdekűnek találta mindazokat az információkat, amelyeket közzétettek.

Végül dr. *Babos József*¹⁹⁵ hadbíró-ezredes, a vezérkar főügyésze Ü. 355/43/8. szám alatt vádiratot bocsátott ki, amely szerint Lévait katonai titok tekintetében elkövetett hűtlenség büntette miatt vonják eljárás alá, amelyet azáltal követett el, hogy „Budapest 1943. év elejétől február hó végéig terjedő időben – tehát háború idején – a keleti hadműveleti területen alkalmazásban lévő vagy oda elvonuló egyes munkásszázadok kiegészítési területére, kiindulási állomásaira (helyőrségeire) hadrendi számozására, tábori posta számára, utóbbi változásaira, az útbaindítási és visszaindulás időpontjukra, a hadműveleti területen való elhelyezésükre, mozgásukra, szervezési változásaikra, valamint a munkásszázadok parancsnokainak kilétére vonatkozó katonai titkokat képező adatokat jogosulatlanul megszerezte és azokat a nála érdeklődő egyénnel, mint illetéktelen személyekkel közölte.”
Végül – bár Lévai szerint egy igazi vérbíró-t küldtek rá – a hol halálos ítélettel, hol életfogytiglan tartó fegyházzal fenyegetés után megúsza három hónappal, első és utolsó hónapban magánzárkával, heti egyszeri böjttel, kemény fekhellyel. Büntett helyett vétségben mondták ki bűnösnek, gondatlanságra hivatkozva, ugyanakkor terhére rótták, hogy nagy példányszámban tette közzé az értesüléseit, és a lapszámok külföldre is eljuthattak.¹⁹⁶
Lévai végül megszökött a büntetés elől, de lapját betiltották, terjesztését felfüggesztették. Lévai nem tudta, de a vezérkari ügyész Babos József, aki az újvidéki mészárlás kivizsgálását is végezte és komoly szerepe volt a bűnösök elleni vád összeállításában, Bajcsy-Zsilinszky Endre és Kiss János tábornok barátjaként, állítólag még az ellenállás szervezésében is együttműködött velük.¹⁹⁷

¹⁹² *Ujszászy István* (1894-1948?) vezérőrnagy, a hírszerző és kémelhárító VKF2 vezetője, az Államvédelmi Központ parancsnoka, a háborúból való kiugrás előkészítésének egyik kulcsfigurája. A német megszállás után a németek, majd a szovjetek tartóztatják le.

¹⁹³ Valóban ebben az időben Olaszországban járt, de minden valószínűség szerint az olasz vezérkar hírszerző főnökével Bastianinival tárgyalt, a kiugrással kapcsolatban tapogatózott.

¹⁹⁴ *Kudar Lajos* (1895-1945) csendőrtiszt, az Államvédelmi Központ helyettes vezetője (1942-1944), majd *Ujszászy István* német megszállás utáni letartóztatása annak vezetője. Az ellenállás egyik segítője, akit a nyilasok letartóztatnak és a németek meggyilkolják.

¹⁹⁵ *Babos József* (1892-?) A Honvéd Vezérkar helyettes főügyésze, hadbíró ezredes, az újvidéki mészárlás ügyének kivizsgálója, elítélt több katonát zsidó munkaszolgálatosok elleni gyilkosságért, együttműködött Bajcsy-Zsilinszky Endrével és Kiss Jánossal is az ellenállásban. Ennek ellenére a felszabadulás után letartóztatják, 13 hónapot tölt fogságban. 1946-os szabadulása után eltűnik, egyes források szerint Dél-Amerikába szökött.

¹⁹⁶ Lévai Jenő: *A Margit körúti vészbírák*, Budapest, 1945.

¹⁹⁷ <http://hdke.hu/tudastar/enciklopedia/babos-jozsef>

Varga László történész hosszas sorolja, hogy Babos mi mindent tett azért, hogy mint Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök különbíróságának a vezetője, eltávolítsa a szélsőjobb szimpatizáns hadbírókat, illetve miként lépett fel a statáriális eljárások ellen. Ráadásul megpróbálta elérni, hogy a közkatonák és a munkaszolgálatosok ellen elkövetett „túlkapások”, nem egy esetben gyilkosságok, elkövetőit elítéljék. Közbenjárt – bár kétségtelen eredménytelenül – a halálra ítélt és kivégzett Schönhertz Zoltán érdekében is.¹⁹⁸ Lévai a háború után megjelent egyik első kötetében a „Margit körúti vészbírák” között említi babost a kötet alcímében kifejezetten „vádíratot” említve. Mint Varga László már idézett tanulmányából tudjuk, Babos ellen, aki végső soron és a lehetőségek határain belül mégiscsak sokat tett a német és nyilasellenesek ellen, méltatlan eljárás és népbíróági per kezdődött, amelyik teljesen tönkretették az egykori hadbírókat. S az sem elképzelhetetlen, hogy a Babossal szemben kialakuló hangulat részben Lévai könyvének a következménye. (Részben, még ha valószínűleg csak elég kis részben – a meglehetősen szerteágazó eljárás fő mozgatóját Varga megnevezi cikkében.)

Pedig Babosnak is szerepe volt abban, hogy végül meglehetősen enyhe ítéletet kapott Lévai, amit aztán végre sem hajtottak, mert Lévai a mind zavarosabb körülmények között elszökött előle. De a lapnak vége lett. És Lévai is csak súlyos megpróbáltatások árán élte túl a következő hónapokat.

A Képes Családi Lapok ma már többé-kevésbé feledésbe merült számai jól jellemzik a negyvenes évek zsidó dilemmáit. Igazodni a mind szigorúbb, reménytelenebb törvényekhez a zsidóellenes intézkedésekhez vagy megpróbálni ellenállni esetleg kitérni előlük. Sokáig élt a remény, hogy ha jó „magyarok”, ha bebizonyítják, hogy minden jogfosztó intézkedés ellenére hű polgárai a hazának, akkor változni fog a helyzet. Más alternatíva híján a legerősebb hang a beletörődésé, a próbáljunk meg ezzel együtt élni hangé. Amit persze színezi a cionista remény, hogy talán valahol máshol, esetleg Palesztinában, újra lehet kezdeni. Különösen fontosak voltak a lap akciói, elsősorban a munkaszolgálatosokért. Ugyanakkor a szerzők, a mind borzalmasabb külföldi példákat látva sem mertek szembenézni a fenyegető valósággal. A Képes Családi Lapok fontos – és sok szempontból mára méltatlanul elfeledett – forrása az 1945 előtti zsidó életnek. Pedig ennek a korszaknak már gyakorlatilag nem maradt zsidó lapja, a zsidó szerzők döntő többségét kitiltották a sajtóból. A létező lapok pedig egyre inkább aljas és hazug uszítást folytattak a törvényekkel is mind inkább életlehetőségektől megfosztott zsidók ellen. Azt, hogy ebben a helyzetben milyen dilemmákkal nézett szemben a magát magyarnak tartó nagyrészt neológ zsidóság elsősorban innen ismerhetjük meg.

A lapban azonosított szerzők:

A cikkek egy részét, a vezércikkeket általában Lévai Jenő írta, említettük meg Pap Károlyt, aki az első időkben volt szerző. Írásaiban főleg az Est lapoknál vele történeteket elevenítette föl, némi sértettséggel beszámolva arról, hogy „zsidó” témájú írásait nem akarták közölni. Pár kisebb, jelentéktelenebb novellája is feltűnt a lapban. (Templomrablás) A nevesebbek közé tartozott még Csergő Hugó, aki nemcsak író – költő, de a hitközség titkára is volt, neki jelent meg verse, vagy emlékező írása a hitközségi alelnök Ribáry Gázáról.

Csergő a maga korában ismert újságíró, író volt. Még Krúdy Gyula is megemlékezik róla Ady Endre éjszakái című kötetében, amelyben felidézi a pesti századforduló irodalmi és sajtó

¹⁹⁸ Varga László: Forradalmi törvényesség, Beszélő, 4. évfolyam, 11. szám,

»A katolikus egyház az
hidórtók és mellőztek vé-
delmét mindig helyeselte a
szolgálat terhéi állandóan
csökkenteni törekedett, de
soha nem helyeselte, hogy

KÉPES CSALÁDI LAPOK

üremlen erőszakkal való-
sítás meg azt, ami az
emberségesebb lét érthető
kívánsága.
(Glattfelder Gyula megys-
püspök a sajtó hívatásáról)

ZSIDÓ MAGYAROK TÁRSADALMI ÉS SZÉPIRODALMI HETILAPJA

A magyar-zsidóság legsürgősebb feladatai

Minden feladat teljesítése áldozatokkal jár. Áldozatokat pedig csak szellemi, vagy történelmi múlttal rendelkező közösségek követelhetnek tagjaiktól. Ahhoz, tehát, hogy a magyar-zsidóság feladatairól és teendőiről beszéljünk, feltétlenül szükséges, hogy az a közösség, amelynek nevében beszélünk, sorsáért aggódunk és jövőendő életének menetét megállapítani akarunk, valamilyen szempontból csakugyan létező, körvonalazható, névvel nevezhető, mindenki által látható közösség legyen. Az utóbbi évtizedek szellemi sivársága következtében, amely olyan otthonosan terpeszkedett a magyar-zsidóság berkeiben, a körvonalak teljesen elmosódtak, az öntudat szunnyadozott, a lelkekben közösség vert tanyát s olyan nemzedékek náltak fel, akik előtt sokszor kétségbeesett módon bizonytalanná vált, hogy a többi közösségek között tulajdonképpen milyen címen van bejegyezve a zsidóság? Nép, vagy vallás, vagy mind a kettő? Eltekintve a különböző válaszoktól, ez a kérdés egyet árlukodóan bizonyít és pedig azt, hogy azok, akik ezt az érdeklődés tárgyilagosságával és a tájékozódni akarás biztonságot keresésével felvetették, öntudatlanul bár, de elszakadtak a zsidó múlttól, már nem élik át a zsidósággal való folytonosságot, nincsenek élményeik, kapcsolataik a zsidó hagyományokkal s nem érzik magukat a zsidó történelem részeinek. Ellenkező esetben tudták volna, hogy a zsidóság nem pártkérdés, nem gazdasági szervezet, vagy többé-kevésbé tisztá faj. (A zsidóság, mint faj?) Hogy egy népközösség, vagy vallási közösség, hogyan lehet önmagában faj, társulatul és elzárkózva az emberiség nagy családjában, az olyan rejtély, amelyet valószínűleg a kör négyzetgöszítésével egy időben fognak megoldani), hanem lelki élet, magatartás és hit, elterphetetlen kap-

csolat a kinyilatkoztatott Igékkel és a próféták tanításával. Dosztojevszkij, aki meglehetősen barátságosan írt a zsidókról a »Zsidókérdés« című tanulmányában, megjegyzi, hogy valami ellenőrizhetetlen képzetjárás folytán, amikor kiejti ezt a szót: »zsidó«, rögtön azt gondolja: »isten«. Ez a szemérmes vallomás, amely olyan író ajkáról hangzott el, aki ugyancsak a lelkekbe látott, ezer vezércikknél jobban és talá-
labbban tapint rá a zsidóság lényegére. E szerint, a lélek és szellem embere szempontjából, túl a népi kereteken, amely már politika, tehát nem tartozik ide, a zsidóság: vallási közösség! A mi szempontunkból a »felekezet« szó nagyon szűkre és semmitmondó jelző. Az ember valahogy érzi, hogy egy kegyes szándékkal létrejött szervezetről van szó, ahol esetleg fizetni is kell, de van egy nagy előnye: akkor lép hi belőle, az ember, amikor érdekei úgy kívánják.

Amikor tehát tudatosítani akarjuk önmagunkban a magyar-zsidóság feladatait, — minden feladat, egyben kötelesség is, — hogy azután a felismerés fényénél a cselekvés és megvalósítás útjára lépünk, éremünk kell, hogy egy vallási közösség tagjai vagyunk, amely vallás a zsidó tömegek lelkében élő és ható erő. A zsidóság eredeténél és keletkezésénél fogva keleti vallás. Ugyanazok a jellemző vonásai, mint a többi keleti, ázsiai hitrendszereknek: egész embert követelnek. Befolyásuk kiterjed az emberi élet minden meggyívulására: a lelken kívül követelik a testet is. Azok a zsidó tömegek, amelyek Szent István birodalmában, vagy a germán és szláv népek között élnek, nagyobb egységekben, közvetlen szomszédságban s különböző okok miatt nem hasonlíthatnak annyira a környező népekhez, hánnap életükben is hívten visszatérőnek ezt a nün-

3

nagyságait, emígyen: „Csergő Hugó, akinek tulajdonképpen először volt lármás színpadi sikere a társaságban ama vígszínházi darabjával, amelyet azért írt, hogy egy úrhölgyet megszöktessen.”¹⁹⁹ A darab, amire Krúdy utalt, minden bizonnyal az 1906-ban bemutatott Lovag úr volt.

Lévai egyébként Csergő mára szint teljesen elfeledett karrierjét meglehetősen részletesen ismertette az általa összeállított és szerkesztett kötetben, amelyben az OMIKE művészekről, illetve annak résztvevőit mutatta be²⁰⁰, már lapjának betiltása után. Az OMIKE azoknak a zsidó művészeknek igyekezett egy darabig, amíg hagyták, fellépési lehetőséget adni – és így némi jövedelemhez juttatni őket –, akiket a zsidótörvények már eltiltottak a nyilvános szerepléstől.

A Képes Családi Lapokban szerző még: a neves tudós-rabbi Scheiber Sándor (aki Lévainak sógora volt), aki például Károli Gáspár Bibliafordítását méltatta, Vészi József magyarsága és zsidósága címen írt cikket, vagy Adler Illésről a „tudós papról és nagyszerű szónokról” emlékezett meg, vagy a

zsidók 1840-es asszimilációs ígéretéről értekezett. De megtalálható itt Mandel Miklós rabbi, Berend Béla rabbi – akit a háború után a népbíróság a nyilasokkal való kollaborálás miatt perbe fogott, beszédeit idéztük itt. Kahan Frank Samu az ortodoxia képviselője például a munkaszolgálatosok javára rendezett gyűjtésben való részvételt szorgalmazta. Dr Löw Antal ügyvéd, aki a zsidótörvények szorításában élőknek adott praktikus tanácsokat (Jelesre kell felelni a kereskedőknek!), Boros István rabbi a harmadik zsidótörvényt „méltatta, amelyik megakadályozza, hogy árulók legyenek a zsidóság soraiból. Surányi (Schnur) Imre, aki leginkább vulgármarkista megközelítéssel foglalkozott a zsidó ügyekkel (A keresztény és zsidó magyarság útjai találkoznak). A lap rendszeresen beszámolt az OMIKE művészekről

¹⁹⁹ Krúdy Gyula: Ady Endre éjszakái, Helikon kiadó, Budapest, 1989., 63. o.

²⁰⁰ Lévai Jenő: Írók, színészek énekesek, zenészek regényes életútja a Goldmark teremig, Faragó nyomda, Budapest. 1943., új angol kiadás Jenő Lévai: The Writers, Artists, Singers and Musicians of the National Hungarian Jewish Cultural Association, Purdue University Press, 2017, West Lafayette, Indiana

Adler Illés = mint szónok

Irt: Dr SCHEIBER SÁNDOR

Nem kell hozzá varázsvessző, hogy felidézzük Adler Illés alakját, halálának 19. évfordulóján. Ha látjuk a sírját roskadásig elborító kavicsokat és levélkéket, amelyek hívei emlékezésének és kérésének mindmegannyi beszédes bizonyossága, meggyőződhetünk arról, hogy varázsa egyénisége még mindig él az emberi szívvelben.

Az országnak kétségtelenül legnépszerűbb rabbija volt. Az ő szónoklatai hódították meg a legnagyobb tömegeket. Igazi népszónok volt, az alkalmi beszédek ünnepe volt. Ennek a példátlan szónoki hatásnak megvoltak a külső és belső okai. Már külső megjelenésével is hódított. Magas termete, tüzes tekintete, örökéber szemei, férfiasan szép arca, mosolya, szívélyes modora és közvetlensége ezeket tudott táborába toborozni, akik lesték minden szavát. És a szó ömlött ajkáról zengő hangon, gyönyörű magyarsággal. A született szónok kiapadhatatlan vónájával termelt a szószéken a sok megkapó kép, hasonlat, helyzetet és alkalmat, személyt és tárgyat eltálatló pompás szentírás idézet-alkalmazás, egy fáradhatatlan agy mindig friss mondani-valója, amely gondolkodóba ejtett, lelkesített, mosolyt vagy könnyet csalt az emberek szemébe, ahogyan csak a művész játszhat hallgatói lelkének húrjain.

Adler Illés szónoki oevreje nem egykéses, nem is lehet az. A sok ezer elmondott beszéd nyomtatásban megjelent néhányából is megállapítható, hogy az évek során magamögött hagyta a külső szerkezet, vasbéklyóját s inkább a belső, tartalmi egységre törekedett. Az óbudai rabbiszékben még Löw Immánuel szónoki iskolájának volt hűséges követője. Óbudai székhelyének szerkezetét Salamon trónusának szerkezete adja meg: a haf lépcső s a jelszavak, amelyeket az udvarnok kiáltott a trónralépő király felé (Székfoglaló beszéd. Bp. 1897.) A honfoglalás ezredéves ünnepén mondott beszédét a kabbalisztikus tíz szféra-ra építi fel: egy-egy szféra egy-egy századot jelent (Millenniumi beszéd Bp. 1896.). 1848 április 11., a törvények

szentesítésének félszázados évfordulóján ünnepelő beszédében a szabadságharc hősményeit a zsidó ünnepek közé foglalja egységbe (Arany lakodalmi Bp. 1898.) A restaurált óbudai zsinagógát felavatva hatalmas beszédét a Tóra legzsebbi versét kutató négy falművi vélemény osztja négy részre (Hit, szeretet és áldozatkészség. Bp. 1900.).

Adler Illés beszédelt népszerű, költői stílus mellett több sajátosság is volt különösen vonzóvá: 1. A hetiszázadok szellemes alkalmazása. 2. A héber nyelv és kapcsolatok bámulatos tudása. 3. Egy-egy alkalmi mozzanat megkapó felhasználása és kidomborítása. 4. Képek és hasonlatok képrájesztés általa. Mindezen sajátosságok híres hallgatóira hallgatói — tapasztalatból mondom — évtizedek után is emlékeznek. Fegyverszűke miatt mindegyikre csak egy-egy idézetet hozhatunk.

1. A pesti Chevra Kaddisha való lépésekor formás kis beszédet mondott, címét és alapját a hetiszázadok szolgálatja. Mózes édesanyja gyékény-bíróban a Nilus hullámaina bocsátja a nővére, Mirjam, messziről vigyázva a szót. Az anya a hitközség szimbóluma, a nővér a Chevraé, amely a belépő felé kiáltja: testvérünk vagy! (Testvérünk vagy! Bp. 1910.)

2. Edelstein Bertalan édesanyjának, Edelstein Miksának temetésén a hetiszázadhoz igazodva Noé bárkájáról beszél. A midrás szerint a bárkában egy nemeskő világított, akként az elhalt családfő maga volt bárkájában. Ottthonában a nemeskő, az Edelstein (M. Zsinagóga, V. 1905. 79-80.)

3. Az óbudai zsinagóga álmemoárját Dávid szótárainak hangszereit dicsőíti. Ezt úgyesen vonja bele avató beszédében: „Most pedig ti hártok, kiáltok és árusítok ott a szentelt emelvényen, pentilipetek meg, szótálatok meg, miként megszólalt magától Dávidnak hártája és zengtek Istennek dicsőségét, közögem éntem.”

4. Képeit és hasonlatait a legalkalmasabb források szolgálatjában mintha Zs-

programjairól is, László Zsigmond egy ritka kritika szerzője (Egy Fidelio előadás színlapjai).

Ritter Aladár²⁰¹, aki későbbi neves tipográfus, akivel már a Kis Újságnál együtt dolgozott riportokat, kisebb interjúkat készített, Gárdos Dezső, Dénes Béla — aki cionista szemszögből írt —, Járj Péter (Zola 100. születésnapja), Erdélyi István, aki munkaszolgálatban halt meg. Benczés Tibor, Vihar Béla, Lévai Árpád (Lévai Jenő testvére), Kardos László, Weisz Miklós, és egy cikk erejéig, Berg József főrabbi, Klein Andor főrabbi, Somló Imre, dr. Stern György, valamint Kassák Lajos és Deutsch Imre orvos (a nagyapám), aki egy kollégáját méltatta annak elhunytakor. A cikkek egy jelentős része aláírás nélküli, esetleg olyan monogramos, amit nem tudtam feloldani. A kiadóhivatal dolgozói közül azonítani tudtuk: Bíróné Sipos Magdát, Bálint Verát, és Fenyvesi Lajost.

²⁰¹ Ritter Aladár (1903-1993) - hírlapíró, sajtótörténész, újságtervező. Fiatal újságíróként Lévai Kis Újságjánál tanulta a szakmát és később is mesterének nevezte Lévait. A háború előtt riporter, utána elsősorban már tipográfusként dolgozott. Több tankönyv szerzője, nemzedékek tanára.

Válasz dr Maróthy Károly főszerkesztő, országgyűlési képviselő urnak

Igen tisztelt Képviselő Ur!

Ön lapjának szeptember 3-ai számában személy szerint apostrofált engem, illetve egyik cikkemet, amelyet — nem egészen indokolt fölényességgel „dolgozatnak” minősített — egyébként reflexzióként tekintett lapjának egyik „cikkére”. Engedje meg, hogy igen halkán és szerényen megkérdem: miért „dolgozat” csupán az én írásom? Több mint 30 éves — nem minden siker nélkül való — magyar újságírói múlt van mögöttem, régen volt, amikor még dolgozatokat írtam. Az a körülmény, hogy Ön ma egy sajnos igen elterjedt politikai napilapot szerkeszt, távolról sem jelentheti az én munkám kisebbségi helyzetét. Nem a dobogó nagysága a fontos, amelyről szólunk, hanem az, amit mondunk. Ezzel bizonyára Ön is teljesen tisztában van, bármilyen rövid ideje is még annak, hogy a sajtó munkása lett.

De nem erről akarok szólni! Más a mondanivalóm! Öszintén beszéljek: Öntől jobban lát a bántás, mint másolt! Fordulhattak az idők, kicsérőldhettek a fogalmak és azok jelentőségei, de vannak kapcsolódások, amelyek maradtak a szívben, még akkor is, ha az ember azokat kitépni próbálja. Én nem is próbálom! Mi nemcsak egy hazának, hanem egy községnek a fia is vagyunk. Sőt dédnagyapánkat, nagyapánkat és apánkat Keszthelyen igen szoros baráti érzések fűzték egymáshoz. Hála Istennek, az Ön apja és az anyám is élnek és bizonyára emlékeznek is még a gyermekkori időkre, pedig régen letűntek már azok, ahogyan letűnt az a kor is, amikor sem Keszthelyen, sem másutt nem kérdezték, ki melyik templomba jár, de mérlegre tették: ki hogyan teljesítette kötelességét a hazával szemben, mely őscintek idegen földről befogadta és magyarrá tette. Az anyáim — kiki sok századdal ezelőtt Németországból jöttek, akárcsak az Öné — becsülettel teljesítették és teljesítik ezeket a kötelességeket, nemzedékről nemzedékre.

Elsárgult eredeti írások igazolják, hogy keszthelyi nagyapám végigharcolta a szabadságharcot. Feltételezem, hogy az Öné is. Apám ott küzdött a monarchia hadseregében Bosznia okkupálásánál: feltételezem, hogy az Öné is. Én, akit Ön olyan gúnyos fölényvel próbál kezelni, helytálltam a világ-háborúban, tudom, hogy Ön is! Én átszenvedtem az orosz rablás emberöltő éveit is Magyar könyvekben, magyar szívvel örökítettem meg sok ezer magyar testvérem przemysli és szabáriai szenvedéseit, a magyar honvédek hősiességét, küzdelmeit. Hiszem, hogy ezek a „dolgozatok” időtállóbbak lesznek a napjainkban gumibárányra termő, gyűlöletet terjesztő írásműveknél.

Kérem, ne vegye zokon, hogy a földihez fűződő természetes kapcsolatok arra késztettek, ezeket elmondtam Önnek, Képviselő Ur, mielőtt lapjának hozzám intézett felszólítására válaszolnék.

Ezek után készséggel és szívbeli meggyőződéssel teszek eleget — szerintem is jogos — kívánságának.

Azt kívánja tőlem „cikkében” ugyanis és én ezennel meg is teszem: álljak a sarkamra és mondjam férjesean „fajtestvéreim” szemébe, hogy „ne fecsegiének feletlenül, hanem kössenek csomót a nyelvükre, tartózkodjanak az aljas bűncselekményektől s csendben mellükkel verve, addigi bűneik fölött bánkodjanak”.

Ennél többet is mondok! Azok az „elvetemült zsidók”, akik tényleg bűnöznek és valóban vétettek a nemzeti érdekek ellen, vagyis azok, akikről a magyar bíróságok ezt jogerősen megállapítják, az én szememben szélső gyűlöltebbek és megvetettebbek, mint az Önében, Képviselő Ur! Mert, ami káros

ennek az országnak, az káros ráma néve is, mint ez ország hűségese polgárának, de végtelen ezenkívül, mint zsidó is, aki viszem és szenvedem — sokszáz ezer becsületes hűtestvéremmel egyetemben — az igazságtalan általánosítás rejtlenes következményeit is!

Ön azonban azt a kérdést is intézi hozzám, hogy miért okolom Önöket? Nyíltan válaszolok: mert nem tudnak, vagy nem akartak tárgyalni azokkal? Nem helytelenítem, hogy a megvédett zsidók bűneit még kiszéve is ismertetik. Nem is érdemelnek ők kíméletet! De miért csak a zsidók kiszéve az élelmiszercsekkedelemből, olyan arányban növekszik a zsidó bűnözők helyett a nemzsidó árarejtegetők és árdágítók száma?!

Mikor e sorokat írom például, egyellen napon olvasok a városfalval Zoltán, a pesti Kurilla és Varga nevű vajdágítókrol (nem a Pesti Újságban), az ifjú Vargáról és Forgóról, a zagyvarekasi henlesekrol, akiket jogerősen el is ítélték. Felekezeti hovatartozandóságukat nem tudom, de feltűnő, hogy bizonyos lapok hallgatnak róluk...

De még ezt is megértem! Nem értem azonban — mint Önnek sokkal régebbi újságíró —, hogy egy lap miképpen irtalja meg egy-egy esemény elejét és hogyan hallgatja el a folytatást? Önök színes és élénk tudósításban számoltak be például a Páva-utcai zsidó lántetők elűzléséről, de egy szóval sem írták meg, hogy a hatóságok ártatlannak találták és azonnal szabadonbocsátották őket!

Oles cikkek harsogtak a Britania szállójában „leleplezték” és a rendőrségre vitt aranyrejtegető zsidóról, akinél nagymennyiségű aranyat is találtak. Arról azonban, hogy ez a zsidó ívadás, iparengedéllyel rendelkező ékszerész volt, hogy a nála talált aranyat tegális ulon, engedéllyel vette, hogy arról pontos körjelést találtak, hogy éppen ezért azonnal szabadon bocsátották, hogy az aranyat nála meg is hagyták — mindezekről nem méltóztattak beszámolni!

Hát legyen szabad nekem, ha nem is olyan felülről lefelé, mint Ön énhez, de mégis a 30 éves becsületos magyar újságírói múlt jogán, Önöz, a nagytekintélyű, de nálammal mégis csak fiatalabb földihez és kolégához, azt a kérdést intézni a gyűlölet és elfogultság orgájának idején is — maradjon meg lapjával az egész és osztatlanul igaz közlés régi, jól bevált törvényénél, s akkor semmiféle nézeteltérés nem lesz közöttünk, még akkor sem, ha „ült a zsidó!” Ha megérdemelten és igazságosan üti.

Kedves Földim, egyébként bőke velünk!

CÉVAI JENŐ

Palesztinai híradó

Uj bevándorlási engedélyek Palesztinába

A Jewish Agency végrehajtóbizottságának fázadozásait, hogy a palesztinai kormányt elzárkózó politikájának megmáslítására — a bevándorlást illetően — rábírájk, végre siker koronázta. Tudvalevőleg 1940 október óta új bevándorlási engedélyeket nem adtak ki, de ez év harmadik negyedére új „Schulachin”-engedélyeztek. A certifikátumok száma 850, melyből 100 egyes személyek és 750 családientartók számára szól. A családtagok beszámításával így több mint 2000 legális bevándorló léphet 1941 szeptember 30-ig Erezben partra. A 750 család-engedély közül 500 kizárólagosan munkáscsaládok részére van fenntartva.

Alkalay Isaac volt jugoszláv főrabbi Palesztinában

A volt belgrádi országos hírű főrabbi, Alkalay Isaac dr — akinél holldéről eddig bizonytalan hírek voltak forgalomban — családjával — mint most Jeruzsálemből jelentik — Törökországon át Palesztinába érkezett. A Jewish Agency egyik ülésén ünnepélyesen köszöntötték a hírneves tudóst és lélek-pásztor. Annakidején azt híresztelték, hogy Alkalay főrabbi Belgrád bombázása alkalmával életét veszlette.

Képes Családi Lapok, 1941. szeptember 14.

Amikor az újságíró: tüzéségi megfigyelő...

legmeggrázóbb, tragikus epizódját, Przemysl elesét mondja el.

Lévai Jenő újságírói hivatásának megfelelő beosztást kapott annak idején a várban: tüzéségi megfigyelő volt az egyik legtöbbet támadott erőd előretolt vonalán. De megfigyelései túlterjedtek megbízásának szűk körén. Látó és éber szemmel, vérző szívvel nézte, figyelte és jegyezte a körülötte zajló hőroszi tragédiát, amelynek szervi okokból el kellett következnie. Nem tudunk hamarjában olyan izgalmas olvasmányt, amely lépten-nyomon ennyire szíven ütne az embert, mint Lévai Jenő könyve. Az általa közölt leleplező adatok birtokában szinte dermedten várjuk a vár vég-

zetének beteljesülését. Ott vagyunk a gigantikus birkózás minden fázisánál. Az író érdeklődési köre végig pásztázza Przemysl életének minden vonatkozását. Nemcsak a vár körül dúló harcok megrázó erejű leírását találjuk meg benne, hanem az ostromlott vár és város lakóinak életét, kulturális megmozdulásait, hírszolgálatának kialakulását, kérendszereinek fonákságait, az egész pokoli koncertet, amelynek fájdalmas végakkordjaival ott bent már hónapokkal a tragikus kifejlés előtt minden látó ember tisztában volt. És éppen ez avatja hőssé és mártírrá a vár védőseregét.

A könyv szuggesztív ereje olyan erős, hogy viszi, hajtja, ragadja magával az olvasót. Ebben benne van Lévai Jenő markáns írói és újságírói kvalitásainak legteljesebb dicsérete is. Kétségtelen, hogy Lévai Jenő nagyértékű írói, újságírói és történelmi munkát végzett „Éhség, árulás, Przemysl” című megrázó hatású könyvével.

Egy cikk a Színházi Életből a harmincas évek elejéről. Amikor még jól mentek a dolgok

»Idők fognak jönni, boldogabbak, mert jobbak mint korunk, mikben a nép a zomoru valóságot, melyet az örök zsidó regéje képez, éppen oly lehetetlennek fogja tartani, mint mi a regét.«
Báró Eötvös József. (1840.)

KÉPES CSALÁDI LAPOK

»A zsidót s mászt akárkit is nemzetéért gyűlölni grób magyarság; ugyanezt pedig a vallásért cselekedni intolerans bigottság és ez egyik sem cultura.«

Csokonai Vitéz Mihály.

ZSIDÓ MAGYAROK TÁRSADALMI ÉS SZÉPIRODALMI HETILAPJA

A zsidó magyarság teendői

— A program, amelynek megvalósításáért küzd lapunk —

(L. J.) Elérkezett a teendők végleges megállapításának az ideje. Szándékosan nem ezzel kezdtük, engedtünk időt a nézetek kiforrására, a vélemények kialakulására. Mindez megtörtént. Itt az ideje annak, hogy »új tereken az új munkát« elkezdjük, s mielőtt továbbra is hangot adnánk a bíráltnak — meg kell mondanunk, hogy mit akarunk.

Negativummal kezdjük: *hagyjunk fel a sirámokkal, hagyjunk fel az egyoldalú szerelmi vallomásokkal.* Lássuk be, hogy egészen elhibázott volt az a küzdelem, amelyet a zsidó magyarság elvi deklarációkkal, nagyjaink idézeteivel, a lovagiasságra és méltányosságra való appellálással a zsidótörvény ellen folytatott. Nemcsak ma mondjuk ezt, megmondottuk akkor is ott, ahol módunkban állott, a rendelkezésünkre álló ujság hasábjain: *sürgöttük, hogy a zsidó magyarság nézzen szembe a tényekkel és igyekezzék pozitív megoldási módok segítségével olyan rendet teremteni, amely megállhatja a helyét addig is, amíg a zsidótörvény sujtó keze enyhül, vagy egészen elmúlik felőlünk.*

Lássuk be, hogy a zsidóságnak fordult a sorsa: a békés élet nyugalmaiból kiforgatva az élet mostoha gyermekeként olyan új rendet kell teremtenie, amelyben megállhassa a helyét. Meg kell találni a formát, amely a zsidó magyarságnak a keresztény magyarsággal való együttélését mindkettőnek elviselhetővé tegye, s főképen új harcba kell fogni a megélhetésért, a mindennapi kenyérért. *Be kell látnunk, hogy új életformákra, új berendezkedésre van szükségünk és új vezetőkre is.* El kell kezdődni új

tereken az új munkának! Tudnunk kell, hogy *milyen célokért küzdünk.* Ennek a programnak vázlatát kívánjuk most megadni az alábbiakban:

1.) *A zsidó magyarok jogi helyzete.* Mi, — mint lapunk címlapja is állandóan hirdeti, — az 1867. évi XVII. t. c. alapján állunk és azért küzdünk, hogy azt a csorbát, amelyet az 1939. évi IV. t. c., vagyis a zsidótörvény az »*izraeliták egyenjogúságáról polgári s politikai tekintetben*« szóló emancipációs-törvényen ejtett, kiköszörülhessük. A zsidótörvények létesítése előtt 1092-től 1895-ig tartó harc, mint az egykoru jogtudósok megállapítják »*a magyar zsidók általános közjogi helyzetét a magyar keresztényekkel teljesen egyenlővé tették, egyetlen különbség maradt meg köztük, az 1868. évi LIII. t. c. 22. § alapján a temetőben*«. A nagy világháború köteleességünké teszi az erők egyesítését, s úgy véljük, már ezért sem időszertű felvetni a múlt évben alkotott törvény revíziójának kérdését. (Nem jelentheti azonban ez azt, hogy ezzel megnyugodtunk volna megbélyegeztetésünkben.) Ezidőszert tehát a zsidótörvény valóságával számolni kell és minden további programunkat ehhez kell alkalmaznunk.

2.) *A zsidó magyarok gazdasági helyzete.* Az 1939. évi IV. t. c. a politikai jogok csorbitásán kívül, a zsidó magyarság gazdasági helyzetét, mondhatni egzisztenciáját gyökerében támadja meg. E törvény a gazdag zsidókat alig érinti, helyzetük lényegileg nem sokban változott. *Sujtja azonban a polgári középosztályt és nincstelenné teszi, proletársorsba sodorja a kisemberek tízezreit.* Hozzávetőleges számítás szerint ez a törvény több mint negyedmil-

Télachon

1944. április 25-én Lévai Jenő, ahogy igen sok zsidónak számító újságíró és ügyvéd is, behívót kapott a rabbiszeminárium Röck Szilárd utcai épületébe, amelyet a németek toloncházzá alakítottak. Március 19-e után már jópár demokratikus érzésű újságíró letartóztattak. Április végére a Sajtókamara egy ülésén 120 névből álló listát állítottak össze, ezt adták át a Gestaponak – s minden valószínűség szerint ezután a Gestapo utasította a Zsidó Tanácsot a listákon szereplők behívására.²⁰²

Természetesen Lévai Jenő is az eltüntetendők között szerepelt. Lévai telefonon hívta fel egy barátját, dr. Csergő Hugó író, újságíró (talán innen az ismeretség, cikkeket is írt a Képes Családi Lapokba), aki ekkora pesti hitközség főtitkáráként működött, mit tegyen. Csergő – a családi legenda szerint - azt felelte, eszedbe ne jusson, hogy nem mész be, mindnyájunkat bajba kevernél vele.

Ezt a verziót alátámasztja egy már közvetlenül a háború után, a Kis Újságban megjelent cikk, amely arról tudósított, hogy több ügyvéd, beadványt intézett az Ügyvédi Kamarához, azzal vádolván a Zsidó Tanács ügyvéd tagjait, hogy azok, bár sejtették mi vár kartársaikra, nem figyelmeztették őket, s ők kollégáikban bízva eleget tettek a behívóparancsnak. Többségük nem élte túl az internálást majd a deportálást. Pedig, akár el is szökhettek volna, és akkor talán több esélyük marad a túlélésre.²⁰³

Persze, ez sem ilyen egyszerű. *Eppler Erzsébet*²⁰⁴, a hitközség akkori főtitkáranak a leánya, egy interjúban²⁰⁵ azt állította, hogy ő is vitt ki efféle behívókat. És Eppler szerint, amikor jött a Zsidó Tanács utasítása a behívók kiküldésére „akkor engem utasítottak Sternék²⁰⁶, hogy küldöncöket küldjek ki, hogy tűnjenek el (a behívottak – dj), mielőtt megjön a behívó. (...) És jellemző a zsidó intelligenciára, hogy például én mentem édesapám egyik barátjához, hogy azonnal tűnjön el, aki azt mondta, hogy miért terjesztek efféle rémhíreket, csak munkára viszik.” Igaz, azt ő is hozzáteszi, akadt, aki azért megfogadta az állítólagos tanácsot.

Ahogy ezt Lévai története is mutatja, talán jobb volt elszökni, de egyszerűbb nem, az biztos. (Arról, hogy mi várt azokra, akik végülis engedelmesskedtek a behívásnak érzékletes képet fest Fóthy János rögtön a háború után megjelent *A magyar Ördögsgiget* című könyve, amely most a Scolar kiadónál, Ungvári Tamás értő előszavával jelent meg újra.)

Mindenesetre a behívó kézhezvétele után Lévai bakancsot húzott, felöltözött viharkabátba, hatalmas hátizsákkal – három napi élelmiszert és felszerelést vihettek magukkal a behívottak – és feleségével, Bellával a kapujuk előtt hosszan és feltűnően búcsúzkodtak. Hadd lássák a szomszédok. Ám Lévai nem jelentkezett ott, hol áldozattá váló, szabálytisztelő kollégái. A Farkasréti temetőben, egy kriptában bújt el, ahol néhány nap múlva a felesége is csatlakozott

²⁰² A fasiszta terror újságíróvértanui, Kis Újság, 1945. június 8.

²⁰³ Súlyos Vádak a volt Zsidó Tanács ügyvédtagjai ellen, Kis újság, 1945. május 8. 5. o

²⁰⁴ Eppler Erzsébet – Eppler Sándor főtitkár lánya, a Magyarországi Zsidók Szövetsége tisztségviselője, a Magyar Nemzeti Múzeum, majd a londoni British Museum munkatársa, később ondonban a World Jewish Congress egyik vezetője.

²⁰⁵ BBC magyar adás int. with dr. Eppler

²⁰⁶ Stern Samu a Zsidó Tanács elnöke

hozzá. Az ma már kideríthetetlen, hirtelen ötlettől vezérelve rejtőzködtek itt el, vagy esetleg – látva a mind súlyosabb helyzetet – előre készültek az akcióra. Lévai cikkeit figyelve, ekkorra már sok kétsége nem maradhatott.

A temető mellett lakott Jenőnek egy nem zsidó ismerőse, akihez éjjelente felmehettek mosdani és enni. A sors szörnyű iróniája, hogy a nő zsidó férje, Fodor Pál újságíró, Lévai Kis Újságbéli kollégája, akinek történetéről már szóltunk.

Miután elrendelték az ún. csillagos házakba való költözést 1944 június 24-i határidővel, Lévaiék – bő két hónap bujkálás után - előjöttek a temetőből, és egy ilyen házba költöztek a család többi részével együtt. Akkor már mindenki mozgásban volt, senki sem kérdezte, hol jártak addig.

Utóhang e történethez 1944 végén, relatíve nem sokkal a felszabadulás előtt, két tiszt bement a Zsidó Tanácshoz. ahol éppen Csergő volt az ügyeletes. Elvették tőle a tanács pénzét és Csergőt feltették egy vonatra, amelyik a sachsenhauseni táborba vitte. Itt halt meg 1945. január 1-én.

Az a Csergőt, aki néhány évvel korábban, a Képes Családi Lapok beszámolója szerint arról értekezett, hogy a századfordulón „nem is tudtuk, hogy magyar zsidók vagyunk, csak egyszerűen magyaroknak hittük, éreztük és vallottuk magunkat.”²⁰⁷

Ellenállni, kollaborálni, időhúzásra játszani, minden zsidóellenes törvényt és szabályt hűségesen betartani, hátha – a kor nagy és akkor – de talán még most is – megválaszolhatatlan dilemmái. A Zsidó Tanács nem az ellenállás útját választotta. Lapjában a Magyar Zsidók Lapjában például a következő felhívás jelent meg:

„Illetékes hatóságok figyelmeztetnek bennünket, hogy a Röck Szilárd utcai toloncház (rabbiszeminárium) előtt és a környékén állandó csoportosulások észlelhetők.

Nyomatékosan hívjuk fel a figyelmet arra a körülményre, hogy aki ilyen csoportosulásban részt vesz, vagy aki a toloncház közelében ácsorog, a legsúlyosabb következményekkel számolhat.

Mindenki annál is inkább tartsa magát ehhez az intelemhez, mert a hatóságok a jövőben többé snekit sem figyelmeztetnek, hanem ellene azonnal eljárnak.”²⁰⁸

Azt, hogy Lévai miként élte túl 1944-45-öt ma már meglehetősen pontosan tudjuk.

Egy nemrégiben meglelt kéziratból, afféle napló és feljegyzések sorából értesülhetünk minderről²⁰⁹. Ahogy ebben a kötetben is megjelent 1945 januárjában fejezte be az író a munkát. Ebben, helyenként kifejezetten naplószerűen, rögzíti 1944 tavaszától a magyarországi zsidóság tragédiáját, benne az ő személyes sorsát, a sáncását, a kivégzések sorát, a halálos gyalogmeneteket, a bujkálást, a német megszállás drámai napjait, a nyilas hatalomátvételt, a város ostromát, az őrjengő, gyilkoló nyilas különítményesek tobzódását s végül a szovjet csapatok megérkezését.

²⁰⁷ Antiszemitizmus 1901-ben, Képes Családi Lapok, 1941. április 6. 2. o

²⁰⁸ Fontos tudnivaló! A rabbiszeminárium Röck Szilárd utcai épülete előtt tilos az ácsorgás, Magyar Zsidók Lapja, 1944. Április 20.

²⁰⁹ Lévai Jenő: Deportáció, télach, schutzpass... Egy újságíró hiteles feljegyzései a nácik és a nyilasok magyarországi rémuralmáról: a magyar zsidóság végnapjairól, Közreadja Dési János, Múlt és Jövő könyvkiadó, 2016

A memoárszerű részeket meglepően alapos politikai eseménytárral egészítette ki. Különösen érdekessé teszi a mellékelt jó pár korabeli dokumentum, újságcikk vagy éppen röplap másolata – felteszem, nem egy közülük csak itt maradt meg.

Több meglepetést is okoz ez a mű. Az egyik a dátuma, 1945. január. Miként tudta valaki a folyamatos életveszélyben, a bombázások szüneteiben, kivégzésektől fenyegetve, rejtőzködve és bujkálva összeszedni és lejegyezni ezeket a történeteket? 1945 januárjában már alapos adatmennyiség állt ezek szerint Lévai rendelkezésére, amelyek nyilván segítették abban, hogy tucatnyi könyvét megírja az elkövetkező hónapokban.

A másik rejtély, hogy vajon miért nem jelentette meg ezt a kötetet? Lévai, ahogy ez ebből az írásból is kiderül, a harmincas évektől jólmenő sztárújságíró volt, a neve igazán biztatóan csengett, képes volt jelentős példányszámokat elérni. Ráadásul az 1945-1948 közti időszakban valóban kapós szerzőnek számított, tucatnyi könyve jelent meg. S ha e 12 kötete tisztes sikert ért el, akkor talán ez a tizenharmadik, a legszemélyesebb is hozott volna a konyhára. Mégsem adta ki.

Az okokat ma már csak találgathatjuk. Azt rögtön el is vethetjük, hogy elfelejtette volna. Hiszen, ha hivatkozás nélkül is, de idéz belőle többször, például pesti gettó felszabadulásáról szóló kötetében is. A naplóban részletesen leírja, miként szabadul fel a gettó, s ezt megismétli a megjelent kötetben is. Aztán, a kéziratot megőrizte. Talán terve is volt még vele.

Lehet, hogy azért nem jelentette meg, mert túl személyesnek találta? Érthető okokból helyenként indulatosnak? Felettébb kritikusan írt a „keresztény középosztályról”, amelynek egyik része aktívan részt vett a gyilkosságokban egy másik pedig tétlenül szemlélte honfitársai elpusztítását, De nem kímélte zsidó honfitársait sem, akik az életveszélyben nem mindig viselkedtek hőiesen.

Érdekes a kézirat sorsa is.²¹⁰ Mint említettük, sosem jelent meg kötetben. De Lévai a kéziratot megőrizte. Halála után irathagyatéka, még 1983-ban, az MTA Történettudományi Intézetébe került. Itt egy pincében, egy szekrény tetején hanyódott banános ládákban. Majd a kilencvenes évek legelején a sorok szerzőjének a biztatására az intézet munkatársa *Stark Tamás* készített egy leltárt az anyagról. Ám ebben már nem szerepel ez a kézirat. Akkoriban – és azóta is – terjedt egy pletyka, hogy akadhettek olyanok, akik néhány értékesebb iratot kimazsolázhattak volna feltűnés nélkül a hagyatékából. De miután alapleltár nem lelhető fel, nem tudjuk, mi volt az irategyüttesben az átvételkor. Az biztos most már, volt, amit kiemeltek a papírok közül.

Ráadásul, egy korabeli feljegyzés arra utal, hogy eredetileg meglehetősen bőséges volt az anyag, mert annak első feldolgozója szerint először szortírozni kellett a hagyatékot kéziratra, levelezésre, anyaggyűjtésre valamint újságkivágásokra és nyomdatermékekre. és csak ha ezzel végeztek, akkor lehet nekikezdeni a tényleges rendezésnek, „ami háromnegyed-egy évet venne még igénybe.” Szóval, igen sok minden lehetett benne ezek szerint.

Mire a Stark leltár elkészült, bizony már ehhez képest egy elég szerény anyagmennyiséget sikerült csak regisztrálnia. Hová került a többi anyag? Rejtély.

És itt még nincs is vége.

A Történettudományi Intézetben aztán szórén-szálán eltűnt minden, a maradék is, ma már nincs nyoma még egy fecninek sem. Bár az illetékes munkatárs kérdésekre annyit mondott: „nagyon remélem, hogy megkerül, mert el nem veszhetett.”

²¹⁰ Dési János: Túlélni a túlélhetlent, <https://fotolexikon.blogspot.hu/2014/11/egy-rejtelyes-kezirat-veszkorszakrol.html?m=0>

Lobacsev hadnagy rajzai
Malcev könyvéből

Ám akkor sem jutottak a nyomára, amikor az intézetet kiköltöztették a budai várból, s minden addigi anyagát összepakolták.

A véletlenek egész sora kellett ahhoz, hogy egy szekrény mélyéről, miközben Lévai életét próbáljuk feltárni, viszont ez a könyv megmaradt és előkerült az 1984-es lektori jelentéssel együtt. Ebből kiderül, hogy a Történettudományi Intézet egyik munkatársa, átnézve a hagyatékot, felismerte, hogy ez a kézirat nem jelent meg. S azt javasolta, hogy 1985-re, a felszabadulás negyvenedik évfordulójára adják ki, mint különösen tanulságos, a múlt megismeréséhez nélkülözhetetlen művet.

Idézzünk most ebből egy keveset:

As 1944. december hó 7-i betegjegyzéken szereplő férfiak közül kiegészítve azokkal, akiknek a jegyzék:
/2-el jelölték házasállásukat a következők:

X. szobai szobán	46 éves	
Köhlér Béla	32	Csak könnyű munkára
László Miklós	57	Csak nappali ügyeletre
Blatt János	53	
Károlyi Ernő	36	
Károlyi János	59	
Károlyi Sándor	25	
Károlyi Sándor	57	Csak nappali ügyeletre
Dr. Schneider Antal	56	
Károlyi János	39	
Károlyi János	45	Csak könnyű munkára
Károlyi János	45	Csak nappali ügyeletre
Károlyi János	40	
Károlyi János	45	Csak könnyű munkára
Károlyi János	36	
Károlyi János	58	Csak nappali ügyeletre
Károlyi János	31	7 hótig csak könnyű munkára
Károlyi János	54	Csak nappali ügyeletre
Károlyi János	54	5 napi szolgálatmentesség
Károlyi János	44	Csak könnyű munka
Károlyi János	54	Csak nappali ügyeletre
Károlyi János	53	
Károlyi János	45	" könnyű munkára
Károlyi János	58	Csak nappali ügyeletre
Károlyi János	59	
Károlyi János	42	
Károlyi János	54	
Károlyi János	29	Csak könnyű munkára
Károlyi János	50	Csak nappali ügyeletre
Károlyi János	31	
Károlyi János	33	
Károlyi János	33	Csak nappali ügyeletre
Károlyi János	33	

Orvosi szempontból az egészségesek közül kiegészítve azokkal, akiknek a jegyzék:
45 év felett nem tartoznak kivételnek.

As 1944. december hó 7-i betegjegyzéken felvett nők közül könnyű munkára kiegészítve azokkal, akiknek a jegyzék:
45 év felett nem tartoznak kivételnek.

Károlyi János	36 éves	
Károlyi János	39	
Károlyi János	58	
Károlyi János	39	
Károlyi János	54	
Károlyi János	25	
Károlyi János	25	
Károlyi János	29	
Károlyi János	21	

Orvosi szempontból az egészségesek közül kiegészítve azokkal, akiknek a jegyzék:
45 év felett nem tartoznak kivételnek.

As 1944. december hó 7-i betegjegyzéken felvett nők közül könnyű munkára kiegészítve azokkal, akiknek a jegyzék:
45 év felett nem tartoznak kivételnek.

Károlyi János	36 éves	
Károlyi János	39	
Károlyi János	58	
Károlyi János	39	
Károlyi János	54	
Károlyi János	25	
Károlyi János	25	
Károlyi János	29	
Károlyi János	21	

Orvosi szempontból az egészségesek közül kiegészítve azokkal, akiknek a jegyzék:
45 év felett nem tartoznak kivételnek.

Károlyi János	60	Károlyi János	an. allam
Károlyi János	58	Károlyi János	an. allam
Károlyi János	40	Károlyi János	an. allam
Károlyi János	60	Károlyi János	an. allam
Károlyi János	58	Károlyi János	an. allam

As 1944. december hó 7-i betegjegyzéken felvett nők közül könnyű munkára kiegészítve azokkal, akiknek a jegyzék:
45 év felett nem tartoznak kivételnek.

Károlyi János	36 éves	
Károlyi János	39	
Károlyi János	58	
Károlyi János	39	
Károlyi János	54	
Károlyi János	25	
Károlyi János	25	
Károlyi János	29	
Károlyi János	21	

Orvosi szempontból az egészségesek közül kiegészítve azokkal, akiknek a jegyzék:
45 év felett nem tartoznak kivételnek.

As 1944. december hó 7-i betegjegyzéken felvett nők közül könnyű munkára kiegészítve azokkal, akiknek a jegyzék:
45 év felett nem tartoznak kivételnek.

Károlyi János	36 éves	
Károlyi János	39	
Károlyi János	58	
Károlyi János	39	
Károlyi János	54	
Károlyi János	25	
Károlyi János	25	
Károlyi János	29	
Károlyi János	21	

Orvosi szempontból az egészségesek közül kiegészítve azokkal, akiknek a jegyzék:
45 év felett nem tartoznak kivételnek.

Lista a kapuügyeletesekről

Délben légi csata felettünk. Ejtőernyős anyag-utánpótlás hull le a Junkerekről, orosz vadászok lövik őket.

Akna hull udvarunkba, és három szilánk megsebesíti Fodor Endrét. Viszik a szomszédos pápai ház lakóit a gettóba. Néhányan a drótkerítésen átmásznak hozzánk, úgy télacholnak. A Sziget u. 45. sz. svájci ház lakói érthetetlenül a helyükön vannak még ma is. A házat nem ürítették ki, de ma is „meglátogatta” őket négy német „bajtárs”, és barátságos házkutatást tartottak náluk. Elvitték, ami megtetszett nekik.

Reggel feketekávé, délben rántott leves, ez a napi ételmünk. Január 9-re virradóra is tovább tart a néma csönd. Mi lehet az oka? Éjjel rendőrök érdeklődtek a létszámunk iránt Rossz jel: eltávolításra vall.

Szaporodnak a súlyosabb influenza-esetek. Pokoli a hideg a betört ablakú lakásokban. Deszka nincs, amivel az ablaknyílásokat eltorlaszolhatnók. Szekrényeket állítunk eléjük. Sötétség az eredmény fényes nappal is, de a hideget kizárni természetesen így sem tudjuk.

Tegnap délután Angela nővér cipelt hozzánk vagy huszonkét kiló kenyeret, a kapu előtt szegényke összerogyott a szokatlan tehertől. Jutott mindenkire nyolc és fél deka kenyér. Kenyér! Percek alatt vége volt. Mára borsófőzelék lesz ebédre. Akadt egy kis mennyiség még a raktárban. De mi lesz holnap? A napi kalóriamennyiség, ami jut, így is aligha haladhatja meg az 1200 kalóriát, a minimálisan szükséges 4800-al szemben. Ma láttam egy „Aladárt”. Hol van már ez a fogalom, hol ez a probléma? Aladár!? Aki zsidót „bújtatott”, ő maga remekül élt belőle, s a zsidó nem kevésbé. Egy ilyen „Aladár” ma errefelé sétált, a Pozsonyi úton haladt át. Gyalog. Autója vajon merre lehet? S a régi eleganciának bizony már nyoma sincs. Ugyan mivel foglalkozik immár Aladárunk? Lehet, hogy valamelyik régi megbízóját keresi itt a Pozsonyi úton? Talán ő akar most segíteni a vezérigazgató úron, vagy még mindig tőle szeretne valami kis tanácsot az üzem vezetésére? Ki tudja. Tény: „Aladár” a Pozsonyi úton sétál fel s alá, és nézi az ablakokat.

A Jókai utca 1. számú követségi épület összes zsidó védettjeit, az ott alkalmazott „tisztviselők” családját, vagy 300 egyént elvitték a Vármegyeház u. 14. számú ház pincéjébe. Állítólag szilveszterkor igen vígan mulattak volna, mire feljelentés érkezett, hogy nagy az élelmiszerkészletük. Azóta már bizonyára „csökkent” ez az élelmiszerkészlet az átköltöztetésük alatt és után. A nőket visszaengedték, vagy 200 férfiről azonban nincs hír. (Agyonlőtték őket is!²¹¹) Barikádokat építenek ki tovább a Pozsonyi úton is. Nemzetiségi bevonultak kézikocsin, lófogató járműveken és kis szemétszállító targoncán visznek bazaltkockákat és más utcaköveket, amelyet mifelénk szednek fel a környék utcáiról. Barikád: egymásra rakják embermagasságban a köveket, s így elzárják az utcákat. Mire lesz jó? Majd elválik. Ma egy bajtársunk kinn járt rendőrkísérettel a városban. Tapasztalatairól beszámolt előttem:

– A városban kicsi a forgalom. Lovak állanak a bankok pénztártermeiben. Lóhullák az utcákon, nők, férfiak vágnak le véres húsdarabokat belőlük. Üzletek a szigorú halálbüntetési fenyegetések ellenére jobbra zárva. Egész utcasorok hevernek romokban, a Rákóczi úton tűzvész dúlt. A Duna-parton több száz meztelen hulla van papírral letakarva. Jobbra zsidók a gettóból, s olyanok, akiket télachon elfogtak. Várják az időt, amikor a Duna felenged, oda dobják őket „örök nyugalomra”. Ott fekszenek a parton, a Korzón, ahol egykoron, a „boldog béke” idején talán annyi szép órát töltöttek el. Most már mindegy nekik... Közös konyhánk egyetlen üstje felmondta a szolgálatot: kilyukadt. Ma nem lesz ebéd.

(...)

Január 10. Ma is folytatódik a rendőrség részéről munkaerőnk igénybevétele. Ezzel

²¹¹ 1945. január 7-éről 8-ára virradóan nyilasok törtek be a svéd követség oltalma alatt álló Jókai utca 1. szám alatti „védett házba”. Az ott tartózkodó zsidó gyermekeket, nőket és férfiakat elhurcolták. Raoul Wallenberg elérte, hogy legalább a nőket és a gyermekeket a gettóba szállíthassák, a férfiakat a nyilasok azonban kegyetlenül megkínozták, majd a Dunába lőtték.

párhuzamosan – hiába tiltakozunk, erőlködünk mi öregek – a „hullarablás”.

A legélesebb tiltakozás sem tartja vissza a férfiakat és a nőket – akik, ha lehetséges, még mohóbbak társaiknál –, hogy szekrényeket feszítsenek fel, ajtókat törjenek be: valósággal raboljanak. Az egyik negyedik emeleti lakás tulajdonosa – egy másik svéd házba menekült a gettóba való hurcolás ellen – visszatért ma a munkásosztagokkal. Kétségbeesve látta, mi történik a házban, s miután hiába próbált gátat vetni a vandalizmusnak, dührohamában kiszórta a lépcsőházba feldúlt, vagyonokat érő gyönyörű lakásának egész berendezését.

– Vigyék, rablók, tolvajok – kiáltozta dühtől tajtékozva –, rosszabbak vagytok a nyilasoknál!

Egymás után repültek a drága porcelánok, értékes nipppek, súlyos bronzok a földhöz. Pillanatok alatt ez a lakás is a többihez hasonlított. S a romhalmaz tetején ott tombolt dühtől tajtékozva, habos szájjal – a gazda!

Mindenki elszörnyedve fordult el – s a következő percben tovább folyt a rablás!

Két napja építik a barikádokat a Pozsonyi út keresztutcáinál. A környező házak keresztény lakossága kényszeredetten segít az isten tudja honnan odakényszerített néhány munkásnak. Közben elvétve szól az ágyú. Általában azonban alig mutat valami is a súlyos pestkörnyéki helyzetre.

Estére kigyullad a villany – szemben a rendőrség által elfoglalt házakban. Kitűnik, hogy a Kazinczy utcai egyenáramú villanytelep termel, s egy kábelt bekapcsoltak oda. Az eredmény éktelen lövöldözés, mert az elhagyott házak ablakai nincsenek elsötétítve.

Délután kezdődik a – szerintünk utolsó – nagy küzdelem Pest birtokáért. Hangulatunk újból bizakodó.

Hírek Csepel község és a Weiss Manfréd művek oroszok általi elfoglalásáról. Rákospalotáról lőnének be.

Kapunk újból egy újságot. Hallatlan érdekes a nyugati támadó ék sorsáról szóló néhány becsúsztatott sor, amely annak megkerülését látszik jelenteni. Ez pedig Budapest sorsát pecsételné meg.

(...)

Ma borsó volt ebédre, tegnap bab, holnap újra bab lesz ebédre. Borsó, bab. borsó, bab... Kenyér napok óta nem volt, ma nyolc és fél dekagramm fejenként.

A Jókai utcából elvitt férfiak már nem élnek. Biztos információk szerint csoportokban a Dunába dobták őket. Közel 200 svéd követségi alkalmazott, magyar zsidó megölését jelenti a nyilasoknak ez az újabb gattette.

A gettóból érkezett hír: a bevitt „védettek” háromszor is kifosztották. Indulásnál, a gettó kapuinál és végül a Klauzál téri elosztóhelyen.

Január 11-én hajnalban már óriási a csatazaj. Éjfél után zörgetnek kapunkon. Az éjjeli őrség természetesen – ahogy szokásos – nem volt a helyén. Nagy nehezen beengedték a dörömbölő rendőrt: orvost kért. Napok óta orvosaink kezelik a rendőrbetegeket és sebesülteket. Orvosunk átmegy: vérző meztelen férfi, nyakán lőtt seb, oldalán lőtt seb, csomó. Kardvágás még az összefagyott emberen. Nagler József svéd védett, svájci követségi tisztviselő ruháját lehúzták, és zsidó társával együtt kidobták a Duna partjára. A Szent István körút 2. alatti pincében lőtték össze őket, vagdoszták agyon, s így vitték ki, dobták őket a Duna-partra. Az egyik tudott csak elvánszorogni négykézláb a partról a rendőrség által megszállt Pozsonyi út 14. alá. Orvosaink két órán át kötözték, talán megmentik életét.

Felhívás az okleveles gyógyszerészekhez

A m. kir. minisztérium 4260/1944. M. E. számú rendeletének VIII. §-ában nyert felhatalmazás alapján felhívom a Magyarország területén tartózkodó okleveles gyógyszerészeket, hogy a fenti idézett rendelet VIII. §-ában meghatározott adatszolgáltatási kötelezettségüknek teljesítése céljából az alábbi személyi adatokat a m. kir. belügyminiszter úrhoz címzett beadványban az illetékes tisztí főorvosi hivatalhoz 8 napon belül jogkövetkezmények terhe mellett jelentse be.

Pontosan feltüntetendők a következő adatok: Név, családi állapot, vallás, születési hely, év, hó, nap, apja és anyja neve, feleségének neve és vallása, az elfartott családtagok neme és kora, az adatszolgáltató hivatásrendi foglalkozása, iskolai végzettsége, különle-

ges szakképzettsége, különleges gyakorlati képzettsége, egészségi állapot, nyelvismeret, milyen hazafias szolgálatot vállalt, volt-e büntető eljárással, milyen büntetőlekmény miatt, volt-e katona és ha igen, csapattest, rendfokozata, katonai szakképzettsége, kitüntetései, sebesülése, rokkantsága, mikor, hol, meddig szolgált mint katona és milyen beosztásban? Polgári szolgálati ideje és annak felülvizsgálata, hogy milyen munkahelyen mikortól meddig szolgált.

Egyben felhívom ugyanerre a bejelentésre (saját érdekében) a gyógyszerészeti pályán működő, de oklevelet még nem szerzett gyógyszerész jelölteket is.

1945. január 10.

A miniszter rendeletéből
BARCZIKAY
miniszteri biztos.

Gyógyászati eszközök kötelező bejelentése

Az m. kir. minisztérium 4260/1944. M. E. számú rendeletének VII. §-ában nyert felhatalmazás alapján felhívom a gyógyszerészeti vállalkozások, a gyógyszertárak, a laboratóriumok, egyéb üzemek, nyilvános és házi gyógyszertárakat, a kórházi és egyéb gyógyintézeteket, a kötelező betegségügyi biztossági intézeteket, a gyógyszerüzemeket, valamint a drogéria üzleteket, hogy gyógyszer-, sebészeti közbeszerzés, valamint a gyógyászati segédeszköz készleteket a m. kir. belügyminiszter úrhoz címzett beadványban az

illetékes tisztí főorvosi hivatalhoz 8 napon belül jogkövetkezmények terhével jelentse be. Egyben felkérem fent említett intézményeket, hogy a gyógyszerészeti feladataikat, vagy annak alkalmas tárgyait a fenti módon és határidő alatt illetőleg a fenti bejelentésben szintén hozzák tudomásomra. 11.1945-gy. k.

1945. január 9.

A miniszter rendeletéből
BARCZIKAY
miniszteri biztos.

Utasítás

Utasítom az összes karhatalmi szervezetet, hogy 8 órás Réz-ó aláírását mint helyettesenem kötelesek tudomásul venni.

Kitartás! Bíjen Szálasi!

SOÓS IMRE

küzelítési kormánybiztos.

Napiparancs!

Mint Budapest védelmére küldött pártmegbizott hitom és lelkes erőmet szoriat való meggyőződés alapján CSIKI ERIK hdp armestort a fegyveres nemzetvédelmi állományosportjában al-ozkodó 1944. évi december hó 27-i hatállyal és ranggal kinevezem.

Egyidejűleg B. P. N. z. badal ker-letének főparancsnokságával megbízom.

CSIKI ERIK testvér Budapest leg-választottabb napjában nem vesztette el hitot a hungarista győzelemben, hanem saját elhatározásából áldozatos lélekkel, öntudatosan megszervezte Budán a főváros védelm t, munkájával és személyes részvételével hitot és bizalmat öntött a lakosságba. Mind-ozel döntő módon hozzájárult Buda védelméhez és így kiérdemelte az egész nemzet háláját. Iszen állását kérom további munkájára.

Jelen napiparancsot megerősítő végotti a Nemzetvezetőhöz felterjesstem. Budapest, 1945. évi január hó 7-én.

Kitartás! Bíjen Szálasi!

Dr. VAJNA FERDINAND

Budapest védelmére kiküldött pártmegbizott.

Rendelei

Utasítom a Küzelítési és jegyzőpontot és kiosztó alelnökei jegyzőviseleteket, hogy működésüket azonnal kezdjék meg. Ellenkező esetben hadbűnösök olt állítom.

Kötelezem a pékeket, csak a napi jegy erejéig szabad konyertot kieszol-gáltatni tizenöt óráig, nehéz testi mun-kásoknak en tizenöt óráig. Terhes anyák részére pedig az idáig fennálló teljes adagot kötelesek kieszol-gáltatni.

SOÓS IMRE

Küzelítési kormánybiztos

Éjfél után vetődött be Angela nővér is egy katona kísérelével. Az Országház téren vissza kellett fordulnia, úgy lőnek oda, állítólag a Rózsadombról, az orosz tüzek.

Hírek: A Kálvin téren, Keletinél, az Üllői út bejáratánál vannak a harcok.

A Budapesti rádió bementa volna: Budapest szívében folynak a harcok.

A nyilasok 3700 svéd védőútlevelest tórnek meg a védett területen, éppen ezért megkezdődik ma egy szigorú ellenőrzés.

A vízszolgáltatás délben megszűnt, állítólag már három napja el van vágva a káposztásmegyeri vízművekhez való összeköttetésünk, de eddig a víztornyokban lévő vizet fogyasztottuk (valójában a helyzet teljesen bizonytalan, mert estére újra megindul).

A harc egész nap szünet nélkül tart, közben a raták egymás után repültek át légtérünket, dobáltak bombákat és gépfegyvereztek.

(...)

Január 13-a A nyugtalan éjjel után ugyanolyan nyugtalan hajnal virrad. Öt órakor

LÉVAI JENŐ CIKKSOROZATA:

És megrohanták a védtelen „Védett házakat...”

(II.) December végén az addig sűrűn ismétlődő egyéni atrocitásokat, rablásokat és emberöléseket szervezett gyilkos nyilas-támadások váltották fel a Nemzetközi Védett Házakban. Addig többnyire csak a nemzetközi negyed utcáin tartóztatták fel az útjukba került és valamely okból gyanúsá vált polgárokat, karácsony után azonban teljesen a nyilas-csapatok kezébe ment át a hatalom.

Az első nagyon súlyos támadás a Nemzetközi Negyed ellen december 30-án történt. Ekkor, délelőtti 11 órakor 8 géppisztolyos nyilastól álló különítmény rohanta meg a Katona József-utca 21. sz. svéd védett házat. Összes lakóját, mintegy 170 személyt lezavarják az udvarra, nem kiemelve az öregeket, betegeteket, még a csecsemőket is le kellett vinni. Az utcán felsorakoztatták őket és „igazolásra” bekísérték az Andrássy-út 60. sz. alatti Hűség Háza-ba.

Órászámra az udvaron ácsorogtak, majd egyenként felvezették őket az I. emeletre. Mindenkitől elszedtek írásait és értékeit; azután autómunkástól a pincébe letették le. Éjjelétől felkapták őket, kárpokat, sőt a cipőket is levették velük. Majd a férfiakat felszólították, hogy velük menjenek a meztelek. Ezek után menet formáltak belőlük. Egy idősebb férfit, mert lassan haladt le kabátját, teljesen angyasztott meztelenre verték le, s úgy állították a sorba. Hasonló történt néhány idősebb nővel, akiket meztelen lábál, felsőruha nélkül dobtak a sorba.

Előzetesen 11 fiatal lányt felzárkoltatták, hogy menjenek fel az emeletre takarítani.

Ők nem kerültek a menetbe, sorsuk még barátságosabb volt.

A menet elindult. Az ígért gyors irándra helyett azonban a Duna felé álltak őket.

A Nádor- és Zrínyi-utcák sarkán álljt vezényelték. Korom sötét és jég hideg éjszaka volt. A nyilasok az elől álló férfiak körül leszármoltak ötvenet és azokat elmozdították. A többi remegve várakozott tovább. Több, mint 2 óra kínzó szenvedés után, hangosan kiabálva egy férfi érkezett. Bretschneider, az ismeri cipőgyáros. Mikor a csoporthoz ért, kiugrott onnan apje elé Harry fia.

«Csúpis, az azóta felakasztott fiatalok nyilasbandita mindkettőjüket agyonlőtte géppisztolyával.

A lövések zajára minden oldalról visszafordultak azok a nyilasok, akik az ötvenes csoportot elkísérték — mint mondták — a gettóba. Ismétlően suttogni kezdtek — a csoport közelébe tegyél valamit katonák — emelegetést hallottak — s erre kiadták a parancsot, hogy forduljanak meg. Visszatértek a többieket az Andrássy-út 60. alól. Utólag derült ki, hogy

az egyik ellenállási csoport lepte meg a gyilkos bandát a Dunánál,

s elöltek fegyverrel meg.

A Katona József-utca 21. sz. ház többi lakóját azután másnap valóban bekísérték a zárt negyedbe. A 21. lányt nem engedték el, azokat többé éppen ugyanúgy nem látták sehol, mint azokat a férfiakat, akik hirtelen a nyilasoknak és a negyedbe kísérés előtt, felszólításukra munkára jelentkeztek.

A Tátra-utca 6. alatti svéd kirendeltségen december 30-án éjjel jelentek meg a Montók. Közölték, hogy a Főkapitányság hívására vonultak ki, s az ügyeletlen találtak dr. Weiszlovits Miklós, Ruchhalter Ferenc, Peich József, Beszög Pál, Kachán László és Sebestyén Tibor svéd védetteket. Ezek elmondták, hogy a Zoltán-utca-

Katona József-utca 21.

nál a Dunaparton rájuk adott sortűz előtt a Dunába ugrottak. A Lánchíd táján partra segítették őket rendőrök.

Bevitték a meztelen, jéggé dermedt áldozatokat a Főkapitányságra, s a mentők a Tátra-utcai svéd kórházba szállították őket.

A fennmaradt jegyzékönny szerint még ötven menekült meg, akik a korom sötét éjében a Duna felé tartó menetből már előzetesen megszöktek. A Dunába lőtt áldozatok között volt Richter Gedeon, az ismeri negyzedi gyáros is. December 30-án éjjel, a Pozsonyi-út 33/b. sz. házban tartózkodó nyilasok — akik néhány nappal előbb menekültek oda, az előrenyomuló oroszok előtt — azon a címen, hogy az SS részére akarnak lakást rekvizálni, behatoltak a Légrady Károly-utca 48/b. számú, svéd védett házba. A földszinti és I. emeleti lakók közül kiemelték néhányat, s elvitték őket. Közülük a Stern-családot (Stern Sándor és Sándorné s gyermekeik, Erzsébet és Ernő). Ez a család a fővárosi családja volt, akik mint előző védettek láttak itt. Az elhurcoltakat a Dunához vitték, kirabolták és beleűtötték a zajló folyóba. Stern Ernő és Erzsébet hűga végignézte szüleik kivégzését, de melótt rájuk került volna a sor, sikerült megszökniük Szerencsétlenségükre régi lakásukba szöktek vissza.

Másnap éjjel újra megjelennek a nyilasok, akik most már a ház összes védett lakóját elhurcolják, — számszerint 37-et — köztük újabb két Stern gyermeket is. Hétnek sikerül megmenekülni. Ezek között volt újabb Stern Ernő is, hágt az azonban legyilkolták. A fiatal Stern Ernő a pozsonyi-utcai református templomba menekült. Egy ott dolgozó keresztény munkáscapat rejtezte el és megmentte meg.

Egy ellenállási csoport, Szily Gábor vezetésével ebből a házból mentette ki 24 órával előbb Balogh Emil BSZKRT igazgatót és családját.

Lakásukba költözött Bánó Dézsdó hitközségi elöljáró, Balatonfűred volt vezérigazgatója családjával. A nyilasok most őt is elhurcolták, s a Dunába lőtték feleségével, lányával, vejével, dr. Somogyi László jóborossal és annak két kis gyermekével együtt.

December 31-én éjjel ugyanazok a nyilasok Légrady Károly-utca 29. számú házat is megtámadják. Közben azonban légiriadó támad, mire az addig összeszűrt 60 embert sietve áthajszolták a szembelevő börténydjára, s eldávoltak.

Egy öreg asszony, Kubieskné vánszorogott vissza éjféltől, sirva elpanaszolta, hogy a többieket mind kivégezték a Dunánál, neki sikerült megmenekülni. Másnap délelőtti ugyanazok a nyilasok utánmennek az áldozatok hátramaradt holmijait, azt hangoztatva, hogy «c gettóba kísérték az elhurcoltatott.

Silveszter éjjel a Criszeri László-utca 17. számú házból elhurcolták Stempel Henriket feleségével és lányával, Mindhármukat a Dunába lőtték. A férfiak ezután sikerült sebesütni a Kí-úszai és a Tátra-utcai svéd kórházba menekülni.

(Folytatjuk)

LEGENDA...

Buchenwaldból kevesen kerültek haza — hírmondónak. De ezek a hírmondók — a hírhedt halálharcok utánmaradtok, akiket csodák sorozata hozott vissza — szájról-szájra adják tovább az alábbi legendát:

— A dachau, bergenteleni és buchenwaldi barokk szerencsétlen lakóiban egy időszámú, csontig lesoványodott fiatalember tartotta a lelket. Nem szellemes tréfákkal igyekezett mosolyra deríteni a halálra készülők arcának vonsait, hanem, mint a legendák megszólaltatja: miközben utolsó falci kenyerét megosztotta a vele együtt szenvedőkkel.

kl, Petőfi és Ady halhatatlan sorait szavalta. Elter-szomján, szék kibontakoztatva, székben ülve és drétszövegű körülbírtárokban Petőfi örezen író sorait tanította: «Mit nem beszél az a német...». Ady vérszíjve próbálta elkeszteni a csüggedést és a dermesztő éjszakákban régi kurucdalokkal altatta el sorstársait, «a dachaui világostól» — mint őt elneveztek — míg végül halálra éhezett, maga is örökre bekünyta szemét...

Kisteleki Zoltánnak hívták, Kisteleki Edénék, Szeged híres költőjének a fia volt. A szülői otthonban a magyar szó és dal zengő szepességét színe megadta. Fegyverrel megfosztották a hőse parázsan, — de ezt a szépsége nem vették el tőle soha.

Most a kegyelet állítói számára örök emléket, melyet a partizánok kiállításának jelenlétében letettek le. Édesapjának rákoskeresztúri sír-emlékén — isták János híressé vált remekművein — meghatóan szép sorok örökltek meg a magyar szó és dal megszólaltatásának — immár történelmivé vált — legendáját... (r. gy. l.)

Lévai Jenő cikke a védett negyedben történekről, 1947-ben, a Képes Figyelőben

bomba zuhan, jajgatás, üvegcsörömpölés. Ablakok kihullanak, ajtózárak felszakadnak: A légnymástól óráig zúg a fejünk. A harc, úgy látszik, közelünkben újul ki: Újpest felől rohamoznak.

Hírek: tegnap a Béke térről szolt a megafon. A harc elérte volna már az Aréna²¹² utat. Egész délelött Sturmovik-bombázás²¹³, gépfegyverezés, légi aknák robbanása, fegyverroponogás...

Délután aknák ropogása egymásután, szünet nélkül. Raták is bombáznak és gépfegyvereznek bennünket. Jelöl annak, hogy a front közvetlen közelünkbe jött. Hírek szerint a Nyugati pályaudvar a harcok közvetlen színhelye.

A Sziget u. 45. svájci ház kiküldöttje, Győző József jelenik meg, és jelenti:

– Ők és még a 41, 43-as svájci házak lakói itt maradtak. Helyzetük igen nehéz.

Élelmiszer-felvételezésre a Wekerle Sándor utcába²¹⁴ kell menniök. A ház lakóit temetésre és a hullák agnoszkálására rendelték ki. A ház előtt 72 órája 20 hulla fekszik. Zsidók, akiket nyilasok lőttek le kedd éjjel. Ezeket előbb hóval fedték be, de most elolvadt a hó, karok, lábak, fejek bukkannak elő.

Kísérteties kép, borzalmas látvány. Kivezényelték a ház férfait. Előbb a Honvéd utcai tenispályára szállítottak hat hullát, majd elrendelték, hogy a többi a Szent István parkban kell elföldelni. Előbb azonban jegyzőkönyvileg kell agnoszkálni. Megkísérelték az elszállított 6 hullánál is, de sikertelenül. Írásaikat előbb elszedték a nyilasok.

És idézzük a gettó felszabadulásról szóló részt:

Január 17. A gettó felszabadulásának boldog napja. Reggel elsiöttünk a Wesselényi utcai kórházba. Ott kezdődik a gettó. Látjuk az

oroszcapatok előkészületeit a gettó megrohanására. Pincékbe hatolnak be. Az előző nyilas pogromok hatása alatt a rendőrség áttörette a vészátjárókat. Egy orosz tiszt járőr előrehatolt a pincesorokon át, s magával vitte a telefont. Így jelezte közvetlen közlelről a német ütegek helyzetét. Három lövés mintaszerű irányítással már tönkre is tette a német tüzekeket. Alulról folyt a mit sem sejtő németek közé az orosz csapatok beáramlása, miközben az aknák a felszínen berobbantak a gettóházak közé.

A németek nem egy helyen zsidókat tartottak maguk elé a pincékben „pajzsul”.

A szerencsétlenek természetesen áldozatul estek. Néhány óra alatt a harc véget ért. Zsidók ezrei nekiestek a palánkoknak, s szétszedték azokat. Utána sárga csillagos ezrek áramlottak szét a város minden részébe. Batyuval és enélkül, keresve hozzátartozóikat, és főképpen

²¹² Ma Dózsa György út

²¹³ A szovjet légierő egyik legfontosabb csatarepülőgépe, közismertebb nevén Il-2-es, amely rakétákat is ki tudott lőni és előszeretettel használták alacsony magasságból végrehajtott támadásokhoz.

²¹⁴ Ma Hercegprímás utca

élelmet. A gettó végig éhezett. Az utolsó napokban 200 pengőt is szívesen megadtak kenyérdarabokért, órákat, ékszereket harapnivalóért. Halottak százai fekszenek mindenfelé: lakásokban, pincékben, utcákon, tereken. Nyilasok, németek áldozatai, harcok elesettjei, bombák, aknák által elpusztultak hevernek mindenütt temetetlenül vérükbe fagyva. Ruhában, vagy attól megfosztva, megrabolva. Közöttük járnak, rohannak látszatra érzéketlenül a gettó kiszabadult rabjai. Ólomszürke borostás arccal, szakállal férfiak, petyhüdt, öreg arcú, festetlen nők. A gettó pincéiből hetek halálizgalmából a napfényre előbújt éhség gyötörte élőhalottak. A levegőre, a napfényre jöttek. Sírnak, tombolnak, imádkoznak, és – rohannak.

El, el innen, el a gettóból, el arról a helyről, ahol annyit szenvedtek, s ahonnan oly kevesen remélték hitükben, Istenben bízva, hozzá könyörögve, hogy valaha is előkerülhetnek, hogy életüket megmenthetik. S most már rohannak: el az életbe. Keresni a hozzátartozókat, az apák és anyák gyerekeiket, a nagyszülők unokáikat. Valakit, aki szintén keresi talán őket, egy valakit, akihez tartoznak. Helyet, ahol letelepedhet a gettó üldözött vadja, a sárga csillagos zsidó, ahol végre nyugodtabb álomra hajthatja megkínzott testét.

Élet kezdődik újra, s vele a sok csalódás²¹⁵...

A gettóból kiszabadulva látják csak az emberek, hogy a nácik könyörtelensége milyen rombolást eredményezett a magyar fővárosban. Híradó-mozik régi-régi sztálingrádi, varsói képeplékei merülnek fel. Rom rom mellett. Ablaküveg nincs Pesten, ép ház sincs. Van, amelyiket szerencsésebben ért bomba vagy gránát, van, amelyik romhalmaz. Az utcák sok helyütt járhatatlanok, villanyvezetékek, drótok, torlaszok, épületromok, üvegcserepek borítják a járdákat és úttesteket. Évtizedek szorgalmas munkája veszett kárba, s évtizedek még szorgalmasabb munkája hozhatja csak helyre.

Közben azonban szólnak az ágyúk, robbannak a repülőbombák. A harc még folyik a Duna hídjai felé hátráló német utóvédekkel.

Hírek: Komárom, Győr elestéről, sőt Pozsony elfoglalásáról is. Irigykedve halljuk, hogy Bécszet állítólag nyílt várossá deklarálták volna. Újság természetesen nincs. Rádiót villany hiányában nem hallgathatunk. Az oroszok semmi újat nem tudnak mesélni.”

²¹⁵ A gettó felszabadulásáról szóló ezen leírást Lévai később beillesztette *A pesti gettó története* című kötetébe, a 2014-es kiadásbam (Bp. VII. Erzsébetváros Önkormányzata) 162. oldal

Felszabadulás

Az biztos, a szovjet csapatok megérkezése a felszabadulást, a megmenekülést hozta most Lévainak. Akinek ráadásul Szibériában volt öt éve arra, hogy jól megtanuljon oroszul. Ez a tudás, és egy eldugott igazolvány, amely szerint vörösgárdista volt, most felettébb jól jött. Arról meg nyilván bölcsen hallgatott, amivel 1941-ben igaz magyarságát akarta bizonygatni, hogy őt a „bolsevikik által statáriálisan halálraítélt”²¹⁶ volt, még 1920-ban, Szibériában.

Ma már nehéz kideríteni pontosan, hogyan sikerült villámgyorsan jó kapcsolatba kerülnie a Vörös Hadsereg képviselőivel. Később úgy mesélte, hogy csak besétált egy szovjet parancsnokságra, és megmutatta az igazolványát. Az tény, hogy pillanatok alatt bejárhatta például az éppen csak hogy felszabaduló Budapestet egy orosz gárdatiszttel.

Lévai az orosz katonákkal, ahogy ő fogalmazott „engedélyt kapott arra”, hogy 1945. február 12-én a végső ostrom előtt álló Budára átmenjen. Így valóban elsőként írhatta le az ostromot, a németek és a velük szövetséges magyarok legyőzését, s mindazt az elképesztő pusztítást, amivel a háború járt. Elsőként járt tudósítóként a Budai Vár alatti óvóhelyen berendezett szükségkórházban, s többször beszámolt az ott tapasztalt infernális állapotokról is.²¹⁷

Megint „magyar” újságíró lehetett.

A történetekről többször beszámolt, most idézzük fel mindezt egy az Új Életben megjelent, meglehetősen részletes, cikke alapján.²¹⁸ (Szinte szó szerint megjelent ez az írása pár évvel később a Magyar Nemzetben is, annyi kiegészítéssel, hogy ebben már a Budai Önkéntes Ezred katonái is szerepelnek, akik a várat őrizték. ²¹⁹)

Lévai úgy idézi fel a bő harminc évvel korábbi történetet, hogy 1945. január elejétől néhány hónapon át, egészen április 4-ig egy különleges szovjet kommandónál teljesített önkéntes szolgálatot.

Malcev

²¹⁶ Klisé és klisék id.

²¹⁷ Lévai Jenő *Budán a harc utolsó és a győzelem első napján*. Magyar Nemzet 1970. 33. sz. 7.

²¹⁸ Lévai Jenő. Budán a felszabadulás előtt és utáni első napon, Új Élet, 1975, február 15.

²¹⁹ Lévai Jenő, Budán a harc utolsó és a győzelem első napján, Magyar Nemzet, 1978. február 8.

Nos, előbb már idézett naplója, ami életében sosem jelent meg, meglehetősen részletesen beszámol mindarról, ami 1945. január 24-ig történt vele és ebben még csak utalás sincs minderről. Tehát a sokszor emlegetett kapcsolatfelvétel legkorábban január 25-én – vagy az után – jöhetett létre.

A „különleges kommandó” parancsnoka Oreszt Rovinszkij Malcev gárda-főhadnagy volt.

„Katonai teendőin túl a Tolbuchin marsall vezette 3. Ukrán Hadsereg történelmi jelentőségű győzelmes előrenyomulását a Dontól a Dunáig – című könyvében írta meg. Ugyanakkor ez a kiváló író az ételt harci epizódokról – a Novoje Vremja haditudósítójaként is rendszeresen beszámolt.

Hartéren írott novellái könyv alakban is megjelentek. Számunkra legérdekesebb az a kötet, amely Vengerszkije Raszkazi címen (Moszkva, Szovjetszkij Piszatyel, 1946) jelent meg, díszítve

kommandónk egy másik tagjának, Lobacsev hadnagynak remek rajzaival.

Malcev és Lévai 1945-ben, Budapesten

Televíziónk előadásra hívta meg 1965-ben Malcevet, amikor is könyvét, amelynek elkészítésében, hőseinek felkutatásában és tolmácsként is közreműködni szerencsés lehettem – meleg hangú dekorációval nyújtotta át:

«Lévai Jenőnek, igen kedves barátomnak, akivel Budapest felszabadítása során a háborúáldozataul esett holtak között együtt jártunk a szétrombolt Budán...»

Mielőtt elmerülnénk Lévai 1945-ös visszaemlékezéseiben, érdemes pár szót szólni Oreszt (Rovinszkij) Mihajlovics Malcevről is. Ugyanis nem akárki ő, 1952-ben a Szovjetunió legmagasabb kitüntetését, a Sztálin díjat kapta Jugoszláv tragédia című művéért.

A regény, amelyik egy Jugoszláviában fogságba esett fiatal szovjet hadnagyról szól, aki Borból kiszabadulva csatlakozik a partizánokhoz, az áruló Jugoszlávia képet erősítette, a kor sztálini politikájának megfelelően. S Titót a jugoszláv dolgozók érdekeinek árulójaként, sőt gyilkosaként, ábrázolja²²⁰. A kor szovjet sajtója mennybe menesztette az írást – magyarul is több kiadást megért -, hogy aztán 1956 után, amikor a szovjet vezetők és Tito viszonya javulni kezdett, egy csapásra eltűnjön a könyvesboltokból, de még a könyvtárakból is.²²¹ Malcev egyébként 1906-ban született és 1972-ben halt meg – tehát Lévai erre nem emlékezett egész jól, s már 1920-ban jelentkezett a Vörös hadseregbe, s gyalogsági tiszti iskolát végzett. Már a húszas évek végén jelentek meg írásai, könyvei. A II. világháború idején a minden valószínűség szerint a 3. Ukrán Front sajtórészlegén dolgozhatott, s a hadsereggel együtt haladt.

Lévai a már idézett Új Életbe megjelent cikkében azt állítja akkori naplója alapján idézi föl a történeteket. (Ez a napló sincsen meg. Lévai elkótyavetyélt, elszórt, ellopott hagyatékáról tmár szóltunk. Ha tényleg volt naplója – s miért ne mondana igazat ebben – akkor még valami fontos és érdekes, ami lappang vagy akár örökre elveszett.)

Saját idézete szerint 1945 február 10-i az első bejegyzés. Eszerint Csepelről szovjet rohamcsónakon kelnek át Budafokra, miközben a Gellérthegyéről az SS tüzéség lövi őket. Hogy innen miként kerülnek át a Citadellához, az nem derül ki, mindenestre úgy folytatódik a feljegyzés, hogy a Citadellára felröppen a szovjet zászló. Megkezdődik a foglyok négyes sorokba állítása és elvezetése. (...) Néhány magasabbrangú tüzértiszt-hadifogollyal térünk vissza rohamcsónakon a hadsereg stábhhoz, ahol kihallgatják őket.”

Február 12-én arról számol be, hogy egy ideiglenes katonai hídon átmennek Óbudára. „Óbuda a Margit hídig csupa rom. A Zsigmond utcai zsidótemplom padjaiból tankcsapdákat készítettek a németek, s a kiürített templomban a lovaikat helyezték el. (...) a térdig érő, felolvat latyakban sorra botlunk meg lemeztelenített hullákba Civil budai lakos, német vagy szovjet katona az áldozat? – A sötétben meg nem állapítható.” Aztán beszámol látogatásukról egy alkalmi kötözőhelyen a Fény utca sarkánál.

A segélyhelyen katonák mesélik el, hogyan sebesültek meg.

Innen indulnak tovább. Az úgynevezett kitörés után vagyunk, nagyon sokan azokban a harcokban sebesültek meg. Az Olasz fasor²²² elején kitörni próbálkozó halott katonák. „A katusák sorozattüze kíméletlenül végzett velük. A hadapród iskoláig sűrűn egymás mellett –

²²⁰ Részletes és lelkesült hangú beszámolót írt a könyvről a kommunista párt lapja. Patkó Imre: Jugoszláv tragédia, Oreszt Malcev Sztálin díjas regénye, Szabad Nép, 1952. 10. 27.

²²¹ Könczöl Csaba: A cenzúra aranykora 1917-1985, Kritika 1989. 12. szám, 38-41. o.

²²² Ma Szilágyi Erzsébet fasor

azután lassan-lassan ritkulva – sokezer SS tiszt, altiszt és közkatona. (...) Szovjet egészségügyiek járák sorra és veszik jegyzékbe a Nemzetközi Vöröskereszt részére az elesettek nevét és címét. Nehezen boldogulnak a latin írású nevekkal, hiszen cirill betűkhöz vannak szokva. Egy ideig segítünk nekik azután jön az újabb parancs: Indulás! Elsőnek fel a még füstölögve égő Várba.”

Majd úgy folytatja, hogy naplójában részletesen leírta, hogyan jutnak el sok óras küzdelem árán a Vérmezőn, a VárfoK és az Ostrom utca romjain keresztül a várba.

Részletesen leírja a hullahegyeket, amelyek mellett elhaladnak, az égő, füstölgő várat, majd azt, hogy egy odavetődött magyar testőrtiszt társaságában előbb a királyi palotába mennek, majd onnan a vár alatti bunkerben berendezett német kórházba.

Itt találkoznak a kórházat vezető német katona-orvossal, akinek talán dr. Hübner a neve..

Lévai tolmácsol Malcevénak. Német és magyar sebesülteket zsúfoltak össze, villany, világítás, szellőzés nincs a földalatti pincében. Mosdani nem lehet, a kötszer is erősen fogytán. Az orvos segítséget kér, de a szovjet tiszt szerint most elsősorban azokon kell segíteniük, akik éppen a németek miatt kerültek borzasztó helyzetbe.

Találkoznak magyarokkal is, akik a német katonaorvos szerint „ezek nem katonák, hanem nyilas rablók.”

A magyarok leveleket bíznak rájuk, hogy juttassák el családtagjaiknak, Malcev azonban elhajtja azokat - írja at Új Életben. A Magyar Nemzetben ezt azzal egészíti ki, hogy talán két-három ember lehetett a nyilasok között, akiket erőszakkal soroztak be, ezek leveleit Lévai a következő napokban személyesen kézbesíti.

Közben a Várban a győzelmet ünneplik a szovjet csapatok és ismertetik Sztálin hadparancsát, amelyben elismerését fejezi ki a Budapesten elfoglaló csapatoknak.

A Sztálin díjas Malcev sokkal-sokkal líraiban írta meg minderről emlékeit. Magyar novellák és elbeszélések című orosz nyelvű kötetét a Népszava 1955-ben méltatta és a cikkben felelevenítik azt, hogy „a kiváló Sztálin díjas író tíz évvel ezelőtt járt Magyarországon. Most a Vecsernaja Moszkvában megjelent cikkében így emlékszik vissza élményeire:

«Még füstölögtek Buda romjai, a Margithíd roncsai úgy emelkedte ki a Duna vizéből, mint holmi gigászi sárkányfejek. Üggyel-bajjal vágtuk keresztül magunkat a feltépett romokkal szegélyezett utcákon. Kísérőm egy oroszul tudó magyar fiatalember Petőfiről beszélt... (...)

A Rózsadobról végigtekintettem Budapesten, ezen a meggyötört és legyőzhetetlen nagyságában is fenséges, legendák övezte városon... (...)»”

Sok dolog stimmelni látszik. Persze ez már/még az ötvenes évekre hangszerelt írás, a szovjet –magyar barátság erősítésére.

S bár a szovjet kapcsolat talán ígéretesnek tűnt, Lévainak az újrakezdés nem ment könnyen. Amit elbukott, lapjait, kiadóhivatalát nem kapta vissza. Ám rózsadombi villájába újra beköltözhetett.

A vészkorszak első krónikása

1945 tavaszától 1948-ig tartott Lévai talán legaktívabb korszaka. Egy tucat könyvet és sokszáz újságcikket írt és tett közzé, a szélsőjobb előretöréséről, a fasizmus rémtetteiről, de az embermentők tevékenységéről is. Rengeteg iratott gyűjtött össze. Akad beszámoló arról, hogy megjelent valahol, egy hivatalos épületben és az ott lévő orosz katonáktól elkérte az ott szél fújta papírokat, amiket aztán egy talicskán tolt haza. Számtalan korabeli dokumentum ma is csak az ő közvetítése révén ismert, művei máig alapvető forrásnak számítanak a holokauszt történetének feldolgozásakor.

S átfogó munkákra is volt ideje, mint a *Zsidósors Európában* vagy a *Zsidósors Magyarországon* című kötetek megalkotása. Írt Bajcsy-Zsilinszky hősiességéről éppen úgy, mint a Margit körúti észbírak működéséről. A pesti gettó történetéről és felszabadulásáról szóló könyve szintén alapmunka.²²³ Ahogy Wallenberg hősiességének is ő volt az egyik legelső krónikása. Komolyan közreműködött Wallenberg emlékének az ápolásában és segítette azt a bizottságot, amely szobroz kívánt állítani a svéd embermentőnek.

Jeszenszky Géza – mint történész – még azt is feltételezi, hogy esetleg a ma közkeletű „vészkorszak” kifejezést is Lévai használta először, honosította meg a közbeszédben.²²⁴

Randolph L. Braham saját életrajzi kötetében²²⁵ Lévai Jenővel kapcsolatban azt jegyzi meg, hogy Lévainak, mint aki zsidó ügyekben a magyar béketárgyalási delegáció tanácsadója volt, az 1946-47-es tárgyalásokon, lehetett lehetősége hozzájutni hivatalos dokumentumokhoz – amelyeket aztán részben úgy használt föl, hogy a németek felelősségéről szóljon, mentve a katasztrofális képet a magyar szerepről a zsidók elpusztításában. Ugyanakkor Braham is idézi Lévaitól a deportálásokkal kapcsolatban: „...A németek jelentéktelen létszámuk folytán még a deportálásokat is csak alig voltak képesek figyelemmel kísérni, nemhogy végrehajtani.”²²⁶ Lévai ezekben az években nemcsak itthon kutat, többször jár Svédországban és Svájcban is, a Vöröskereszt levéltárában kutatva, szemtanúkat felkeresve.

Azt, hogy több embermentővel személyesen is jó kapcsolatot ápolt igazolja az a fénykép, amely 1949-ben készült, amikor Csányi Magda és az embermentésben komolyan részt vevő Carl Lutz Budapestre jöttek, hogy itt tartsák meg esküvőjüket. Ezen Lévai Jenő volt a házassági tanújuk.²²⁷

²²³ Ferenc Laczó *Documenting Responsibility, Jenő Lévai and the Birth of Holocaust Hystography in Hungary during 1940s*. – A szerző honlapján

²²⁴ Jeszenszky Géza *A vészkorszak mint kettős tragédia. Élet és Irodalom* 2012. október 5.

²²⁵ Randolph L. Braham: *A népiítés politikája*, Belvárosi könyvkiadó, Bp, 1977

²²⁶ Randolph L. Braham: *A népiítés politikája*, Belvárosi Könyvkiadó, Bp 1997. 1017 o..

²²⁷ A kép a szerző tulajdonában, A fotós Falus Károly hivatásos fényképész volt – Jalsovszky Katalin szíves személyes közlése

Csányi Magda, Lévai Jenő és Carl Lutz budapesti esküvőjükön

Carl Lutz és Csányi Magdolna Lévaival később is tartotta a kapcsolatot, bizonyítják ezek a Lévai házában készült képek. S levélben megerősítette Magda lánya, Ágnes Hirschi is, hogy a háború után is tartották a kapcsolatot. Többször jártak Lévaiéknál a Rózsadombon.

Lévai egyik legnagyobb visszhangot vert könyve Raoul Wallenbergről szól. A kötet több magyar és néhány idegen nyelvű, így svéd, kiadást is megért. Bár az igen bőséges Wallenberg irodalom azóta is sokat merít belőle, a kötet kritikusan azt szokták emlegetni, hogy az amúgy számtalan dokumentumot közlő mű függelékében Lévai azt bizonygatja, Wallenberget semmiképpen sem rabolhatták, ölheték meg az oroszok. Azt, hogy ezt

HUNGÁRIA HÍRLAPNYOMDA RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

BUDAPEST V, BAJCSY-ZSILINSZKY-ÚT 54
TELEFON: 122-094, CSEKKSZÁMLA SZÁMA: 50941
LEVÉLCÍM: BUDAPEST 62, POSTAFIÓK 476

Budapest, 1946. november 18.

DR/M.

T.
Wallenberg Bizottság,
Budapest

Dr. Lányi József,
Dr. Makay Oszkár,
Tatay Pál és
Nádos Sándor igazgató uraknak,

Van szerencsénk igazolni, hogy november 15-én a következő szóbeli megállapodást létesítettük:

Önök megbiznak bennünket és mi elvállaljuk a Wallenberg emlék-könyv előállítását és terjesztését a következő feltételek mellett:

A/ Nyomda előállítás:

Önök rendelkezésünkre bocsájtják a könyv teljes szövegét, melynek szerzői honoráriumát Önök kifizették. Rendelkezésünkre bocsájtják továbbá a könyv előállításához szükséges papírmennyiséget, kivéve a könyv fedőpapirosát, melyet a nyomda szállít és amelynek ára a vállalati árban bentfoglaltatik. A könyvnek terjedelme 15 nyomtatott ív, 22 cicero széles, 41 sor magas, borgisz kompressz szedés-sel; a fedél 70/100-as 120 kg-os Styria fedőpapirosra 2 színben készül.

A 3000 könyvnek teljes előállítási ára teljesen készen 10.750.-frt plusz forgalmi adó.

meggyőződésből írta, vagy csak úgy érezte, szükséges ez ahhoz, hogy a kötet megjelenhessen, természetesen ma már nem tudjuk. Az azonban tény, hogy ez a függelékben közölt rész sem volt elég ahhoz, hogy a kötet 1948 után újra megjelenhessen. A könyvtárak zárt részlegébe száműzték és csak közvetlenül a rendszerváltás előtt láthatott napvilágot újra, reprint kiadásban.²²⁸

A történet ezen része annál is inkább érdekes, mert Lévai 1947 elején egy sokrészes sorozatot kezdett a zsidóság megsemmisítésének a kísérletéről, a kor politikai-érdekes- fotókkal gazdagon illusztrált lapjában, a Képes Figyelőben. Itt 1947-februárjában, megemlítve, hogy rövidesen megjelenik a Wallenbergről szóló könyve, kifejti, hogy a könyv és Pátzay tervezett emlékműve egyáltalán nem azt jelenti, hogy ne bíznának abban, Wallenberg esetleg még életben van, ne reménykednének előkerülésében. „A krónikást kötelező legszigorúbb lelkiismeretességgel kutattuk ki a januári oly mozgalmas napok alatt, Wallenbergre vonatkozó minden apróságot, hogy magyarázatot kapjunk a rejtélyre. Tudjuk, hogy már január 12-én érintkezésbe jutott a győzelmesen előnyomuló Vörös Hadsereggel. (...) Sok minden világosabb lett azon tanúvallomások által, amelyeket összegyűjtünk sikerült.”²²⁹

Mindenesetre, érdekes lenne tudni, hogy alig pár hét leforgása alatt

miért változott meg Lévai véleménye.

Egyébként éppen e Képes Figyelőben megjelent írás, lehet a magyarázat arra, miért csak függelékben szerepel az eltűnés leírása a könyvben. Talán, mert más vége volt az eredeti

²²⁸ Reprint kötet Raoul Wallenbergről. MTI 1988. augusztus 24.

²²⁹ Lévai Jenő: Svédország még reménykedik Wallenberg visszatérésében, Képes Figyelő, 1947. február 22, 5-6.

verziónak, csak valakik – azok, akik pár hét múlva ledöntették az éppencsak, hogy felállított, de fel még nem is avatott, Pátzay féle emlékművet - úgy érezték, hangsúlyozni kell, akármi is történt, a szovjetek nem tehetnek semmiről Wallenberg ügyében.

(E cikk másik érdekessége, hogy azok a képek szerepelnek benne, amelyeket Wallenberg „házfényképésze” Veres Tamás készített. A fotók nagyrésze elveszett a háborúban, nagyjából ma is ezeket a képeket ismerjük csak Wallenberg akcióiról, amelyek először itt jelentek meg.)²³⁰ S azóta persze sok százszor, mindenfelé a világban.

Érdekesség, hogy a Képes Figyelő cikkének a címsorában még látható a Pátzay Pál által tervezett Wallenberg emlékmű, amelyet közismerten a felavatás előtt ledöntöttek.²³¹

Az idők megint zordra fordulását jelzi, hogy bár Lévai történelmi sorozata tucatnyi részben megjelenhetett, ugyanennek a lapszámnak egy másik cikkében már arról értekeztek, hogy Müller Károly, aki első holokausztról szóló könyveit 1945 után kiadta, tulajdonképpen a nép ellensége, akit méltón meg kell büntetni.

Viszonylag keveset tudunk arról, hogyan vészelte át az „ötvenes” éveket.

Ma már fellelhetőek iratok arról, hogy a Zsidó Tanács tagjai elleni ötvenes évekbeli koncepciós perben őt is el akarták ítélni, rajta volt a letartóztatandók listáján. De valahogy megúszta.

Varga László éppen egy Lévai könyv utószavában idézte fel az 1953 januárban kezdődő tisztogatást, ahol „cionizmus” volt a vád, s amely a szovjet ún. orvosperek mintájára indult volna. Kezdődött Péter Gábor ÁVH vezető letartóztatásával, de 1953. januárjában letartóztatták Stöckler Lajost, a hitközség elnökét, a zsidó Tanács egyik vezetőjét, r. Benedek Lászlót az egykori pesti Izraelita Hitközség kórházának a főorvosát, vagy éppen Csengeri leót, a debreceni hitközség vezetőjét.

Ember Mária Ránk akarták kenni ²³²című könyvében részletesen beszámol arról, milyen kegyetlenkedésekkel próbáltak vallomásokat szerezni. A zsidó hitközségi vezetőktől például arra, hogy ők tették volna el láb alól Wallenberget.

Sztálin halála után a Szovjetunióban a lecsukott zsidó orvosok többsége megúszta,

Magyarországon azonban mindössze koncepcióváltás történt²³³.

Nagy Zsigmond ÁVH százados értékelő jelentése, miszerint „1944. március 19-én a németek bevonulása alkalmából feloszlatták az összes zsidó hitközséget, és helyébe megalakították a Zsidó Tanácsot, melynek feladata volt, hogy a németek utasítására féken tartsa a zsidó tömegeket, hogy azokat zavartalanul kirabolhassák, deportálják és megsemmisítsék. Talán ezért sem szerveződött komoly ellenállás, fegyveres felkelés. A Zsidó Tanács, amelynek tagjai tőkés elemek voltak, a németek utasításait maradéktalanul végrehajtották.”

Lévait valószínűleg a Zsidó Tanáccsal való kollaborációval vádolhatták, illetve azzal, hogy „lefizették” a tanács tagjai. Az biztos, például a Mi az igazság a Zsidó Tanácsok szerepe körül²³⁴ című cikkében gyakorlatilag felmentette a zsidó tanácsok tagjait, azzal, hogy vagy

²³⁰ Dési János: Wallenberg fényképésze volt. Magyar Hírlap, 1994. december 23. ill. Dési János. Wallenberg jegyzőkönyv, Ab Ovo kiadó, 2015, Budapest

²³¹ Pótó János: A Wallenberg-emlékmű. *História*, 6 (1984) 1. 17–19.

²³² Ember Mária Ránk akarták kenni. Héttorony Könyvkiadó Budapest, 1992. 62-63

²³³ Sz. Lukács Imre Nagy Imre testamentuma, a Magyar Golgota. <http://mek.oszk.hu/05000/05023/05023.htm>

²³⁴ Lévai Jenő: Mi az igazság a Zsidó Tanácsok szerepe körül, Képes Figyelő, 1947. február 8-8 o.

igenis helyesen jártak el, vagy azzal, az adott körülmények között nem léphettek volna fel eredményesebben társaik megmentéséért.

Ahogy Varga írja: „Visszaköszön tehát szerencsétlen Dénes Béla nyolc évvel korábbi érvelése: a németek mellett a tőkés zsidók felelősek a magyarországi zsidók pusztulásáért. Szerencsétlenné azért nevezem, mert ekkor a mozgássérült cionista aktivista, már évek óta élvezhette az ÁVH vendégszeretetét. A két koncepció, vagyis a Péter Gábor-féle vonal és a cionista összeesküvés ekkor még nem zárta ki, inkább csak kiegészítette egymást. Ennek jegyében tett március 1-én Varga János százados javaslatot újabb őrizetbe vételekre. Listáján szerepelt az egykori Zsidó Tanács tagjai és tisztségviselői közül többek között a korábban említett Nagy József, vagy a holokauszt első krónikása, Lévai Jenő. A javaslatot Piros László, Péter Gábor utóda az ÁVH élén, is ellenjegyezte, ismeretlen olvasó viszont Domonkos Miksánál jegyezte meg pirossal: „őrizetbe venni”. 25 Így is történt. Ő a gettó talán legmeghatározóbb személyisége volt, minden tiltás ellenére viselt tiszti egyenruhájában, határozott fellépésével százak, sőt több ezrek túléléséről gondoskodott. Az újabb koncepció jegyében azonban április 7-én letartóztatták, ahogy Szabó Károlyt, Wallenberg egykori munkatársát is. Hasonló sorsra jutott az addigra már többször meghurcolt, de mindig felmentett Szalai Pál is, akit Szekeres József – talán némi túlzással – „magyar Schindlernek” nevezett. A vád ekkor már egyértelműen Wallenberg meggyilkolása volt, Szabó és Szalai személyében két olyan gyanúsítottal, akik oroszlánrészt vállaltak 1944-45-ben zsidók mentésében”²³⁵

Egy, még publikálatlan levelében így ír a Zsidó Tanács vezetőihez fűződő kapcsolatairól: „Stern elnököt a Külügyminisztérium utasítására rendszeresen látogattam Nádor uccai lakásán. Kérdéseimre kapott válaszokat előtte jegyeztem fel. Tőle kapott zsidótanácsi beadványokat lemásoltattam és a párisi békekonferencia részére írott Fekete, Fehér, Szürke és Gettó könyveimben pontosan közzéttem.”

A háború után sorra jelentek meg könyvei a holokausztról. Nemcsak a magyar, hanem az európai zsidó sorsot is próbálta rekonstruálni. Leveleiből, elejtett megjegyzéseiből kiderül, a Külügyminisztérium is támogatta a munkáját, Lévai van ahol úgy fogalmaz, egyenesen felkérték rá, gyűjtse össze és tegye közzé a tényeket. S nem csak azért, hogy megjelenhessen, hanem azért is, hogy az ott összeszedett információkat a béketárgyalás idején felhasználhassák. A Minisztertanács 1946. április 26-i ülésének a jegyzőkönyvében szerepel, hogy Gyöngyösi külügyminiszter Szürke könyv című munkájának a megrendeléséhez 1 milliárd pengő hitelt kért, amelynek folyósításához a Minisztertanács hozzájárult.²³⁶

A visszaemlékezések szerint ugyan egy háziipari kisszövetkezetbe száműzték, de nem telepítették ki, sőt, még rózsadombi – mind romosabb – villájából sem költöztették ki. Levelezéséből, ma még fellelhető irataiból az derül ki, hogy továbbra is kapcsolatot tartott azokkal, akik foglalkoztak a holokauszt történetével. Maga is gyűjtötte az anyagokat. Együttműködött például Randolph L. Brahammel, Budapesten 1972-ben találkoztak is, és, mint Braham egyik-másik lábjegyzetéből is kiderül, bizonyos kérdésekben levélben konzultáltak is.

²³⁵ Varga László A Zsidó Tanács utóélete, http://holocaust.archivportal.hu/sites/default/files/essay/doc/varga_laszlo_a_zsido_tanacs_utoelele.pdf és részletesebben lásd: Varga László: A Zsidó Tanács utóélete és Lévai Jenő, in. A pesti gettó története...

²³⁶ Szűcs László: Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei, MOL, Bp, 2003.

Braham – nekem levélben elküldött – angol nyelvű naplórészletében a következőket írta Lévairól:

1972 késő szeptemberében érkezett Budapestre, ahol már előre több megbeszélést szervezett meg kollégáival. Különösen várta a találkozót Lévai Jenővel, „aki a háború után jónéhány holokausztt témájú könyvet írt.”

Braham szerint Lévai, mint az 1946-1947-es párizsi békekonferencia magyar delegációjának afféle zsidóügyi tanácsadója rengeteg dokumentumhoz fért hozzá. Braham úgy vélte, a hatóságoktól elsősorban olyasmikhez jutott hozzá, amelyek azt kívánták bizonyítani, hogy a németeknek milyen elsődleges szerepe volt a zsidók megsemmisítésében, hogy ezzel valamelyest enyhíthessék a Magyarországról kialakuló képet a soá bűneiben.

Braham ehhez azt is hozzáteszi – és ezt budapesti személyes beszélgetésünkör is említette nekem-, hogy Lévai újságíróként dolgozott, vagyis nem törődött történész módjára a források megjelölésével, közel sem volt ebben elég akkurátus, ami később nagyon megnehezítette az általa publikált adatok felhasználását. Ám az általa közölt dokumentumok sokszor pótolhatatlanok voltak más forrásból.

Braham felidézte, hogy járt Lévai meglehetősen nagy budai villájában – amit a kommunista időkben is megtarthatott és amit csak a feleségével osztott meg- - tartotta fontosnak megjegyezni. És ő is megemlékezik Lévai jelentős könyvtáráról és otthon tartott dokumentum gyűjteményéről.

Majd arról is beszámol, hogy bérelt kocsiján Lévaival együtt felkerestek jópár budapesti helyszínt, amely történelmi szempontból fontosnak tűnt. Így az Astoria szállót, ahol Eichmann Sonderkommandoja állomásozott a német megszállás első napjaiban, vagy a budai Majestic Hotelt, ahová később költözött át. De elmentek megnézni a gyűjtőtáborok helyét, és a nemzetközi- valamint a nagygettót is. S mindezt nagyon hasznosnak minősítette a munkáihoz.

Később Braham egy nekem írt e-mailjában ezt azzal egészítette ki, hogy ugyan látta a sok anyagot Lévainál a szekrényekben, de az volt az érzése hogy Lévai nem olyan nagyon lelkes az ötlettől, hogy ezeket megossza egy rivális történésszel.

S tesz egy megjegyzést, amelyet később sem magyarázott meg, hogy nem gondolta, hogy Lévai valakinek beszámol arról, miről is beszéltek. (Arra célzott volna, hogy Lévainak jelentenie kellett a találkozót? Egy későbbi Lévainak írt levelében is célozgat arra, hogy lenne mit mondania dehonesztálót Lévairól, de persze nem teszi. Mire Lévai Levélben csak annyit felel, hogy ez annál is üdvösebb, mert ha alaptalan dolgokat terjeszt (mármint Braham Lévairól) annak még következményei is lehetnek. De hogy mire gondoltak, azt legfeljebb, ha találgathatjuk.)

Braham ezzel együtt meglehetősen fontosnak tartotta Lévai tevékenységét, annak ellenére, hogy amikor Berend Béla beperelte Brahamot és Lévai volt a per egyik szakértője, az újságíró inkább Berend

Braham professzor e kötet szerzőjével

ártatlansága mellett állt ki, kiemelve, hogy a másodfokú, felmentő népbíróági ítélet teljesen elfogadható. Mint levelezésükből kiderül, Braham ezt némileg zokon vette, ám úgy tűnik, lovagiasan felülemelkedett e vitán.

Lévai életének következő izgalmas állomása az Eichmann perhez kapcsolódik.

Az Eichmann per

A történelem csinálta történész

1945 után tehát a holokaustt egyik első történészévé vált. Alig három év alatt egy tucat könyvet írt a vészkorszakról – talán maga a kifejezés is tőle származik. Elképesztő mennyiségű dokumentumot gyűjtött össze és tett közzé. A zsidó sorsról, a gyilkosokról, a mentőakciók szervezőiről, a pesti gettó megmeneküléséről sorra jelentek meg könyvei. Ő az egyik első, aki kötetben foglalja össze Raoul Wallenberg budapesti embermentő tevékenységét. Ez a kötete svédül is napvilágot látott. Egy másik kötete, Black Book címen, angolul is.

1948 után az új hatalom Lévait is elhallgattatta.

Többekkel ellentétben Lévai ezt is megúsza, s az ötvenes évektől kezdve itt-ott újra megjelentek írásai. A zsidó felekezet hetilapjában, az Új Életben, néha a Hazafias Népfront Magyar Nemzetében és egyszer-egyszer még az MSZMP központi orgánumában, a Népszabadságban is, vagy akár az Ország-Világ című hetilapban.

Ezekben az írásaiban foglalkozott a második világháborúban történetekkel, saját élményei és kutatásai alapján, és többször írt olyanokról, akik bár minden valószínűség szerint háborús bűnöket követtek el, az akkori NSZK-ban nemcsak büntetlenek maradtak, de esetenként magas állami tisztséget is tölthettek be.

Szolgáljon itt csak két példa arra, hogy már az Eichmann-per előtt is foglalkozott a témával. 1959 novemberében még a csehszlovák CTK hírugynökség is beszámolt arról, hogy Lévai az ADN tudósítójával megosztotta információját, mely szerint egy bizonyos „bonni miniszter Oberlander” részt vett 18 ezer ember Kamenyec-Podolszkijba hurcolásában, akiknek többségét meggyilkolták. 1959 legvégén az Új Életben újabb részleteket közölt „dr. T. Oberlander Obersturmbannführer” bűneiről, akinek egysége rész vett a kivégzésekben. És így tovább.

Innentől kezdve találgathatunk. Lévait megbízták, megkérték, hogy működjön közre a leleplezésekben, vagy magától érzett rá, ez az a téma, amivel visszatérhet a magyar sajtóba. Bár kétségtelen, sok dokumentumot gyűjtött, afféle egyszemélyes holokaustt dokumentációs központ volt, de mégis, mikor és hol talált rá ezekre az információkra? Kapott esetleg segítséget valamilyen hivatalos szervtől, titkosszolgálatától? Vagy éppen csak azt emelte ki gyűjteményéből, amiről azt gondolta, hajlandóak megjelentetni?

Ben Gurion miniszterelnök az izraeli Kneszetben 1960. május 23-án jelentette be Eichmann elfogását. Lévai először május 25-én írt erről.

Első nagyobb cikke június 2-án, majd az ezt követő két napon látott napvilágot a párt központi lapjában, a Népszabadságban. „Adolf Eichmann „karrierje”/ A náci tömeggyilkos útja Budapestig - címmel. Ebben a három részben szakszerű alaposítással foglalta össze a deportálások menetét és ebben Eichmann szerepét. A harmadik részben hosszan sorolja azokat, akik Eichmann bűntársai voltak, de nagyrészt megúszták a felelősségrevonást, sőt sokan közülük magas tisztséget töltenek be a nyugat-német államban. Az utolsó hasábot már

Elfogták Adolf Eichmann náci tömeggyilkost

Jeruzsálem, május 24.

Az izraeli rendőrség letartóztatta Adolf Eichmann volt SS-tisztet, hatmillió zsidó tömeges meggyilkolásának egyik fő irányítóját. A legnagyobb titoktartás fedi, hogyan sikerült az izraelieknek Eichmann letartóztatniuk. Ben Gurion miniszterelnök az izraeli parlamentben csak annyit közölt, hogy a 15 éve eltűnt SS-tiszt izraeli rendőrök kezébe került. Rosen igazságügyminiszter közölte, hogy gyilkosság vádját emelik ellene, s az ügyész halálbüntetést követelhet.

*

Világszerte feltűnést keltett Eichmann letartóztatása. Az osztrák származású Eichmann tősgyökeres régi náci, Gestapo-tiszt. Amikor a fasiszták a „zsidókérdés végleges megoldását”, vagyis a nácik kezébe került összes zsidók kiirtását elhatározták, ennek a borzalmas programnak a végrehajtását Eichmannra bízták. A Berlinben felállított Reichssicherheitshauptamt (RSHA) IV. osztályában (Gestapo) B-4 referátum vezetőjeként, az úgynevezett „Weltjudenkommissar” megbízatást kapta. Ebben a munkakörben végigjárta Európának a nácik által megszállt országait, és 1940-től 1945-ig több millió francia, holland, belga, dán, norvég, csehszlovák, lengyel és görög zsidó vallású állampolgárt szállíttatott át elsősorban Auschwitzba s a többi megsemmisítő táborba.

Legutolsó ténykedése Magyarországra hozta, ahová Himmlerrel

és Kaltenbrunnerral 1944. március 19-én hajnalban repülőgépen érkezett. Rövidesen a deportálás szervezésével megbízott Endre László államtitkárral került a legszorosabb kapcsolatba. Az együtt kidolgozott és végrehajtott elgondolások alapján Magyarország területéről több mint hatszázezer zsidó vallású magyar állampolgárt deportáltatott.

A náci birodalom összeomlása Eichmann Alt Ausseeben találta, ahol Kaltenbrunner maga köré gyűjtötte gestapóbeli alárendeltjeit. E salzkammerguti kis fürdőhelyen esett azután Eichmann is álnéven amerikai hadifogságba. Onnan 1945 novemberében sikerült megszöknie. Nyilván tendenciózusan éveken át halálhírét terjesztették, de voltak hírek arról is, hogy valahol Szaud-Arábiában bujdosik. Néhány héttel ezelőtt hír érkezett arról, hogy Eichmann felhasználva ifjúkori kapcsolatait, a kuwaiti emírség (angol protektorátus) területén elfekvő amerikai—nyugatnémet petróleumérdekeltség tisztviselője.

A most elfogott Eichmann ügyének tárgyalása igen nagy jelentőségű, miután Eichmann Himmler és Kaltenbrunner legszűkebb környezetében töltött el éveket és legkitűnőbb ismerője a Gestapo ügyeinek. Egyébként Hitlerrel kapott megbízása alapján Globocnik és Höss — időközben felakasztott tömeggyilkosok — segítségével Eichmann rendezte be az első ciángázzal történő gyilkoló üzemeket is.

Lévai Jenő

ekkor Hans Globke kapta – mint talán a legmagasabb tisztséget viselő egykori náci hivatalnok. Mint látni fogjuk, az országot vezető MSZMP legfontosabb testülete is csak pár nappal később, június 28-án foglalkozik először az üggyel, a külügyi apparátus pedig 1961 februárjában – újra is újra előhozva, hogy az akkori NSZK sok volt nácit rejteget, köztük Globkét. Hogy az ötletet Lévaitól, aki régóta foglalkozott ezzel a kérdéssel, kapták-e a politikusok, vagy valaki időben megsúgta neki, érdemes lenne ezzel a szállal is foglalkoznia, esetleg mindez csak véletlen egybeesés, azt még nem tudjuk.

A korabeli sajtó viszonyait csak kicsit is ismerve, abban biztosak lehetünk, a cikk nem úgy került a jól kontrollált lapba, hogy Lévai gondolt egyet, s aktuálisnak érezvén a témát, beküldte írását. Joggal feltételezhetjük, hogy a párt- és a sajtóirányítás legmagasabb szintjén döntöttek úgy, hogy jelenjen meg cikk, és kitől.

Lévait szakmai múltja, viszonylagos nemzetközi ismertsége alkalmassá tette a feladatra. Ráadásul, nyilván,

kellően megbízhatónak is számított. Globke közben szinte a fő ellenségé vált a keleti blokkban. Az látszik, Lévai még azelőtt említi, hogy a politikai döntéshozók kijelölték volna erre a szerepre.

Ezek után több cikket írt a témáról, és – mint később még szólunk róla - Jeruzsálemben is járt a per idején, bár végül tanúként nem hallgatták meg.

Az Eichmann-per és Izrael

Az izraeli Kneszet 1950-ben fogadott el egy törvényt a nácik és bűntársaik felelősségre vonásáról, ha azok az izraeli hatóságok kezére kerülnének. Az akkori vitában az hangzott el, hogy „a törvény jelentősége inkább elvi, mint gyakorlati. Ténylegesen igen csekély azoknak a bűnözőknek a száma, akiket e törvény alapján el fognak ítélni. A nácik nem fognak Izraelben menedéket keresni...”²³⁷

Már csak ezért is okozott megdöbbenést és feltűnést világszerte, amikor 1960. május 23-án, délután Ben Gurion miniszterelnök, egy már-már érdektelen költségvetési vita közben egyszer csak szót kért. Mindössze kétmondatos bejelentése felrázta egész Izraelt.

„A Kneszet tudomására hozom, hogy az izraeli biztonsági szolgálat nemrég a nagy náci bűnözők egyikének, Adolf Eichmann-nak a nyomára bukkant, aki más nácikkal együtt felelős azért, amit ők «a zsidókérdés végleges megoldása» néven emlegettek, illetve – a hatmillió európai zsidó kiirtásáért. Adolf Eichmann már Izraelben van, börtönben, s a nácik és bűntársaik felelősségre vonásáról szóló 1950. évi törvény rendelkezéseinek megfelelően rövidesen izraeli bíróság elé fog kerülni.”

Ben Gurion nem szolgált további részletekkel. Így rövid időre döbbszent csönd támadt az ülésteremben, majd kitört a hangzavar. Sokan sírva fakadtak, mások örömben egymást ölelgették. Eichmann a markunkban! – lelkesedtek. Az utcákon hasonló lelkes jelenetek játszódtak le. Az emberek a rádiók köré gyűltek, új hírekre várva, megrohamozták az újságos kioszkokat. Deborah Lipstadt az Eichmann perrel szóló könyvében a történész Tom Segevét idézi, aki szerint olyan lelkes érzelmi hullám söpört végig az országon, mint amilyen talán csak 12 évvel korábban, Izrael Állam kikiáltásakor.²³⁸

Az Izraelben megjelenő, magyar nyelvű Új Kelet című napilap így fogalmazott: „Eichmann elfogása talán mindennél jobban szimbolizálja a zsidó állam létezésének rendkívüli jelentőségét és azt a mérhetetlen változást, amely a zsidó sorsban, a nép reális helyzetében az állam megalakulása óta bekövetkezett. A zsidóság nem szabad préda többé. A zsidóság egyik főgyilkosa a független zsidó bíróság előtt fog felelni gonosztetteiért.”²³⁹

Izraelben is a hosszú hónapokig tartó per adott lehetőséget arra, hogy felidézzék, miként történt a népirtás. Bár az országnak vagy félmillió holokauszt túlélő polgára volt, a közbeszédnek éppen a tárgyalássorozat következtében vált részévé a holokauszt.

A jogilag kifogástalan, mindvégig jelentős sajtóérdeklődés mellett zajló perben a vád és a védelem is hatalmas mennyiségű bizonyítékot vonultatott fel. A tárgyalás nemcsak arra nyújtott alkalmat, hogy Eichmann személyes felelősségéről, bűnösségéről döntsének, hanem arra is, hogy megmutassa a világnak a holokauszt szörnyűségét.

²³⁷ Schön Dezső: A jeruzsálemi per Tel Aviv, Új-Kelet kiadó, 1962

²³⁸ Deborah E. Lipstadt: The Eichmann Trial, New York, Shocken, 2011

²³⁹ Schön idézett műve

Az Eichmann-ügy Magyarországon

Eichmann elfogása – érthetően – Magyarországon is élénk érdeklődést keltett, hiszen a többsszázezer magyar zsidó kiirtása egyik fő felelősének éppen őt tartották. A politikai élet legfelsőbb szintjén, az MSZMP vezetésében hoztak határozatot arról, mit tegyenek a magyar hatóságok, és a kor gyakorlatának megfelelően arról is döntöttek, miként számoljon be a történeésekről a magyar sajtó.

Csonka Laura: Az Eichmann-per magyarországi sajtóvisszhangja²⁴⁰ című remek cikkéből sok fontos részletet megtudhatunk. Így azt is, hogy a Magyarországot vezető párt legfőbb döntéshozó testülete, a Politikai Bizottság először 1960. június 28-án tárgyalt az ügyről.

Kádár János, a párt, s így az ország első embere, így fogalmazott: *„Nem jó ezekből a nyomorult, fasiszta ügyekből kizárólag zsidókérdést csinálni. Ha mi ebben a dologban fellépünk, a döntő az legyen, hogy ez az Eichmann a magyar állampolgárok százezreit gyilkolta meg. Ennek a vonalnak kell erősnek lennie, ne az a vonal legyen, hogy zsidókérdést csinálunk ebből az ügyből. [...] ez a fasiszmus és az antifasiszmus kérdése.[...] Bizonyos anyagok publikálása. Az nem lesz célszerű, hogy minden lap első négy oldala ezzel legyen tele. Ezt nem kell csinálni.”*

Szirmai István, az ideológiai ügyekkel foglalkozó KB-titkár azt jegyezte meg, hogy Eichmann elfogásában és elítélésében Izrael különösen érdekelt, annál is inkább, mert az egykori SS tiszt olyan információknak a birtokában lehet, amelyek súlyosan kompromittálják Izraelt és a cionista mozgalmakat.

„Ennek az Eichmannnak elfogatásában és elítélésében az izraeli kormány olyan szempontból is érdekelt véleményem szerint, hogy vannak bizonyos dolgok, amelyek az izraeli kormányt és a cionista mozgalmat súlyosan kompromittálják. Ezekről Eichmann is tud, és azokat az izraeliek nem akarják napvilágra hozni. Ilyen tényező is van. Volt az a bizonyos Kasztner-ügy, akit az izraeli kormány lövetett agyon, hogy befogja a száját. Ez is egy zavaros dolog volt, de a lényeg az, hogy még maga az izraeli kormány feje is érdekelt ebben a dologban, mert neki is voltak összeköttetései a Gestapóval. Egy igen érdekes dolog van itt. Eichmann elrabolták Argentínából, s mikor ez nyilvánosságra került, rá 3 napra leégett az a nagyterem, ahol az ilyen nyilvános tárgyalást le lehetne bonyolítani. Ez sem egy utolsó dolog.

A következőket javasolnám: A mi agitációnk ne csak olyan irányba hasson, az Eichmann-perből olyan hasznót húzzon, hogy a Német Szövetségi Köztársaság fasisztái lelepleződjenek, hanem arra kell törekedni, hogy az izraeli kormány is le legyen leplezve. Tehát kétfelé kell, hogy irányuljon az agitáció.”

Szirmai megjegyzése már csak azért is érdekes, mert ő az, aki még szülőföldjén, Erdélyben a Hasomér Hacair ifjúsági cionista mozgalomban kezdett politizálni. Az ötvenes évek „cionista” pereiben őt is letartóztatták, börtönbe zárták. A múltját megtagadó Szirmai a PB ülésén már a legsötétebb szovjet anticionista vádakát visszhangozta. Szerinte Kasztner Rezsőt 1957-ben az izraeli kormány gyilkoltatta meg, Ben Gurion miniszterelnök összeköttetésben állt a Gestapóval, és így tovább.

²⁴⁰ Csonka Laura: Az Eichmann-per magyarországi sajtóvisszhangja. In: Sorsfordulók és mindennapok. Tanulmányok a 19-20. századi magyar és egyetemes történelemről. Szerk.: Strausz Péter – Zachar Péter. Heraldika, 2011. 246-265. o.

A PB ülésén Péter János azt fejtegette, hogy ki kellene kérni Eichmannt Izraeltől. Szerinte fel lehetne használni a korábbi rendszer és a kortárs nyugati világ elítélésre is. Így fogalmazott: *„Kezdetben elsősorban olyan anyagokat kellene nyilvánosságra hozni, amelyek kizárólag Magyarországon elkövetett bűncselekményeire vonatkoznak, és fokozatosan térni rá olyan anyagokra, amelyek amerikai vagy nyugatnémet személyiséggel vannak összefüggésben.”* Lévai tehát „megelőzte a korát” a Globke sztorival. Érdekes módon Izraelben is többen akadtak, akik azon a véleményen voltak, hogy ha kérik, akkor ki kell adni valamelyik olyan országnak Eichmannt, ahol ténykedett. Márpedig azért, mert egyrészt a per kimenetele nagyjából ugyanaz lehet, másrészt, mert így nem vádolhatják Izraelt bosszúval, részrehajló eljárással. Egy ideig Eichmann védelme is próbálkozott azzal, hogy a volt SS tisztet az NSZK-ban vonják felelősségre, ott ugyanis már akkor sem létezett halálbüntetés. (Amúgy, mint az köztudott, az izraeli jogtörténelemben egyetlen kivégzés történt csak, Eichmanné.) Visszatérve a magyar döntéshozókhoz, hamar megfogalmazódott, Eichmann nyilván sok olyat tud mondani, ami kellemetlen a (nyugat)német vezetésnek, s ezt a lehetőségek szerint ki is fogják használni. A külügy munkatársa egyenesen ezt állította: *„a lehető legnagyobb mértékben arra kell felhasználnunk, hogy leleplezzük azokat a fasisztákat, akik ma is fontos szerepet játszanak a Német Szövetségi Köztársaságban, politikája kialakításában, az államapparátusban, a különböző fasiszta jellegű társadalmi szervezetekben”.*

Végül a következő határozatot foglalták írásba²⁴¹:

„Eichmann és társai bűncselekményeire vonatkozó dokumentumok nyilvánosságra hozásánál az antifasiszta front bázisáról kellene támadni:

- a.) a nyugatnémet neofasizmust,
- b.) a cionizmust,
- c.) a Vatikánt (Eichmann vatikáni segédlettel került Argentínába – A szerző).

Ezért Eichmann és társai bűncselekményeinek feltárásánál figyelmet kellene fordítani – a zsidók ellen elkövetett bűncselekmények mellett – az egyéb különböző haladó személyek, mozgalmak, hazafiak ellen elkövetett cselekményeikre is.

Mivel Eichmann bűncselekményei legnagyobb részét Lengyelországban lengyel állampolgárok ellen követte el, ezért helyesnek látszanék, ha akcióink élvonalában a lengyel elvtársak lennének.

2.) Az izraeli bíróság illetékességének problémája

Ezzel kapcsolatban a következő kérdések tisztázása szükséges:

- a.) Ha az izraeli bíróság illetékességét Eichmann bűncselekményei egész körére vonatkozóan elismernék, annak a következő káros következményei lennének:
 - aa.) Abba a látszatba kerülnénk, mintha elismernénk Izrael kormánya ama törekvésének jogosultságát, hogy magát általában a zsidók képviselőjének tekintse.
 - ab.) Ellentétbe kerülnénk a szövetséges és társult hatalmak 1943 októberében Moszkvában elfogadott nyilatkozatával, amely szerint a háborús bűnösök ott felelnek tetteikért, ahol azokat elkövették.
 - ac.) Magunkat olyan helyzetbe hoznánk, amelyben nem tagadhatnánk meg az Eichmannra vonatkozó adatszolgáltatást.
 - ad.) Ezzel viszont elősegítenénk, hogy Izrael kormánya a saját politikai céljaira használja ki az Eichmann-ügyet.

²⁴¹ AZ Eichmann per és a magyar politikai vezetés, Szombat, 2002.11.01.

ae.) Végül: veszélyeztetnénk azt a jogunkat, hogy Eichmannt kikérjük.

b.) Ha az izraeli bíróság illetékességét semmi vonatkozásban sem ismerjük el, ebből a következő hátrányos következmények eredhetnek:

meg kell tagadnunk az Eichmannra vonatkozó adatszolgáltatást, mind hivatalos, mind magánjellegű formáit.

Ezzel alkalmat adnánk egyfelől arra, hogy az izraeli bíróság a bűncselekmények körét leszűkítse, másfelől arra, hogy sorozatos propagandatámadásaikban azt állítsák, hogy a szocialista országok nem nyújtanak segítséget egy fasiszta háborús bűnös bűncselekményeinek feltárásához. Ebben az esetben az izraeli bíróság várható inkorrekt eljárásával szemben nehezen tudunk bírálatot gyakorolni.

(...)

Az esetleges kikérési eljárásnak valószínűleg csak propaganda jelentősége van. Nem valószínű ugyanis, hogy a kikérési igénynek az izraeli hatóságok helyt adnak. A kiadással ugyanis csökkentenék saját lehetőségeiket az Eichmann-ügy politikai és gazdasági kiaknázására Nyugat Németországgal és az arab országokkal szemben. Továbbá a kiadás azzal a következménnyel járna, hogy Eichmann mind a cionizmussal, mind az Argentínából való elszállításával kapcsolatban az izraeli kormány szempontjából nem kívánatos információkat adna elkerülhetetlenül a szocialista országok hatóságainak.

Ennek ellenére megvannak a politikai előnyei a kikérési eljárásnak. A kikérés elutasítása után ugyanis az izraeli kormány politikájának bírálatára is alkalmat adó lehetőségeink nyílnának az Eichmann bűncselekményeire vonatkozó dokumentációnk fokozatos publikálására, sőt esetleg – az Oberlander-per mintájára – a per távollétében való lefolytatására...

4.) Adatszolgáltatás az izraeli hatóságok számára

Amennyiben izraeli hatóságok közvetlenül keresik meg a mi országaink egyes állampolgárait információ és adatszolgáltatás kérésével, ezek adják azt a választ, hogy ebben az ügyben csak saját államuk hatóságai rendelkezésére állhatnak.

Saját hatóságainkhoz érkező hivatalos izraeli megkeresésekre olyan jellegű és mértékű anyagot adunk át, amilyen és amennyi a mai izraeli állampolgárok jelentős része ellen elkövetett bűncselekmények dokumentálásával, perrendszerűen érvényesíthető bizonyítást szolgáltat a legsúlyosabb ítélet meghozatalához.

(...)

Izraelben számosan élnek olyanok, most mint izraeli állampolgárok, akik ellen Eichmann közvetve és közvetlenül főbenjáró bűncselekményeket követett el, ezért az izraeli igazságügyi szervek részleges illetékessége elismerhető Eichmann bűncselekményeinek arra a körére, amelyben mai izraeli állampolgárok ellen közvetve vagy közvetlenül elkövetett bűncselekményei tartoznak. Ennek megfelelően az illetékesség körébe tartozó, e bűncselekményekre vonatkozó bizonyító anyag kiadására készek lesznek igazságügyi hatóságaink, ha ebben az ügyben hivatalos megkeresést kapnak...”

A Politikai Bizottság határozata nagyjából ki is jelölte tehát a kereteket. Még tudósítani is csak igazán megbízható újságírók mehettek. Nekik kötelességszerűen újra és újra el kellett ismételniük, hogy a per során el akarják tusolni azt, hogy a (nyugat)-német vezetésben, politikai elitben sokan vannak, akik a hitleráj idején is felelős pozíciót töltöttek be.

A Magyar Nemzet későbbi főszerkesztőjének, Pethő Tibornak 1989-ben készült életrajzi interjújából tudható, hogy az Izrael leleplezését is szorgalmazó Szirmai István saját maga választotta ki a perről tudósító újságírókat, így Pethő Tibort is. Továbbá Koncsek László volt

fény, így például akkor, amikor az előbb említett Kol Haam, az Izraeli Kommunista Párt lapja megírta, hogy Globke²⁴⁴ nevének említése után a nyugatnémetek technikai okokra hivatkozva felfüggesztették az izraeli állampolgároknak fizetendő jóvátételek meghosszabbításáról folyó tárgyalásokat.”²⁴⁵

Egyrészt, jegyezzük meg a Globke nevet, előkerül az még Lévaival kapcsolatban is. Másrészt állapítsuk meg, hogy a korabeli magyar sajtó pontosan követte a pártutasításokat -- de hát mi mást is tehetett volna.

A példákat hosszan idézhetnénk, most elég legyen csak még egy: A korabeli népszerű vicclap, a Ludas Matyi címlapján Adenauer kancellár egy újságban olvassa Eichmann elfogásának a hírért, és ezt jegyzi meg: „Úgy kell neki. Miért nem bujkált nálunk, mint a többiek”.

²⁴⁴ Dr. Hans Globke: német jogász. Bár soha nem volt a nemzeti szocialista párt tagja, a hitleri államapparátusban jelentős szerepet játszott. Az ő nevéhez köthető a hírhedt nürnbergi törvény kommentárjának megírása. 1945 után is a német államapparátusban maradt. 1949-től a Szövetségi Kancellári Hivatalban dolgozott, majd 1953-tól 1963-ig a hivatal vezetője volt.

²⁴⁵ Pethő Tibor: Egy szürke kis hivatalnok, Magyar Nemzet, 1961. július 23.

Lévai előkerül

Lévai Jenő ugyan „érintett” volt, mégis sokáig úgy szerepelt a magyar sajtóban, mint akit tanúként megidézték, de végül nem hallgattak meg a tárgyaláson. Ám Lévai szerepe korábban kezdődött.

Ugyan tudjuk, hogy a korabeli sajtóirányítás központosított volt, a fontos kérdésekben a párt központi szervei döntöttek, és a dokumentumokból azt is látjuk, az MSZMP vezetésében legalább öt alkalommal foglalkoztak az Eichmann-üggyel. De azért merész lenne azt feltételezni, hogy minden központi elhatározásra történt. Mint említettük, 1960 júniusának vége felé foglalkozott a PB először a kérdéssel. Ám az első cikk a magyar sajtóban már 1960. május 25-én megjelent. A Népszabadságban egy viszonylag szűkszavú hír arról, hogy „Elfogták Adolf Eichmann náci tömeggyilkost”. A jeruzsálemi keltezésű, május 24-i hírhez Lévai Jenő írt 75 soros hírmagyarázatot, amelyben röviden összefoglalta, ki Eichmann, mi volt a szerepe a zsidóirtásban, és miként tűnt el a háború után. „A most elfogott Eichmann ügyének tárgyalása igen nagy jelentőségű, miután Eichmann Himmler és Kaltenbrunner legszűkebb környezetében töltött el éveket és a legkitűnőbb ismerője a Gestapo ügyeinek” – írta ekkor jövőbe látóan Lévai. Azt ma már szinte lehetetlen megmondani, hogyan akadtak rá a szerkesztők. Arra a Lévaire, aki akkoriban alig-alig jelent meg a magyar sajtóban, a negyvenöt után írt könyvei eltűntek, a könyvtárak zárt polcaira kerültek, azon művek közé, amelyek elolvasásához külön engedély kellett. Ám kétségtelen, sokan lehettek még a szerkesztőségben, akik emlékezhetek arra, hogy ő volt a kérdés egyik legelismertebb szakértője, ráadásul nagy napilapos rutinnal, akinek nem okozhat gondot egy efféle cikk gyors megírása.

Lévai aztán 1960. június 2-án egy háromrészes cikksorozatot kezdett – ahogy azt már említettük - Eichmannról a Népszabadságban. Ebben felidézi, hogy a nürnbergi archívumban rengeteg dokumentum áll rendelkezésre, amely bizonyíthatja Eichmann bűnösségét. Igaz – hivatkozik a bonni igazságügyi miniszterre –, ha Eichmannt nem adják ki Németországnak, akkor nem tudnak segíteni. Ám Lévai megnyugtat: „Az Eichmann bűnös tevékenységére vonatkozó legfontosabb okmányokat mi is ismerjük.” A „mi” persze itt nincs definiálva. De akár Lévaist is jelentheti, aki cikkeiben, mint ez egyébként is szokás, gyakorta többes szám első személyben ír saját magáról, de akár a vádlókat is.

Az első két részben Lévai Eichmann bűneit sorolta fel, többször hivatkozva dokumentumokra. Megemlítette, hogy Eichmann-nak milyen gyorsan sikerült elérnie a magyar vidéki zsidók deportálását, miként sikerült vagonokat szereznie, akkor, amikor a hadseregnek is szüksége lett volna rájuk, és miként érte el Auschwitz kibővítését, hogy az képes legyen „feldolgozni” a meggyilkolandó embereket. A harmadik részben hosszan sorolja azoknak a neveit, akik még a cikk írásának időpontjában is fontos tisztségekben maradtak, bűnös múltjuk ellenére is. És már ebben az 1960. június 5-én megjelent írásában²⁴⁶ részletesebben beszámol dr. Hans Globke-ról. Szerinte Globke a náci párt lelkes tagja, bűntársa volt Eichmann-nak. Felemlíti, hogy Globkét a nürnbergi tárgyaláson csak tanúként, méghozzá a vád tanújaként hallgatták meg. Most viszont joggal tarthat attól, hogy Eichmann esetleges vallomásai lerántják a leplet mindarról, amit a náci vezetés tagjaként a zsidók ellen tett.

²⁴⁶ Lévai Jenő: Nemcsak Eichmannról van szó, A náci tömeggyilkos segítői a bonni állam különféle posztjain, Népszabadság, 1960. június 5.

Azt persze megint nehéz megmondani, hogy Lévai, aki kétségtelenül nagyon alaposan ismerte a vonatkozó dokumentumokat, több perben még Németországban is, szerepelt tanúként, maga érezte úgy, hogy súlyos igazságtalanság történt, amikor nemcsak futni hagyták a volt háborús bűnösöket, köztük Globkét, de még magas pozícióban is megtartották őket, vagy felsőbb sugallattal kapott, hogy részletesen foglalkozzon Adenauer államtitkárával.

Viszontválasz Globke államtitkárnak címmel aztán december 25-én jelent meg egy nagy írása Lévainak, szintén a párt központi lapjában, a Népszabadságban. Ebből kiderül, hogy a svájci zsidó lapban, a Maccabiban jelent meg egy hosszú bűnlajstroma Globke államtitkárról, aki aztán ugyanott cáfolni is próbálta a vádakát. A Népszabadság cikkben viszont²⁴⁷ Lévai, iratokra, tanúvallomásokra, tárgyalási jegyzőkönyvekre tételeken hivatkozva hosszasan cáfolta Globke mentegetődzését.

S hogy mennyire fontos volt ez az ügy, és Lévai – legalábbis eleinte – milyen fontos szerepet játszott a történetek ismeretében, mi sem mutatja, jobban, mint hogy az akkor még meglehetősen szűk adásidővel működő egyszem televízióban Lévai főműsoridőben, rögtön a híradó után tarthatott egy előadást az Eichmann perről. Ráadásul a tévéprogramban „történész”-ként nevezték meg.²⁴⁸

Mint az MSZMP legfőbb döntéshozó szerve, a Politikai Bizottság határozatokból láttuk, a magyar vezetés szükségesnek tartotta, hogy dokumentumgyűjteménnyel is alátámassza érveit. Ennek összeállítására Lévai Jenőt kérték fel.

A kötet három nyelven, németül, angolul és franciául jelent meg. Magyarul soha. Ráadásul a kötetek impresszumában egy valójában nem létező könyvkiadó, a Pannonia szerepel.²⁴⁹ Miért kellett eltagadni a valóságot, újabb rejtély. Ma már nagyjából sejtjük egyébként, hogy a kiadvány az MSZMP kiadójánál, a Kossuthnál készült. A kötetben nagyrészt azok a dokumentumok találhatóak, amelyeket végül is átadott Magyarország Izraelnek, még ha az izraeli nyomozókat állítólag nem is engedte be az országba.

Lévai a könyv történetéről egyébként röviden beszámolt egy cikkében, már 1978-ban.²⁵⁰ „Amíg a kihallgatás (Eichmanné) folyt, a vizsgáló bizottság vezetője Abraham Selinger rendőr ezredes végiglátogatta Európa minden országát, ahol dokumentumokat és tanukat szerezhettek. Az izraeli kormány utasította követeit, hogy kérjék a fogadó államok külügyminisztereitől a birtokukban lévő dokumentumokat is bocsássák rendelkezésre. Külügyminisztériumunkban ekkor visszaemlékezve arra, hogy másfél évtizeddel előbb í párizsi békekonferenciára való felhasználás céljából 1945-ben velem készítettek el könyveket („Fekete”, „Szürke”, „Fehér”, „Gettó” könyvek) felkérek „Eichmann magyarországi bűnös tevékenységét” dokumentumok segítségével bizonyító újabb könyv megírására. E könyvemet, amely magyar nyelven nem jelent meg – „Eichmann Magyarországon” címmel a Külügyminisztérium a Corvina kiadó útján 340 oldalon német, francia és angol nyelven adatta ki. A dicséretre méltóan meglepő gyorsasággal elkészített könyveket a magyar

²⁴⁷ Lévai Jenő: Viszontválasz Globke államtitkárnak, Népszabadság, 1960. december 25.

²⁴⁸ Lévai Jenő történész előadása az Eichmann perről, Magyar Televízió, 1961. április 18.

²⁴⁹ A kézirat a MOL XIX-J-1-j-Izrael-30/c-IV. kötet.12.n.-1960/12. d. található

²⁵⁰ Lévai Jenő: A magyar zsidóság tragédiája, X. rész, Új Élet, 1978. december 15.

diplomáciai képviselők az általuk kívánt nyelven és példányszámban - a mindenütt rendezett sajtókonferenciákon való díjtalan szétosztásra - kapták kézhez. Jelenlegi USA nagykövetségünk, Esztergályos Ferenc – akkor a külügyi politikai osztály vezetője - irányította ezt az akciót, amelyről a világsajtó is nagy elismeréssel emlékezik meg. (Számos követségünk meghívására, mint a könyv szerzője, magam is részt vettem a sajtókonferenciák némelyikén a külföldi kollégák kérdéseire további részletes felvilágosítást adhattam.)”

Egy MTI tudósításból tudjuk, hogy 1961. április 27-én a Magyar Népköztársaság berlini követsége Lévai részvételével szervezett egy sajtótájékoztatót a témában. Hónapokkal később azért idézték ezt újra fel, mert Lévai itt megemlítette, hogy az NSZK stockholmi követe 1944-ben Budapesten teljesített szolgálatot és tevékenyen részt vett a zsidók deportálásának az előkészítésében. Az is ismeretek birtokában aztán most svédországi zsidó közösség is követelte a zsidók meggyilkolásáért szintén felelősséggel tartozó követ eltávolítását.²⁵¹ Ismerjük Esztergályos Ferenc feljegyzését²⁵², amelyet az Eichmann ügyben teendő lépésekről készített. Ebben szerepel, hogy sajtókonferenciát kell szervezni Magyarországon, illetve „egyes fontosabb követségünkön.” Biztosítani kell a sajtókonferenciára szánt anyagok kiválogatását, „hogy azt a BM illetékeseivel egyeztethessük.” Láttuk, hogy Lévai könyve – amely alapvetően dokumentum-gyűjtemény - több nyelven jelent meg, a külügyminisztériumi feljegyzés, nyilván e kötetre is utalva foglalkozik azzal is, hogy „tisztázni kell a BM-nek a fordítás lehetőségét, esetleg az ORFI bekapcsolásával.”

(Azt tudjuk, Lévai magyarul írta a kéziratot, az megtalálható a Magyar Országos Levéltárban. Éd bár ez alaposabb vizsgálatot igényel, de feltűnő, hogy alaposan megszerkesztették a kéziratot, de hogy kik és milyen szempontok alapján, az még nem világos.)

Majd így folytatódik:

„Március végén jelenik meg Lévai könyve három nyelven (német, angol, francia) az Eichmann ügyről. Ennek terjesztési feltételeit már most keressük, a követségek ilyen irányú utasítást kaptak.”

Akadnak jelek arra, hogy azért a dolog nem ment simán. A Népszabadság például idézte az ADN német hírügynökség jelentését, amely szerint az NSZK-ban elkobozták Lévai könyvét, „amely Eichmann és Globke együttműködését okmányszerűen bizonyítja. A főállamügyészség utasította a rendőrséget, hogy foglalja le a könyvkereskedésben található példányokat.”²⁵³

Lévai könyve Izraelben sem aratott osztatlan sikert. A perről napról napra beszámoló Schön Dezső például így értékelte később összeállított könyvében:

„A jeruzsálemi per alkalmából Lévai Jenő tollából háromszáz oldalas könyv jelent meg Budapesten, a címe: Eichmann Magyarországon.

Ismerjük Lévai Jenő munkáit, a Fekete könyvtől a legutóbbi cikksorozatáig. Éppen ezért nem akartunk hinni a szemünknek: ebből a könyvből ugyanis az derül ki, hogy a 600 000 magyar

²⁵¹ Dr. Wermeister kezéhez is vér tapad, MTI jelentés, közli: Népszabadság, 1961 július 15.

²⁵² Feljegyzés, az Eichmann ügyben teendő lépésekről. KÜM, 1961., február 10., MOL XIX-J-1j Izr.30/c-0081/2-1961

²⁵³ Nyugat-Németországban elkoboztatták az „Eichmann Magyarországon” című könyvet, Népszabadság, 1961. június 7.

zsidó mártírháláláért nem Adolf Eichmann, a jeruzsálemi per vádlottját, hanem egy bizonyos dr. Hans Globkét terhel a felelősség.”

Ennél a kurta summáznál azért jóval többet mond, s valójában egész sor dokumentumot közöl Eichmann bűnösségéről is. Még akkor is, ha kétségtelen találunk benne efféle mondatokat: „Globke a legsúlyosabb emberiség elleni bűncselekmények elkövetésében bűnös. Globke egy lelkiismeret nélküli ember, egy zsidó gyűlölő, akit nem ítélték el. Ő fasiszta volt.”²⁵⁴

Ráadásul később maga Schön számolt be arról, hogy Eichmann védője, dr. Robert Servatius maga dobta be a „Globke-bombát”, Globkét szeretne volna mentőtánúként megidézteni. „Micsoda ötlet! Hogy Globkét idézi be szakértő tanúnak! A termen hangos morajlás fut végig. A moszkvai TASZSZ tudósítója ül mellettem. Egy év óta várja ezt a pillanatot, és Servatius most a háló kellős közepébe rúgta a labdát.

Dr. Hans Globke a nürnbergi törvények szakértője és az új Németországban Adenauer kancellár kabinetfőnöke, bizalmasa, jobbkeze. Németországban nyílt titok, hogy az agg kancellárban Globke tartja a lelket, Globke nélkül menthetetlenül összeomolna.”²⁵⁵

Schön az Új Keletben megjelent napi beszámolójában kicsit részletesebben írta le a történeteket:

„Kihallgatásának második napján Eichmann leszámolt ellenfelével – a nyugatnémet kormánnyal.

Servatius azokról a törvényekről beszélt, amelyek alapján a német zsidókat megfosztották állampolgárságuktól és vagyonukat elkobozták. Kéri a tanú urat (sic!) közölje ezzel kapcsolatos álláspontját a bírósággal.

Eichmann nem kéreti magát. <<A kezdeményezés – mondja – a belügyminisztérium részéről jött. Hans Globke szövegezte meg ízokat a törvényeket, amelyek megnyitották az utat a későbbi zsidóellenes intézkedések számára.>>

Globke nevének említése bombaként hatott. A nyugat-német és a kommunista újságírók lázasan jegyzeteltek, majd rohantak a táviróhivatalhoz, hogy közöljék a régóta várt nagy szenzációt.”²⁵⁶

Schön ehhez annyit tesz hozzá, mindez Eichmannnak afféle bosszúja volt, mert csalatkoznia kellett abban a reményében, hogy a német kormány majd a segítségére siet.

Schön többször beszámol arról az Új kelet hasábjain, hogy magyar és általában a szocialista blokkból jött kollégái leginkább arról szeretnének írni, hogy a kortárs német kormányzatban még hány egykori háborús bűnös van, „Hiába igyekszünk, mi izraeliek megmagyarázni nekik, hogy nekünk nemzeti elszámolásunk van Eichmannal és cinkosaival. Minket elsősorban a Hitler rezsimnek azok az emberei érdekelnek, a kik közvetlen, vagy közvetett módon részt vettek a zsidók elpusztításában”.

Globkéről Hannah Arendt is megemlékezik Eichmann Jeruzsálemben²⁵⁷ című művében, kiemelve, hogy már Hitler hatalomra jutása előtt, 1932-ben, mint a porosz Belügyminisztérium alkalmazottja, előkészített egy rendeletet, amely a zsidók

²⁵⁴ Jenő Lévai ed. Eichmann in Ungarn, , Budapest, Pannonia Verlag, 1961

²⁵⁵ Schön idézett műve.

²⁵⁶ Új Kelet

²⁵⁷ Hannah Arendt: Eichmann Jeruzsálemben, Budapest, Osiris Kiadó, 2000

névváltoztatását volt hivatott megakadályozni, azzal, hogy a névváltoztatási kérelem beadásakor igazolni kellett a kérelmező árja származását. 1932-ben! Azt is felidézi, hogy az 1935-ös nürnbergi törvényekhez fűzött magyarázatai – végrehajtási utasításai - jóval radikálisabbak voltak, mint a „fajgyalázás” korábbi értelmezése. E törvényben tiltották meg a zsidók és „árják” házasságát, vagy azt, hogy zsidó „árját” alkalmazzon az otthonában. 1938-ban Globke állt elő azzal az ötlettel, hogy minden zsidónak kötelező legyen felvenni az „Israel” vagy a „Sára” nevet, hogy könnyen lehessen azonosítani őket – idézi fel könyvében, hozzátéve, hogy például a nyugatnémet külügyminisztérium vezetőinek jelentős része tisztségben volt már Harmadik Birodalom idején is. Hozzáteszi, hogy maga Adenauer mondta 1952-ben, hogy „fejezzük be a nácik utáni kutakodást”.

Szóval, nem csak keleti ármány volt minderről beszélni.

Ennek igazolásául csak még egy hír. Az amúgy közismerten antikommunista, keményvonalas amerikai külügyminiszter, John F. Dulles 1957-ben meglehetősen határozott szavakkal kérte, hogy töröljék Hans Globke államtitkár washingtoni útját, éppen Globke múltja miatt. „Globke útja sértés lenne az amerikai népnek, s lerombolná presztízsünket a holokauszt milliónyi áldozatának a szemében” – idézte a Jewish Telegraphic Agency.²⁵⁸

Persze a magyar külügy is számított arra, hogy kritika éri összehangolt propaganda-tevékenységét. Erről a már idézett külügyminisztériumi feljegyzés a következőket tartalmazza. (Emlékezzünk csak Szirmai István már idézett szavaira – a külügyi apparátus hűségesen követte az MSZMP vezetők elképzeléseit ebben az ügyben is..)

„Amennyiben izraeli részről bármilyen formában támadás érne bennünket pl. a szocialista országok az Eichmann ügyből politikát csinálnak, német kérdést és felhasználják az NSZK elleni támadásra – mivel ilyenre számíthatunk, úgy ebben az esetben nyilvánosságra hozzuk a Kasztner féle anyagot, mely leleplezi a cionisták embervásárát. Ezzel egyébként a per folyamán is manipulálhatunk a tárgyalás menetének alakulástól függően Ezen kívül a birtokunkban van az izraeli rendőrség eredeti levele, amelyben az izraeli KÜM-et felkéri, hogy tőlünk milyen anyagot szerezzenek be. S ez tele van német anyagok iránti kéréssel. Adott esetben ezt a levelet is nyilvánosságra hozhatjuk éppen annak bizonyítására, hogy ők kezdeményezték a német kérdést érthető és logikus módon.”

²⁵⁸ <http://www.jta.org/1957/02/21/archive/nazi-expert-on-anti-jewish-legislation-to-visit-u-s-protest-voiced>

Cikkek a magyar sajtóban

És akkor most jön Lévai.

Az Eichmann-ügyről tehát sokfelé jelentek meg írások a magyar sajtóban, a Népszavában egy 14 részes, aláíratlan cikksorozat látott napvilágot, a Magyar Nemzetben Komlós János írt többször a perről. Az Új Élet is meglehetősen alaposan számolt be a történetekről, ahogy a Népszabadság is, amelyben Koncsek István nemcsak tudósításokat, hanem a hétvégi számokba riportokat, színes jegyzeteket is közölt a perről, és Izraelről, meglehetősen barátságos hangnemben.

Lévai érdekes helyen tűnt fel. Az Ország-Világ című hetilapban közölt 1961 januárjától kezdve 14 héten keresztül Eichmannról fényképekkel bőven illusztrált cikkeket. Az Ország-Világ a Magyar-Szovjet Baráti Társaság lapja volt ugyan, de afféle képes-könnnyed, olvasmányosnak szánt kiadvány. Messze nem tartozott a „fontos” orgánusok közé, ugyanakkor nagy példányszámban jelent meg. Nem számított az értelmiség kedvencének, de bulvárlap hiányában, sokan forgatták.

Az írássorozat nagyrészt Eichmann haifai börtönében tett vallomását veti össze más dokumentumokkal, tényekkel, a szerzőtől megszokott lendületes, olvasmányos stílusban. Arról nincs tudomásunk, honnan ismerte Lévai a vallomásokat. Egy máshol megjelent cikkében csak ennyit mond erről: „Tekintettel arra, hogy az Eichmann több ezer oldalas vallomásának a lényegét ismerem...”²⁵⁹

A tizedik rész után már alapvetően nem Eichmann-nal foglalkozott, hanem Kasztner Rezsővel és Joel Branddal. Kasztnert, 1957-ben a nyílt utcán Izraelben agyonlőtte egy túlélő zsidó, miután az izraeli Legfelsőbb Bíróság felmentette őt a kollaboráció vádjá alól. Joel Brand közreműködött egy olyan tárgyalásban, amelyben Eichmann kiengedett volna zsidókat, ha cserébe árut, elsősorban teherautókat kap a szövetségesektől. Lévai Kasztnert, de főleg Brandot, kalandornak írja le, a vállalkozást komolytalannak, olyannak, amely vagyonosokat esetleg megmenthetett, de a „kis-zsidókat” nem. Állítja, részben saját kutatásai alapján számol be minderről, s az eredményiről, az izraeli nyomozó hatóságokat is tájékoztatta, „azok kérésére”.

(Mint láttuk, Kasztner dehonesztálása a magyar külügyi kormányzat propaganda-ötlete volt. Lévai ennek csak immel-ámmal tett eleget. S hozzá tartozik, hogy Kasztnert máig igen ellentmondásosan ítélik meg Izraelbe, és világon is.)

A sorozat utolsó részének végén tűnik fel ismét Hans Globke, mint olyan, akit Eichmannon túl súlyos felelősség terhel a zsidók meggyilkolásának a megszervezésében, de erről senki sem vesz tudomást.

Részletesebben írt Globkéről egy az Új Életben megjelent cikkében, amelyben hosszan sorolja azokat, akik szintén elkerülték az igazságszolgáltatást, bár súlyos bűnök terhelik őket.²⁶⁰

Egy szintén az Új Életben megjelent cikk utalásából azt is tudjuk, hogy Lévai részletesebben taglalta Globke bűnösségét a Jüdische Rundschau című bázeli lapban, állítva személyesen vett részt több a németek megszállta országban a zsidók deportálásának jogi előkészítésében.

²⁵⁹ Lévai Jenő: Eichmann és az elhallgatott Globke, Új Élet, 1961. március 15.

²⁶⁰ Lévai Jenő: Eichmann és az elhallgatott Globke, Új Élet, 1961. március 15.

Globke ezután helyreigazítást kért a svájci laptól, amely annak helyt is adott, de a főszerkesztő a hozzá írt megjegyzésében „pontról pontra” cáfolta Globke védekezését.²⁶¹ Egy Népszabadságban megjelent tudósításból arról is tudunk, hogy Lévai interjút adott az NDK tévének, amelyik egy dokumentumfilmben foglalkozott Globke fasiszta múltjával. „Az NDK televíziójának adásában nyilatkozott Lévai Jenő magyar újságíró, az Eichmann Magyarországon című könyv szerzője is. Lévai Jenő elmondotta, hogy dr. Kern Aurélnak, a Horthy belügyminisztérium egykori vezető tisztségviselőjének kijelentése szerint Globkénak része volt a magyarországi zsidók deportálásának előkészítésében is. Kern 1954-ben Svájcban elmondotta Lévainak, hogy Globke 1942-ben Magyarországon járt és Hitlerék megbízásából követelte a «zsidókérdés végleges megoldását.» Azaz a magyarországi zsidók végleges kipusztítását. 1944 márciusában, tehát a német megszállás idején, újra Magyarországon járt ugyancsak a zsidókérdés elintézése ügyében.”²⁶²

(Egyébként Lévai később is meglehetősen sok cikkben írt azokról, akik a náci rendszer emberei voltak kisebb-nagyobb vezető posztokon – s később karrierjük már a demokratikus NSZK-ban folytatódott. Az izraeli kommunista párt lapja a a Kol Haam és nyomában az Izraelben megjelenő Népszava is részletesen beszámolt arról, hogy Nyugat-Németország izraeli követségeén dolgozott egy bizonyos „dr. Török”, aki a Lévai felkutatta okmányok szerint korábban magyar diplomata volt Berlinben és a fasiszta magyar kormányok lelkes híve, aki 1944. október 15-e után is hivatalában maradt. ²⁶³ de még számtalan hasonló cikket sorolhatnánk fel.)

Egy cikkében így ír arról, hogyan került Izraelbe az ügyel kapcsolatban.

„Selinger ezredes körútjáról hazaérkezve, külön hálás köszönettel emlékezett meg a magyar Külügyminisztérium nyújtotta segítségről. Ezek után ért az a megtiszteltetés, hogy előbb a «Liska 06» majd az Eichmann per vádhatósága részéről dr. Gideon Hausner főügyész felkértek, hogy «magyar szakértőként» legyek segítségükre. Külügyminisztériumunk engedélyével utaztam Jeruzsálembe, s voltam jelen a főtárgyaláson is. A vádhatóság 4 tagjának egyes ülésein, valamint a per folyamán a magyarországi deportálással összefüggő kérdések speciális vádlójával dr. Gabriel Bach főügyésszel sűrű megbeszéléseken adtam információkat.”

Egy a per idején Jeruzsálemben tartott előadásán Lévai elmondta, hogy kutatásai miként járultak hozzá Eichmann több közeli munkatársának a megvádolásához, majd hozzátette, „legnagyobb küzdelme azonban a ma Németországa kormányának központi alakjával, a bonni birodalom államtitkára, dr. Hans Globke ellen folyik. (...) szerzett okmányokat és bizonyítékokat Globkénak a magyarországi zsidóság elleni tevékenységéről és arról a kapcsolatról, amelyet ebben az akcióban Eichmannal tartott fent. Ezek az okmányok - mondotta – Hausner államügyész asztalán vannak és tőle függ, hogy a per folyamán mikor és milyen formában – nyilvánosságra hozza-e őket”²⁶⁴

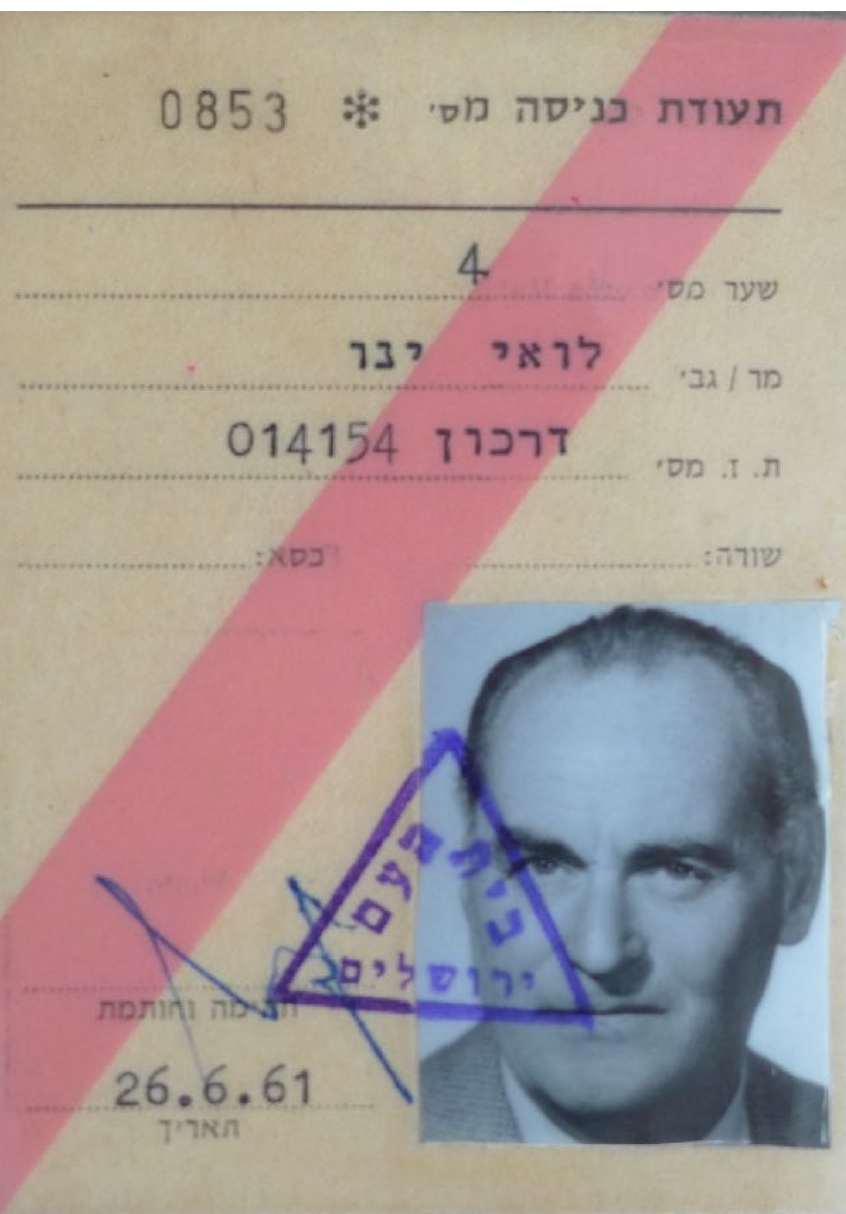
Általánosan elterjedt nézet, hogy Lévai volt az, akinek a magyar hatóságok engedélyezték, hogy Jeruzsálemben tanúként is részt vehessen a perben. Azonban egyelőre nincs ismeretünk olyan hivatalos iratról, amelyben az ő neve ezzel kapcsolatban szerepelne. (A már idézett

²⁶¹ Hiába tagad Globke, a tömeggyilkos, Új Élet, 1960. november 1.

²⁶² Nemes János: Globke Budapesten is tevékenykedett, Népszabadság, 1961. május 9.

²⁶³ Török megszüntette apjával a kapcsolatot amikor az, második házasságában zsidó nőt vett feleségül, Népszava, Izrael, XIV. évfolyam 1 szám, 1966. április 18.

²⁶⁴ Népszava, Izrael, 1961 június 25.

külgymínisztérium feljegyzés a párt belső köreihez tartozó Betlen Oszkárt nevezi meg, mint akit ki kell küldeni megfigyelőnek a tárgyalásra.)

Az Új Keletnek viszont megérkezésekor Lévai azt mondta, hogy mint megfigyelő fog részt venni az Eichmann per további tárgyalásán, miután éveken keresztül foglalkozott a perben szereplő anyaggal és 1946-ban Bázelen dr. Kasztnernel is találkozott, akitől mentőakciójára vonatkozólag többrendbeli anyagot kapott. „Lévai a birtokában lévő dokumentumok és bizonyítékok közül többeket az izraeli ügyészség rendelkezésére bocsátott és - mint mondotta – a magyar zsidók tragédiájának ügyében a jeruzsálemi Jád Vasem intézménnyel is szoros kapcsolatot tart fent.”²⁶⁵

Viszont máig megvan Lévai hagyatékában héber nyelvű, 0853 sorszámú sajtóakkreditációs kitűzője, amelyen az 1961. június. 26-i kezdő dátum áll.

Lévai Görögországon keresztül utazott Izraelbe. Ám – a korabeli sajtónyilatkozatok szerint – Athénban ellopták a kofferjét, amelyben a tanúvallomásához szükséges iratokat vitte. A hivatalos Magyarország a

gyanút a nyugatnémet vagy a görög titkosszolgálatokra próbálta terelni a lopás ügyében²⁶⁶.

Murányi Gábor egy a HVG-ben megjelent cikkében azt is felveti, hogy esetleg a hivatalosságok nem tartották elég meggyőzőnek azokat az adatokat, amelyek alapján Lévai Hans Globke bűnösségét is szóba hozta volna, s lopásra hivatkozva próbáltak kifarolni az ügyből. Ugyanakkor, mint majd látni fogjuk, Lévai azt mondta, dr. Ferencz Tibor vallomásával kapcsolatban akarták meghallgatni és ehhez hozott volna iratokat.

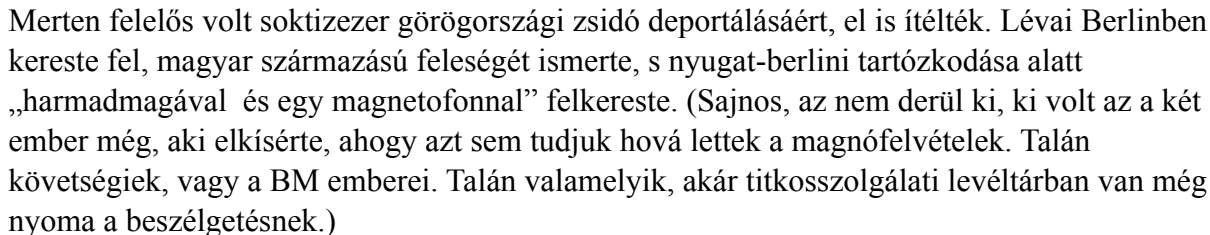
Az Új Kelet cikke szerint: „Eichmann kétségtelen bűnösségét igazolják Lévai Jenőtől ellopott okmányok. Az athéni hatóságok semmit sem akarnak tudni a budapesti közíró aktatáskájának gyanús eltűnéséről. Globke és dr. Hans Merten görögországi működésére vonatkozó iratok is voltak a csomagban.”²⁶⁷

²⁶⁵ Lévai Jenő Izraelbe érkezett, Új Kelet

²⁶⁶ Esti Hírlap, 1961. június 21.

²⁶⁷ Új KLelet, 1961. június 21.

Hans Merten Lévai szerint a „Globke ügy egyik legsötétebb fejezetének, a görögországi deportálásoknak a koronatanúja”.²⁶⁸ S Lévai szerint Globkénak nagyon aktív része volt 60 ezer ember elpusztításában, akiket 1943-ben Görögországból elhurcoltak.

Lévai a cikkben leírja, hogyan vették rá Mertent, hogy beszéljen nekik – miközben ő is bűnös volt ezekben az ügyekben.

A lényeg röviden, hogy Merken mint a tesszalóniki katonai igazgatás vezetője belement abba, hogy ha a helyi zsidók hatalmas összeget fizetnek neki, akkor nem deportáltatja őket. Ám mindez szemet szűrt Eichmannak, aki személyesen ment ellenőrizni a deportálásokat. Merten bevette volna őt is az üzletbe, de Eichmann nem mert egyedül dönteni, eligazítást kért berlini feletteseitől, ahonnan az a válasz jött, hogy deportáltasson - küldjön a halálba – mindenkit. Ez a válasz pedig a Himmler minisztériumában vezető beosztást töltő Globkétól származott. A háború után Görögországban Merten letartóztatták, elítélték, két és fél évet ült –s úgy érezte Globkéék dobták fel és próbálták elhallgattatni egy görög börtön mélyén, ezért is számolt be a történetekről Lévainak.

Merten vallomáshoz Lévainak más bizonyítékai is voltak – akár tehát ez is a csomag része lehetett. Más kérdés, hogy a perben, mint azt látni fogjuk, az izraeli hatóságok elsősorban Eichmannal akartak foglalkozni és nem általában mindenkivel, aki egykor bűnös lehetett – még akkor sem, ha többek között Lévai tevékenységének köszönhetően akár komoly anyaguk is lehetett minderről.

Az Új Kelet cikke szerint „120 okmányok a fénymásolata, valamint tanúvallomások voltak, amelyek mind igazolják Eichmann bűnösségét. S ezeket Lévai az Eichmann per tárgyalásán akarta bemutatni. Olyan okmányokat, „amelyeket különböző magyar állami intézmények bocsátottak a rendelkezésére.”

Ezzel együtt, máig nem tudjuk pontosan, mit is vitt magával Lévai. Az Új Kelet beszámolójából úgy tűnik, másolatok voltak nála – talán az az anyag, ami a könyvében is szerepelt, s talán Endr Lászlóék perének a jegyzőkönyvrészlete.. És ha másolatok, akkor azok vagy könnyen pótolhatóak voltak, vagy már amúgy is az izraeli hatóságok rendelkezésére álltak. Ez annál is inkább valószínű, mert pótolhatatlan, eredeti dokumentumokat nyilván nem is adtak volna át, illetve a különösen lényeges iratokat nyilván diplomáciai futárpostával juttatták volna el.

És valóban, mi lett a táskával?

Mint látjuk a táska sorsa az ügy szempontjából közel sem olyan lényeges, de kétségtelenül a Lévaihoz kötődő egyik legismertebb történetté vált.

Az Új Kelet már idézett cikke szerint a görög Olympic légitársaság alapos vizsgálatot rendelt el, hogy hol cserélték el a csomagot. „Kiderült, hogy ilyen csere nem történt, ami megerősíti a gyanút, hogy táskát ellopták. A repülőtársaság kártérítést ajánlott fel Lévainak.”

A Népszabadság tudósítása szerint az Interpol is bekapcsolódott a táska után nyomozásba.²⁶⁹

A per főügyésze, Gideon Hausner ugyanakkor a következőket írja könyvében Lévai szerepéről: „Már folyt a tárgyalás, amikor mindenfelől elárasztottak bennünket tanúskodási ajánlatokkal, de az ilyen késői ajánlkozásokkal már nem tudtunk mit kezdeni. Némely esetben ez nagy veszteségnek bizonyult. Lévai Jenő például már későn érkezett meg Magyarországról, s jóllehet sok személyes tapasztalatról tudott volna beszámolni, a bíróság elutasította azt a javaslatunkat, hogy hallgassák ki utólag, a bizonyítási eljárás lezárása után.”²⁷⁰

²⁶⁹ A magyarországi deportálások az Eichmann-per középpontjába, Népszabadság, 1961. június 24.

²⁷⁰ Gideon Hausner: Ítélet Jeruzsálemben, Budapest, Európa, 1984

Szó sincs bőröndről, ellopott iratokról. Ugyanakkor az is érthetetlen, ha Lévai olyan fontos lett volna, miért nem sikerült vele egyeztetni az időpontot.

Lévai, nem sokkal halála előtt fogott neki, hogy lektorálja Hausner könyvének magyar kiadását. Betegsége miatt nem ért a munka végére. Ezzel együtt nincs nyoma annak, hogy cáfolta volna a kötetben megjelenteket, amelyeket minden bizonnyal olvasott. (És még valami. Nádas Péter nagy ívű regényében, a Párhuzamos történetekben, ha irodalmilag stilizált formában is, de szerepel az iratokkal teli táska athéni ellopásának a története.)

Az Eichmann per teljes jegyzőkönyve sok forrásból elérhető. Lévai neve is felbukkan ezekben. (Mi most a továbbiakban egy angol nyelvű forrásra hivatkozunk.). A 75. tárgyalási napon, 1961. június 20-án jelenti be a per ügyésze, hogy „Lévai Jenő Izraelbe érkezett. Ő a szerzője a jól ismert könyvnek, a Magyar zsidóság fekete könyvének és más a holokausztról szóló könyveknek. Ő be tud számolni Endre és Baky tárgyalásáról.”

Az ügyész a bíróság engedélyét kérte, hogy meghallgathassák a tanút a tárgyalás e késői szakaszában.

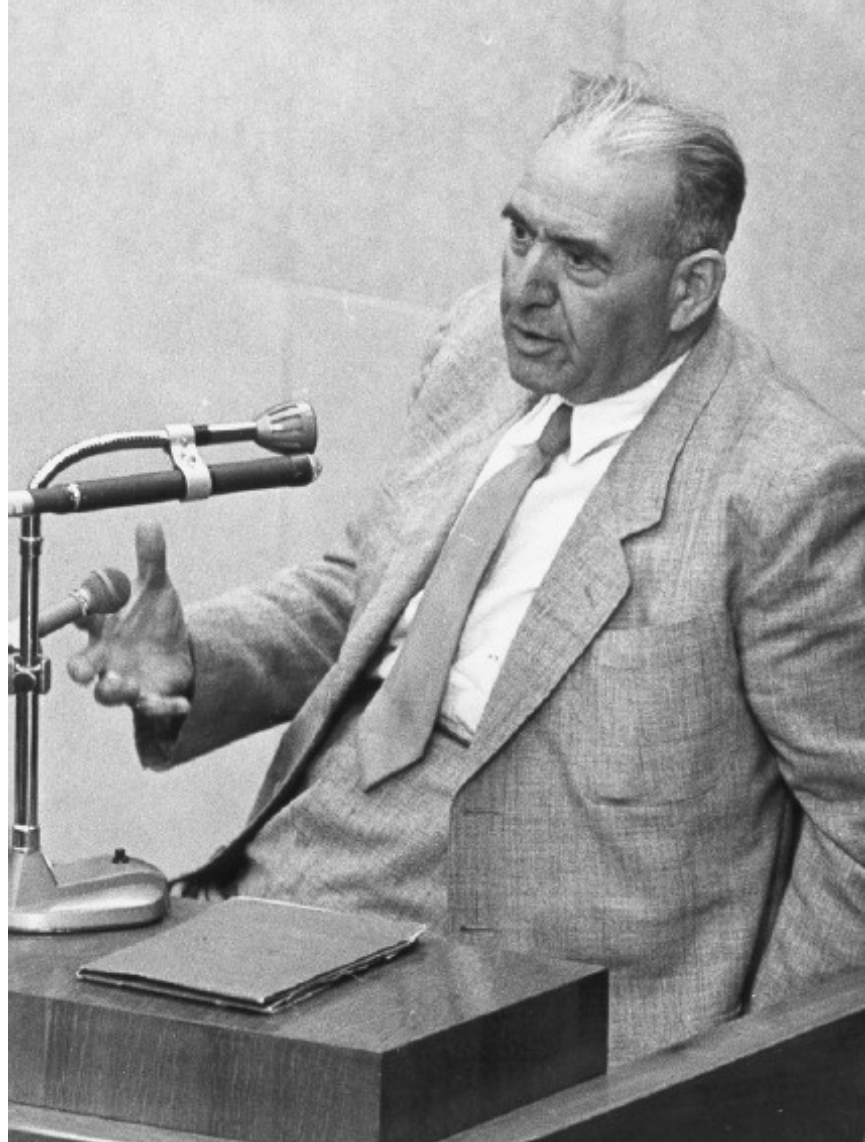
Lévait az ügyész Dr. Ferencz Tibor vallomásával kapcsolatban kívánta meghallgatni. Ugyanis néhány héttel korábban a bíróságon tanúként megjelent Dr. Ferencz Tibor. Ferencz nem akárki volt, a háború után a magyarországi népfőügyészség vezetőjeként hozzá tartoztak a háborús és népellenes ügyek is. Ferencz volt az, aki ügyészként órákkal Endre László és

Baki Ferenc kivégzés előtt beszélt a halálraítéltekkel. A jeruzsálemi tárgyaláson az 1957 óta Izraelben élő, vallomását magyarul megtevő Ferenczet²⁷¹ arról kérdezték, hogy milyen kapcsolat volt Eichmann és a deportálásokért magyar részről fő felelősnek tartott Baky László és Endre László államtitkárok között.

Ferencz azt mondta, hogy „Az utasításokat a vádlott (Eichmann) adta, és a vádlottnak jelentettek” az államtitkárok.

Ghetto Fighters' House

Ferencz Tibor a jeruzsálemi bíróságon

²⁷¹ Dr. Ferencz meghallgatása itt megtekinthető: http://www.ushmm.org/online/film/display/detail.php?file_num=2270&clip_id=F2D7AF65-5B85-42F3-B61D-1753CDBA24AE

Megerősítette, hogy a halálos ítélet végrehajtása előtti utolsó pillanatokban is ezt mondták neki Bakyék. Ám arra már nem emlékezett, hogy az Endre-Baky-Jaross perben elhangzott-e Eichmann neve. Mint mondta, rengeteg ügy volt akkor, mindegyikért ő volt a felelős, nem emlékszik a részletekre. Ám azt megerősítette, hogy készült szó szerinti jegyzőkönyv is, amely a tárgyalás után „titkos levéltárba” került. Arra a kérdésre, hogy vajon ez még hozzáférhető-e, azt felelte, nem tudja, az biztos, hogy az ötvenhatos forradalom során sok háborús bűnös is kiszabadult és igyekezett a bizonyítékokat megsemmisíteni. Ezután Halevi bíró azt kérdezte a vádat a magyar ügyek tárgyalásában képviselő Bach helyettes főügyésztől, hogy kértek-e dokumentumokat Magyarországtól. Bach arról számolt be, hogy egy hosszú listát adtak át a magyar kormánynak a tudomásuk szerint fellelhető iratokról és könyvekről. Kaptak is dokumentumokat, igaz, nem azokat, amelyeket kértek. Kijelentette, az izraeli külügyminisztérium útján felkérlik a magyar kormányt, küldje meg az Endre-Baky-Jaross per jegyzőkönyvét, mire a bíró kijelentette, ha mégsem kapják meg, akkor szóbeli vallomással is beérik.

Ezek után, mintegy erre a bírói kijelentésre reagálva jelentette be az ügyész pár nappal később Lévai Izraelbe érkezését. Azt akarták, tanúként számoljon be arról, neki Ferencz Tibor korábban említette, hogy az Endre-Baky-Jaross perben elhangzott Eichmann neve. Az elnöklő bíró mindenesetre meglehetősen meglepődve kérdezte az ügyészt, hogy valóban azt kívánja-e Lévai Jenőtől mint tanútól, hogy számoljon be arról, amit Ferencz Tibor elfelejtett.

„Azt mondja, hogy ez a megerősítése lenne Ferencz Tibor vallomásának?” – kérdezte Landau főbíró, mire az ügyész azt felelte: „Igen. Semmi több. Egy különbséggel. Amíg Dr. Ferencz Tibor nem volt meggyőződve arról, hogy Eichmann nevét említették, addig dr. Lévai felidézi, hogy a vádlottak az Endre-Baky perben említették Eichmann nevét.”²⁷²

A továbbiakban kiderül, az ügyész már korábban kijelentette, hogy nem kíván több tanút meghallgatni. Ennek ellenére úgy foglal állást, hogy Lévait mégis meghallgathatják. Ha a bíróság ezt mégsem kívánja, akkor esetleg csatolhatják a bizonyítékokhoz azokat az iratokat, amelyek Magyarországon jelentek meg a sajtóban az üggyel kapcsolatban. Ugyanis, a hivatalos kérésükre azt a választ kapták Magyarországról, hogy a releváns jegyzőkönyvek nyilvánosan megjelentek. A bíró megkérdezte, mennyire hitelesek ezek, az ügyész szerint a Kommunista Párt tette őket közzé, amit nevezhetünk hivatalos közzétételnek is²⁷³. Majd azt mondta, ha nincsenek is itt a dokumentumok, Lévai kihallgatható ezekben az ügyekben. Ezek után Servatius védőügyvéd azt kérte a bíróságtól, hogy utasítsa el Lévai tanúkénti meghallgatását, hiszen ő csak arról beszélhetne, hogy valakitől mit hallott.

Ezek után a bíróság 82. számú közbeeső határozatával úgy döntött, hogy a tárgyalásnak ebben a szakaszában nem veszik figyelembe Lévai bizonyítékait, és nem fogadják el a magyar kommunista párt újságjában megjelenteket sem, addig amíg azok eredetiségéről megfelelően nem tudnak megbizonyosodni.²⁷⁴

(Ma már hozzáférhető a magyarországi Endre-Baky-Jaross per szinte teljes jegyzőkönyve. Karsai László és Molnár Judit adta közre 1994-ben a Cserépfalvi Könyvkiadónál. Ebből kiderül, hogy Lévai jól emlékezett, valóban az Endre-Baky-Jaross perben többször elhangzott Eichmann neve, mint aki a zsidókkal szembeni akciók végrehajtását német

²⁷² <http://www.nizkor.org/hweb/people/e/eichmann-adolf/transcripts/Sessions/Session-075-01.html>

²⁷³ Annak nem sikerült még nyomára bukkanni, milyen dokumentumokra is célozhattak.

²⁷⁴ <http://www.nizkor.org/hweb/people/e/eichmann-adolf/transcripts/Sessions/Session-075-02.html>

részről szorgalmazta a magyar hatóságoknál. A vádlottakon túl részletesebben beszélt erről például Edmund Veessenmayer volt követ, 198. oldal.)²⁷⁵

Az Új Kelet is beszámol Lévai megjelenéséről, bár meglehetősen kurtán-furcsán fejeződik be az írásnak a Lévaíróról szóló része, nem adva végülis magyarázatot arra, miért nem hallgatták meg.

„A tárgyalás fél kilenckor kezdődött. Arra számítottunk, hogy kilenc órára az elnök a védelem első tanúját²⁷⁶ Adolf Eichmann fogja szólítani. De a számításokba hiba csúszott.

Hausner főügyész azt kívánt a bizonyítani, hogy a budapesti népbírói tárgyalásokon a magyar zsidóság két főhőhőre, Endre László és Bakó László – igenis – hivatkoztak Eichmannra, akitől a gettók felállítására és a deportáló vonatok elindítására vonatkozó parancsot kaptak. Ebből a célból be akarták terjeszteni a Népszabadság június 18-i, vasárnapi számát.²⁷⁷

Ugyanakkor kéret a bíróságot, hogy hallgassa ki tanúként a tárgyalóteremben tartózkodó Lévai Jenőt, a magyarországi vészidőszak történészét, aki történetesen ismeri Endre és Bakó siralomházi vallomásait. Közben az idő elhúzódott Landau elnök szünetet rendelt el.”

A Népszabadság tudósítója szerint valójában a védelem akadályozta meg Lévai meghallgatását. Ugyanis végig azt próbálták bizonyítani, hogy Eichmann csak egy apró csavar volt a nagy gépezetben, nem rajta múltak alapvetően a dolgok, s Lévai ezt cáfolhatta volna.²⁷⁸

Lévai – bár a perben, mint láttuk, végülis nem hallgatták ki – azért elmondta Izraelben, amit a tárgyalóteremben is kifejtett volna, ha megkérdik és újabb részleteket tett hozzá a „táskaügyhöz”. Tel Avivban az Idős Dolgozók Szövetségének a székházában tartott egy előadást.

„Mint az események szemtanúja, megerősítem dr. Ferencz Tibor állításait. Ezt okmányokkal is igazolhattam volna, amelyeket a bíróság is kért Ferencz vallomása idején és az ügyészség azt nem tudta produkálni. Én magammal akartam hozni ezeket az okmányokat, június 6-án érkeztem Izraelbe és a repülőtéren kiderült, hogy csomagjaim melyek három és fél kiló okmányt tartalmaztak, nem érkeztek meg a gépen. (...) Ezeknek az okmányoknak a hiányában nem tettem tanúvallomást az Eichmann perben. Az utolsó napig vártunk, hogy közben a csomagok talán előkerülnek. Most azonban a vádhatóság befejezte bizonyítékainak az előterjesztését és így a kihallgatásomra már nem kerül sor.”

²⁷⁹

Lévai jeruzsálemi útjának van még egy, meglehetősen homályos, magyarázata.

²⁷⁵ Karsai László- Molnár Judit: Az Endre-Bakó-Jaross per, Budapest, Cserépfalvi, 1994.

²⁷⁶ Perrendi okokból Eichmann tanúnak is minősült saját ügye tárgyalásakor

²⁷⁷ Ez nyilvánvaló elírás. A Népszabadságban a hivatkozott cikk egy héttel korábban, június 11-én jelent meg. A 18-ban csak egyetlen írás volt található a lap kiküldött tudósítójától, aki a kettéosztott Jeruzsálem életéről számolt be.

²⁷⁸ Koncsek László: Eichmann tanú vall – Eichmann vádlott érdekében, Népszabadság, 1961. június 25.

²⁷⁹ Lévai Jenő fontos okmányai eltűntek Budapest és Ludd között, Új Kelet, 1961. június 20.

Murányi Gábor egy a HVG-ben megjelent cikkében azt írta, hogy „*Történészberkekben viszont akkortájt az a szóbeszéd járta, az izraeli utazásra ácsingózó Lévainak azzal sikerült felvételnie magát a tanúk listájára, hogy a per ügyészének, Gideon Hausnernek bizonyító erejű dokumentumokat ígért arról, hogy Eichmann 1944-ben Budapesten saját kezűleg ölt meg egy a kertjéből almát lopó kamasz fiút. Kétségkívül világszenzáció lett volna, ha az állítás bebizonyosodik, a »fehérgalléros« tömeggyilkosról közismert volt, hogy egy csirke nyakát sem tudta volna kitekerni.*”²⁸⁰

Mint említettük, Hausner ennek ellentmondóan számolt be Lévai útjáról, s a tárgyalás jegyzőkönyvei is cáfolni látszanak ezt a pletykát. Arról is több tanú beszámolt, hogy Eichmann nem egyszer személyesen ellenőrzött kivégzéseket, kivégző helyeket. Vagyis jóval túlment egy „csirkenyak kitekerésén.”

Az Új Kelet a „zsidófiú” budapesti kivégzése kapcsán felidézi, hogy Eichmann „elmeséli emlékirataiban”, hogy milyen volt, amikor zsidók géppuskás kivégzését ellenőrizte, s a gödörbe parancsolt legéppuskázandók közül egy asszony megpróbálta felemelni egy vagy két éves gyermekét akit szintén agyonlőttek. „Olyan közel voltam, hogy amikor hazamentem megtaláltam a kabátomon a gyermek koponyájából kifröccsent véres agyvelőt.”²⁸¹

Arról is vallott kihallgatásán, hogy „részt vettem magam is ilyen gázautós kivégzésen. Oly borzalmas hatással volt rám, hogy rosszul lettem. Le kellett szállnom, s utamat alig tudtam folytatni azon az autón, noha már megszabadult terhétől.”²⁸² Lévai azt is leírja, hogy Eichmann maga ellenőrizte, a kifejlesztett gáz miként öli meg az áldozatokat a sobibori tábor kísérleti gázkamrájában. Van beszámoló arról is, miként ellenőrizte az auschwitz-i gázkamrák üzemeltetését, személyesen megtekintve, amint a hullahegyekből kihúzott emberek száját feszítővassal szétfeszítve, kitördelik az arany fogakat. Vagyis, a perben annak bizonyítása különösebben nem lehetett fontos, hogy „egy csirke nyakát sem tudta volna kitekerni.” Ugyanakkor az „almalopás” története valóban elhangzott a tárgyaláson, csak éppen nem Lévaival.

Abraham Gordon²⁸³ tanú beszélt az esetről. Igaz, az ő történetében cseresznyelopás gyanúja miatt ölték meg Eichmannék egy fiatalembert.²⁸⁴ Gordon részletesen és alaposan beszámolt az általa látottakról, több keresztkérdésre is válaszolt, s vallomása egészében összeszedettnek és hitelesnek tűnt.

Amúgy Eichmann csak annyit felelt a vallomás után, hogy „Szemenszedett hazugság. A tanú valószínűleg téved.”

Az állítólagos gyilkosság bizonyításához tehát nem kellett Lévai. Könnyen lehet, hogy „történészberkekben” csak az sajnálták, nem ők számolhatnak be az eseményekről Budapestnek az elegáns jeruzsálemi King David hotelből, ahol Lévai lakott.

Annál is inkább, mert ezt a történetet a magyar sajtóban Sós Endre dobta be, az Új Élet című zsidó felekezeti lapban. Sós nem egyszerű újságíró volt, hanem 1957-től 1965-ig a magyarországi zsidóság világi vezetője, mint a Magyar Izraeliták Országos Képviselője

²⁸⁰ Murányi Gábor: Bőröndhistóriák, HVG, 2012. 46. szám

²⁸¹ Az agyvelő a kabátra fröccsent, Új Kelet

²⁸² Lévai Jenő: Milliók gyilkosa, 4. rész, Ország-Világ, 1961. február 11.

²⁸³ Abraham Gordon vallomása megtekinthető itt: http://www.ushmm.org/online/film/display/detail.php?file_num=2270&clip_id=373FD894-52B4-4CB4-A357-BACFA36484FD

²⁸⁴ F. K. Kaul: *Az Eichmann ügy*, Budapest, Kossuth Kiadó, 1965

(MIOK) elnöke. Ráadásul, ma már biztosnak látszik, jó kapcsolatban állt a magyar belügyi szervekkel is.

Sós az Új Élet 1960. június 16-i számában „Eichmann és Mengele” című írásában számol be a történetről, igaz, nála barackot lop a munkaszolgálatos áldozat. Sós tanúként Paul Sugart nevezi meg, aki „jelenleg a bécsi Operaházban énekes, nemrégiben Budapesten járt, és elmondta, hogy a német megszállás idején asztalosként dolgozott az egyik munkaszolgálatos alakulatnál” -- s így volt szemtanúja az esetnek. Bár az ő beszámolója szerint nem Eichmann verte agyon az áldozatot, hanem az emberei.

Vagyis, ha a bíróság még akart volna az ügyben tanút, akkor ott lett volna neki Paul Sugar is az alma-, cseresznye-, baracklopási ügyben. Ráadásul Lévainál sehol nincs nyoma, hogy foglalkozott volna ezzel a történettel.

Ezzel a legendával tehát le is számolhatunk.

*

A tárgyalás után Lévai írt egy összefoglalót, A magyarországi deportálásokról az Eichmann per fényében címmel, amely a Yad Vashem történelmi sorozatának ötödik köteteként jelent meg. S nagyrészt a már ismert tényeket, az általa idézett dokumentumokat hasonlította össze Eichmann vallomásaival a tekintélyes szakfolyóiratban.

--

A hatvanas években még jó pár cikke látott napvilágot a Népszabadságban, de már közel sem annyi, mint az Eichmann ügy idején. Sok tucat írása jelent meg az Új Életben – ezek alapvetően mind a holokausztal foglalkoztak. Figyelemmel kísérte a külföldi pereket – többen maga is részt vett például az NSZK-ban, szakértőként, tanúként.

Sokat, nagyon sokat utazhatott nyugatra, akkor amikor a legtöbben még háromévente egyszer sem hagyhatták el az országot.

Nyugati útjairól rendszeresen beszámolt az Új Életben megjelent cikkeiben ám a legtöbbről csak ott. (Néha egy-egy becsúszott a már emlegetett Népszabadságba vagy Magyar Nemzetbe). Pedig az írások érdekesek, a holokauszt története szempontjából sokszor eredeti információkat tartalmazók voltak. Miközben az Új Élet – a zsidó hitközség lapja – kis példányszámú, viszonylag szűk körben terjesztett, alacsony presztízsű periodika maradt. A cikkek elég érdekesek voltak ahhoz, hogy több emberhez is eljussanak.

A korabeli sajtóirányítási viszonyokat kicsit is ismerve, feltételezhetjük, hogy valamiféle központi döntés számúzhette ebbe a „kulturális gettóba”.

Az okokat persze csak találgathatjuk. Az egyik nyilvánvalóan az, hogy a holokauszt témáját a kádári korban nem nagyon lehetett nyilvánosan tárgyalni. Kutatások alig-alig folyhattak, könyvek is mutatóban jelenhettek meg, a kontrollált nyilvánosság előtt nem nagyon lehetett beszélni a zsidóság módszeres meggyilkolásáról.

Az Eichmann ügy nyilvánvaló kivétel volt. S nemcsak azért mert az egész világ nagy érdeklődéssel figyelte a pert, hanem azért is, mert mint láttuk, a magyar nyilvánosság irányítói úgy gondolták, hogy saját propaganda-céljaikra is jól kihasználhatják azt. Tervükbe Lévai akkor is beleillett, ha nem beszéltek össze, nem szervezték be, hiszen régóta kutatta ezt a kérdést és már az Eichmann ügy előtt is sokat foglalkozott a rejtőzködő, hatalmukat átmentő, a büntetést elkerülő egykori nácikkal.

Lévai egyébként ezekben az időkben publikált nyugaton, könyvei, cikkei jelentek meg.

Sokat utazott. Ezzel együtt nem tudjuk, miből finanszírozta nyugati útjait – legalábbis azokat, amelyeken nem szakértő vagy tanú volt egy-egy perben vagy nem egy külföldi intézmény-például a jeruzsálemi egyetem – meghívására utazott el.

Pusztán az Új Életben való megjelenés messze nem ad magyarázatot útjainak egy jó részére. Ugyanakkor az is igaz, hogy mindazok előtt, akikkel találkozott vizitjein igazolhatta az Új Életben megjelent, amúgy sokszor igen alapos, új információkat is felvonultató cikkeivel. Az Eichmann per után még egy - bár messze nem ennyire figyelemmel kísért-, de jelentős tárgyaláson vehetett részt.

Idézünk ezzel kapcsolatban egy újságcikket.

Eichmann cinkosai

A Krumej és Hunsche ellen Frankfurtban folyó perben kedden került sor az első magyar tanú, Lévai Jenő író és történész kihallgatására.

Lévai Jenő — részben személyes élményeit, részben az általa folytatott kutatómunka eredményeit ismertetve — rámutatott, hogy Krumej volt Magyarországon adeportálások tényleges irányítója. Eichmann ugyan szintén jelen volt Budapesten — mondotta a tanú —, de ő mint egy kis- isten, magasan a többiek fölött trónolt, a gyakorlati munkát a deportálásokkal é a budapesti zsidóság megzsarolásával kapcsolatban Krumej végezte, ő írta alá a rendeleteket.

Lévai ezután a magyar háborús bűnösök perének (Endre László és Baky László vallomásai) alapján 1944. március 28-án és április 4- én tartott értekezletekről kezdett beszélni, melyeken Eichmann, Krumej és Hunsche Endre Lászlóval és Baky Lászlóval együtt kidolgozta a gettók felállításának és a későbbi deportálásoknak a terveit. Az elnök azonban félbeszakította:

— Önnek közvetlen személyes tudomása van ezekről a dolgokról?

Lévai: Természetesen, nem voltam személyesen jelen ezeken az értekezleteken, de a magyar háborús bűnösök perében elhangzott egybehangzó vallomások alapján közvetlen tudomásom van az értekezleten történeteikről.

A vádlottak védői rögtön kifogást emeltek az ellen, hogy Lévai további részleteket ismertessen ezekről az értekezletekről, amelyeknek anyaga rávilágítana Krumej és Hunsche személyes felelősségére, mivel a tanú „nem volt jelen az értekezleteken.” A tárgyalást vezető bíró is magáévá tette ezt a tárgyi igazság teljes felderítését megakadályozó álláspontot.

A tárgyalás folyamán később botrányos jelenetekre került sor, amikor Lévai Jenő eddig ismeretlen, a vádiratban nem szereplő tényeket tárt fel Krumej és Hunsche magyarországi tevékenységéről.

A védők hevesen tiltakoztak az ellen, hogy Lévai folytathassa vallomását és egyikük dühösen felkiáltott: — „Elegünk van már ebből!” — majd tüntetőén kirohanta teremből. A tárgyalást vezető elnök azonban mégsem őt feddte meg, hanem az egyik hallgatót vezettette ki a teremből, aki méltatlankodott a bizonyítási eljárást megakadályozni akaró védők magatartása miatt.

Lévai elmondta, hogy 1944 november 28-án és 29-én, amikor munkaszolgálatosokat vagoníroztak be a Józsefvárosi pályaudvaron, megjelent Hunsche, és szidta, ütlegette a szerencsétleneket. Beszámolt továbbá arról, hogy a Krumej vezette különítmény magyar repülőisztekkel együtt a következő provokációt szervezte meg:

megkörnyékeztek több dúsgazdag üldözöttet — köztük volt például Ervin Quittner, a híres budapesti műépítész is — és felajánlották nekik, hogy hatalmas összegek fejében

repülőgépen Egyiptomba vagy Dél-Olaszországba szöktetik őket. A valóságban Krumeivel összejátszva, a Gestapo kezére adták a megtévesztett áldozatokat, akik később elpusztultak Auschwitzban.

Lévai felmutatott egy okmányt, amely nem más, mint Krumei-nek az SS főparancsnokságához intézett jelentése a „jól sikerült” provokációs akcióról. Ormond ügyvéd, aki a magán-vádlók képviselőjeként lép fel a tárgyaláson, több kérdést akart intézni a tanúhoz a most előadott újabb tényekkel kapcsolatban. Ám a védők tiltakoztak ez ellen és dr. Schmidt, a tárgyalást vezető elnök ugyancsak ellenezte, hogy a magánvádló újabb bizonyítékok után kérdezősködjék. Az esküdtszék ezután hosszabb tanácskozássra vonult vissza, s elhatározta: visszautasítja a védőknek Lévai Jenő vallomása ellen irányuló tiltakozásait és Lévai vallomásának azokat a részeit, amelyek nem saját, személyes élményein, hanem történészi kutatásain alapulnak, szakértői véleményként fogja értékelni²⁸⁵.

²⁸⁵ Népszabadság, 1964. május 21.

Utószó egy előtanulmányhoz

Jelen tanulmány, bár Lévai Jenő életének több korszakát is feleleveníti, igen messze van a teljestől. Természetesen a munka nem itt ér véget. Sőt.

Szándékomban áll folytatni és a még hiányzó részleteket beilleszteni a történetbe.

Talán kerülnek még elő adatok levéltárak mélyéből vagy valahol egyszersak felbukkan Lévai köddé vált archívuma. És talán nekem is marad időm, lehetőségem, hogy tovább foglalkozzam vele..

Rejtély még akad.

Példaként álljon itt ez a kép.

Az egyik szereplő rajta (a baloldali) Lévai Jenő. A másik Zalman Shazar, Izrael harmadik köztársasági elnöke, aki 1963 és 1973 között töltötte be az államfői tisztelet.

— A helyszín a Ha Tzrif -más szóval, az „Elnöki kunyhó”, vagy „Elnöki faház”.

Nem egy fényes rezidencia. Dehát Izrael első vezetői egyáltalán nem a nagyzolásukról voltak híresek. Amikor Jichak Ben-Zvit 1952-ben megválasztották az elhunyt Weizmann elnök utódjául, az új elnök egy alig negyven négyzetméteres lakásban élt. S elnökként sem akart beköltözni elődje lakásába. Viszont, ahhoz is ragaszkodott, hogy a nagy szegénység és megszorítások idején ne kerüljön jobb helyzetbe, mint egy átlagos izraeli polgár, aki szintén – különösen mai szemmel nézve – meglehetősen szerényen élt.

Így, ebben a faházba élt Izrael Állam feje, fogadta a vendégeit, államfőket, vagy akár királyokat is, és ettől senkinek nem esett le a gyűrű az ujjáról. Később Shazar is ideje nagy részét ebben a kis épületben töltötte – azóta persze már nem itt él az elnök, a faházacska afféle múzeum lett, emlékezve arra is, hogy sikeres politikusnak nem kell feltétlenül nagyképüsködni.

Szóval, Shazar itt fogadta Lévait. Úgy sejtjük, a találkozó 1966. május elsején történt.

- De ez sem egészen biztos. Miután semmit sem ismerünk még a találkozó okáról, arról, hogy miként és miért jött létre. A dátumot is csak onnan sejtjük, hogy találtunk egy másik, ugyanitt készült képet. Ezen Shazar és a volt német kancellár Adenauer látható. És Shazaron feltűnően ugyanaz a ruha van mind a két képen. Sőt, a háttérben látható faliújság elrendezése is teljesen azonos. Azt tudjuk, Adenauer mikor járt Izraelben.

(link)

- Ám átnézve a korabeli újságokat, Lévai programjának semmi nyoma, pedig korábban nem ritkán szerepelt az izraeli magyar nyelvű sajtóban. Magyarországon sem találtunk egyelőre információt az útról, sőt Lévai rokonai sem emlékeznek ezzel kapcsolatos történetekre. Pedig Lévai szeretett mesélni, nem tudjuk, miért nem számolt be erről a találkozóról részletesebben.

(Ha tényleg 1966 a helyes dátum, akkor még volt diplomáciai kapcsolat a két ország között és titkolnia sem kellett volna a találkozót.)

- Az Izraelben működő Shazar Centerből is csak annyi választ sikerült kihúzni, hogy Shazar könyvtárában megtalálható Lévai egyik-másik német nyelvű műve, de ők sem tudtak többet mondani.
- Itt tartunk most a nyomozásban. De nem adjuk fel. S, akinek akad valami ötlete, az ne habozzon, szóljon nekünk bátran, desijanos@outlook.com címen.

Lévai Jenő: A pesti gettó című könyvének bemutatása újbóli megjelentetésekor. Balról jobbra: Dési János, Varga László történész, Wattamány Zsolt, a kiadó hetedik kerület polgármestere és Heisler András, a MAZSIHISZ elnöke, a hitközség Dísztermében.

- - -

Lévai Jenő története folytatódik a Facebookon. Folyamatosan frissülő tartalom:
www.facebook.com/levaijeno1892

Lévai Jenő, és a zsidósors	4
A barcsaysta diák	6
Vártüzérből hadifogoly	10
Új élet	13
A T. Házban Lévaíró	19
Saját lap	28
„Lesz-e virradat a mostani éjszakánkra, vagy még jobban elsötétedik felettünk az égbolt?”	38
Néplapból zsidó lap	43
A nehezülő helyzet, identitás, összefogás	51
Hitközségen belüli viták	54
Külföldi helyzet	58
Emigráció, Palesztina	59
Siker zsidók	64
Zsidótörvények a gyakorlatban	65
A lapban azonosított szerzők:	72
Télachon	77
Utóhang e történethez 1944 végén, relatíve nem sokkal a felszabadulás előtt, két tiszt bement a Zsidó Tanácshoz. ahol éppen Csergő volt az ügyeletes. Elvették tőle a tanács pénzét és Csergőt feltették egy vonatra, amelyik a Sachsenhausen táborba vitte. Itt halt meg 1945. január 1-én.	78
Felszabadulás	88
A vészkorszak első krónikása	92
Az Eichmann per	101
A történelem csinálta történész	101
Az Eichmann-per és Izrael	103
Az Eichmann-ügy Magyarországon	104
Lévai előkerül	109
Cikkek a magyar sajtóban	114
Utószó egy előtanulmányhoz	126

